

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૨૩૩૫.

શેઠ ત્રિભુવનદાસ ભાણુજી રુમારક ગ્રંથમાળા પુખ્ત ૬ હું.

શ્રાવિકા સુખોધ

શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ

શ્રાવિકા સુખોધ દર્પણમાંથી ઉદ્ધરીને

શેઠ ત્રિભુવનદાસ ભાણુજી જૈન કન્યાશાળા

કમીટીની યોજનાનુસાર કન્યાઓ માટે

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા

ભાવનગર

વીર સં. ૨૪૬૫]

::

[વિક્રમ સં. ૧૯૯૫

મુદ્રક:-શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ, શ્રી મહોદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-ભાવનગર.

આ કન્યાશાળા નિમિત્તે છપાવેલા પુસ્તકોનું લીસ્ટ

૧ કુમારિકા ધર્મ

૨ કુમારિકાને પત્રો

૩ કરિયાવર

૪ કન્યા સહજોધમાળા

૫ ઘરની લક્ષ્મી

૬ શ્રાવિકા સુજોધ

અનુક્રમાંક

૧ કેળવણી પામેલી શ્રાવિકાનું યશોગાન (પદ)	૧
૨ પ્રકરણ ૧ ભુ. કેળવાયેલી શ્રાવિકાથી થતા લાભ	૩
૩ પ્રકરણ ૨ ભુ. શ્રાવિકાને કેવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ ?	૧૩
૪ પ્રકરણ ૩ ભુ. સતી શ્રાવિકાના લક્ષણ	૧૭
૫ પ્રકરણ ૪ યુ. શ્રાવિકાનું પતિ પ્રત્યે કર્તવ્ય	૨૧
૬ પ્રકરણ ૫ મુ. શ્રાવિકાનો શ્રાવિકા પત્ની પ્રત્યેનો ધર્મ	૩૭
૭ પ્રકરણ ૬ હુ. આળશિક્ષણ	૪૮
૮ પ્રકરણ ૮ મુ. શ્રાવિકા માતાની ગુણાવળી	૫૭
૯ પ્રકરણ ૯ મુ. આળકનો માતાપિતા પ્રત્યે ધર્મ	૬૦
૧૦ પ્રકરણ ૧૦ મુ. સંતાન તરફ માઆપનું કર્તવ્ય	૬૩
૧૧ પ્રકરણ ૧૧ મુ. વધૂધર્મ	૭૦
૧૨ પ્રકરણ ૧૨ મુ. પતિવશીકરણ	૭૫
૧૩ પ્રકરણ ૧૩ મુ. ગૃહકાર્યવ્યવસ્થા	૮૨
૧૪ પ્રકરણ ૧૪ મુ. ગૃહોપયોગી ચિકિત્સા	૯૭
૧૫ પ્રકરણ ૧૫ મુ. દરદીની માવજત.	૧૦૨

સ્વર્ગસ્થ ભાઈ પ્રેમચંદ ત્રિભુવનદાસ ભાવનગર

જન્મ સં. ૧૯૪૯ ના પોસ વદિ ૬
સ્વ૦ સં. ૧૯૭૯ ના પ્રથમ જોડે વદિ ૧૧

શ્રી મહોદય પ્રેસ-ભાવનગર.

અર્પણ

સ્વર્ગવાસી બંધુ પ્રેમચંદ માત્ર ૩૦ વર્ષની વયમાં આ અસાર સંસારની માયા તણ પંચત્વ પામેલા છે. તેમનું દીર્ઘકાળ પર્યંત સ્મરણ રહેવા માટે આ લઘુ પુસ્તક તેમની સરલતા, ધર્મ-ચુસ્તપણું, કુટુંબપ્રિયતા, મિતભાષીપણું વિગેરે ગુણોથી આકર્ષાઈને તેમને આ લઘુ પુસ્તક અર્પણ કરવા અર્થાત્ તેમના નામ સાથે જોડી દેવા માફ મન આકર્ષાયું છે તેથી તેમના પ્રતિબિંબ સાથે આ અર્પણપત્રિકાનું જોડાણ કરવામાં આવ્યું છે.

આવા સરલ આત્મા લઘુવયમાં પણ આત્મ-હિત કરીને સ્વર્ગવાસી થાય છે તેનું આ અનુ-ભવસિદ્ધ દૃષ્ટાંત છે. એમનું સ્મરણ એમના એક પુત્ર ને બે પુત્રી તથા સુશીલ ધર્મપત્નીના યોગથી કાયમ રહ્યા કરે છે.

લઘુ બંધુ દામોદરદાસ ત્રિ

પ્રસ્તાવના

ચતુર્વિધ સંઘમાં ગણાયેલી શ્રાવિકા આર્હતપ્રજ્ઞની આઘ પાળક અને પોષક જનની છે. પરમ પવિત્ર સતીપદની અધિકારિણી પણ તે જ છે. જૈનપ્રજ્ઞનું જાતીય મહત્ત્વ તથા જનમંડળનું ગૌરવ તેને આધારે રહેલું છે. તે શ્રાવિકા કેળવણીરૂપ સુધાર્થી સિંચિત થઈ હોય તો તેમના ઉદરથી જન્મ લઈ તેમને ખોળે લાલિત-પાલિત થયેલી પ્રજ્ઞ પોતાના જીવનનો ઉત્કર્ષ મેળવી શકે છે. માતા સુશિક્ષિત અને ધાર્મિક હોય તો તેની સંતતિ સચ્ચારિત્ર તથા ધર્મિષ્ઠ થાય છે. સરસ્વતીની સેવા કરનારી શ્રાવકમાતા બાળકોના અવિકસિત, એવમ વિવેક અને ધર્મભાવને પરિસ્કુટ કરવાને માટે વિચાર કરતી રહે છે, કેળવણી પામેલી માતા વિના, પુત્ર-પુત્રી સારી કેળવણી મેળવી શકતાં નથી, એ વાત નિર્વિવાદ છે. એવા સંખ્યાબંધ પ્રમાણ આપણી સમક્ષ છે, તથાપિ આપણે જનમંડળના સર્વ પ્રકારના મંગળની ભૂમિરૂપ નારીજીવનની ઉન્નતિ કરવામાં આગળ વધતા નથી એ આપણો અક્ષમ્ય પ્રમાદ છે. આપણાં સર્વ પ્રકારનાં કર્તવ્યમાં મુખ્ય કાર્ય જ શ્રાવિકાઓને સુશિક્ષા આપવાનો પ્રયત્ન કરવો એ છે. જ્યાં સુધી શ્રાવક-માતાઓ સુશિક્ષિત બનશે નહીં, ત્યાં સુધી આ દેશની જૈનપ્રજ્ઞમાં પૌરુષત્વ તથા મનુષ્યત્વ ખીલશે નહીં અને તેમની સાંસારિક દુર્દશા પણ દૂર થશે નહીં. જો મોટા અથવા નાના સંસારમાં શાંતિ અને સુખ વિરાજિત કરવાં હોય તો કેળવણીના સ્વાદિષ્ટ ફળોનો સ્વાદ લઈ શાંત તથા ધાર્મિક બનેલી શ્રાવિકાઓ તૈયાર કરવા તત્પર થવું જોઈએ. આવા ધર્મદાર્થી આ લઘુગ્રંથની યોજના કરવામાં આવી છે. શ્રીકેળવણીના ઉપયોગી લેખોનો જૈન પ્રજ્ઞ માટે વિશેષ પ્રસાર

કરવાની પૂર્ણ આવશ્યકતા છે અને તેને માટે નવી નવી પદ્ધતિ ઉપર લખાયેલાં પુસ્તકો પ્રચુદ્ધ શ્રાવિકાઓના હાથમાં મૂકાય તો તેમના સ્ત્રીજીવનને સાર્થક કરવામાં તે સહાયભૂત થયા વિના રહેશે નહીં.

જૈન સતીમંડળમાં આપેલા લેખોમાં વિદ્યા, ધર્મ, નીતિ, આત્મજ્ઞાન, પતિ અને કુટુંબ પ્રત્યે કર્તવ્ય-એ વગેરે પ્રાચીનકાળની સર્વોત્તમ ગણાએલી જૈન સતીઓના આભૂષણો છે તે અર્વાચીનકાળની સુશીલ શ્રાવક-બાળાઓને વાસ્તવિક રીતે બોધકર્તા થઈ પડશે, એવો નિશ્ચય થયા પછી શ્રાવિકાઓને વ્યવહારિક જ્ઞાન મળે તેવા વિષયો દાખલ કરી આ સતીધર્મોપયોગી શ્રાવિકાસુબોધનો લેખ લખવામાં આવ્યો છે.

આ જુકમાં પ્રથમ ગૃહવાસમાં ગૃહિણી અનેલી શ્રાવિકાનું પોતાના પતિ પ્રત્યે શું કર્તવ્ય છે? તે વિષે સારું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. જેમાં સદ્ગુણી શ્રાવિકાનો ગૃહધર્મ ઉત્તમ પ્રકારે દર્શાવેલો છે. તે પછી સુશિક્ષિત શ્રાવિકાની સાથે તેના શ્રાવકપતિએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ? એ વિષય ચર્ચા તેમાં ગૃહસ્થ શ્રાવકના કર્તવ્યનો બોધ આપેલો છે અને ગૃહવાસમાં શ્રાવિકાનું પ્રાધાન્ય કેટલે દરજ્જે છે? એ વાત સ્પષ્ટ રીતે પ્રમાણ સહિત દર્શાવવામાં આવી છે. તે પછી સતી શ્રાવિકા કેવી હોવી જોઈએ? સતી શ્રાવિકાનો સદાચાર કેવો પ્રશંસનીય છે? અને સતીપદ જાળવવાને તેણીએ કેવી રીતે વર્તવાનું છે? ઇત્યાદિ સતીધર્મનાં લક્ષણો આપી એ વિષયને વિશેષ પુષ્ટિ આપવામાં આવી છે. તે પછી કેળવાએલી શ્રાવિકાથી ગૃહવાસમાં કેવા લાભ થાય છે? માતાના આચાર, વિચાર, જ્ઞાન અને નીતિ તેની પ્રજામાં પ્રતિબિંબિત થઈ શ્રાવકસંસારને કેવો સુશોભિત બનાવે છે? એ વિષે સુબોધક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. જે વાંચવાથી વાચકોના હૃદય ઉપર સારી અસર થયા વિના રહે તેમ નથી. તે સાથે અલગ શ્રાવિકાથી શ્રાવકસંસાર કેવો અધમ દશામાં આવી પડે છે? અને ગૃહસંસારમાં કેટલી વિડંબના ભોગવવી પડે છે? એ પણ હેતુપૂર્વક

સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. કેળવણી પામેલી શ્રાવિકાના યશોગાનનું એક મનોરંજક ગીત પ્રારંભમાં આપી એ વિષયને સારો પદ્ધતિ કરવામાં આવેલો છે અને તેને સારી રીતે પ્રમાણભૂત બનાવ્યો છે. વર્તમાનકાળે વિવિધ પ્રકારની શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રવર્તે છે અને તેમાં શ્રાવિકાને કેવું શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે? તથા તે વિષયમાં કેવા કેવા વિષયો આવક કાંતાના કોમળ હૃદયમાં સ્થાપિત કરવા જોઈએ? તે વિષેની ઉત્તમ પ્રકારની સૂચનાઓ પણ પ્રદર્શિત કરવામાં આવેલી છે.

ઉપર પ્રમાણે શ્રાવિકાધર્મ અને શ્રાવિકાકર્તવ્યનું દિગ્દર્શન કરાવ્યા પછી શ્રાવિકાની માતા તરીકેની ફરજો બતાવવાને પ્રથમ બાળશિક્ષણનો ઉપયોગી વિષય સવિસ્તર દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. ગૃહવાસમાં રહેનારા દંપતીના પ્રેમની ભૂતિ સંતતિ છે. તે સંતતિની સુધારણા કરવાને શ્રાવિકામાતાએ સદા તત્પર રહેવાનું છે; કારણ કે, બાળકની ભવિષ્યની સ્થિતિનો આધાર માતા છે, ઇત્યાદિ સવિસ્તર વિવેચન કરી એ વિષયને ક્રમાનુસાર ગ્રથિત કરવામાં આવ્યો છે.

તે પછી બાલશિક્ષણના ઉપયોગી વિષયને ચર્ચી આવક માતાની ગુણવર્ણી, બાળકનો માતાપિતા પ્રત્યે ધર્મ, સંતાન તરફ માબાપનું કર્તવ્ય, વધૂધર્મ, પતિવશીકરણ અને ગૃહકાર્યવ્યવસ્થાનું સુબોધક બ્યાન આપેલું છે કે જે વાંચવાથી ગૃહિણી થયેલી શ્રાવિકા આ સંસાર-સાગર તરવાને ગૃહપતિને નાવિકા સમાન થઈ પડે. તે પછી ધર્મના સાધન રૂપ આ શરીરની આરોગ્યતા રાખવાને માટે ગૃહોપયોગી ચિકિત્સાનો વિષય ટૂંકમાં આપ્યો છે, જે જાણવાથી ઉત્તમ ગૃહિણી પોતાની અને પોતાની પ્રજાની આરોગ્યરક્ષિકા બની શકે છે. છેવટે દરદીની માવજત કરવાની ઉત્તમ શિક્ષા આપી આ બુક સમાપ્ત કરવામાં આવી છે.

શ્રાવિકાશિક્ષણ માટે આ અતિ ઉપયોગી બુક છે, તે જો દરેક જોઈ કન્યાશાળામાં યુવાન સ્ત્રીઓને શિક્ષણ રૂપે વંચાવવામાં આવશે

અથવા સુશિક્ષિત ગૃહિણી શ્રાવિકાઓના કરકમળમાં મૂકવામાં આવશે તો તેમને તેમના ગૃહજીવનમાં તે એક પૂર્ણ સહાયભૂત થયા વિના રહેશે નહીં.

ભાવનગરખાતે શેઠ ત્રિલુવનદાસ ભાણુજી કન્યાશાળાનું સ્થાપન બહુ વર્ષોથી થયેલું છે તે શાળામાં સારું વાંચન પૂરું પાડવા માટે અમારી ખલાતે એક રકમ મહુર્મ શેઠ તરફથી સુપ્રત કરવામાં આવી છે તે રકમના વ્યાજમાંથી અમે આજ સુધીમાં પાંચ બુકો પ્રસિદ્ધ કરી છે તે ગ્રંથમાળાનું આ છઠું પુષ્પ છે.

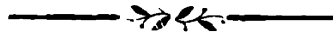
આ બુકની ૫૦૦ નકલો સદરહુ કન્યાશાળાના વ્યવસ્થાપકોએ ભેટ આપવા નિમિત્તે છપાવી છે. તદુપરાંત વધારે નકલો અમે અન્ય સજ્જનોને સામાન્ય કિંમતમાં આપવા માટે છપાવેલ છે. મૂળ બુકમાંથી જરૂરી પ્રકરણો જ આ બુકમાં લીધા છે તે આ સાથે આપેલી અનુક્રમણિકાથી સમજી શકાય તેમ છે. સદરહુ શ્રાવિકાસુઓધર્પણના પ્રસિદ્ધકર્તા શ્રી જૈન વિદ્યા પ્રસારક વર્ગને અમે અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

માગશર, શુદ્ધિ ૧૧
સં. ૧૯૯૫

}

કુંવરજી આણંદજી
ભાવનગર

શ્રી ભરહેસરની સજ્જાયમાં આપેલા પ્રભાતે સંભારવા લાયક સતી સ્ત્રીઓના નામો

૧ સુલસા	૨ ચંદનબાળા	૩ મનોરમા
૪ મદનરેખા	૫ દમયંતી	૬ નર્મદાસુંદરી
૭ સીતા	૮ નંદા	૯ ભદ્રા
૧૦ સુભદ્રા	૧૧ રાજમતી	૧૨ ઋષિદત્તા
૧૩ પદ્માવતી	૧૪ અંજના	૧૫ શ્રીદેવી
૧૬ જ્યેષ્ઠા	૧૭ સુજ્યેષ્ઠા	૧૮ મૃગાવતી
૧૯ પ્રભાવતી	૨૦ ચિદ્વણા	૨૧ ખાલ્મી
૨૨ સુંદરી	૨૩ રૂપિણી (રૂક્મિણી)	૨૪ રેવતી
૨૫ કુંતિ	૨૬ શિવા	૨૭ જયંતિ
૨૮ દેવકી	૨૯ દ્રૌપદી	૩૦ ધારિણી
૩૧ કળાવતી	૩૨ પુષ્પચૂલા	૩૩ પદ્માવતી
૩૪ ગૌરી	૩૫ ગંધારી	૩૬ લક્ષ્મણા
૩૭ સુસીમા	૩૮ જાંબુવતી	૩૯ સત્યભામા
૪૦ રૂક્મિણી	૪૧ યક્ષા	૪૨ યક્ષદિત્તા
૪૩ ભૂતા	૪૪ ભૂતદિત્તા	૪૫ સેણા
૪૬ વેણા	૪૭ રેણા	

આ ૪૭ માં ૧ પદ્માવતી, ૨ જ્યેષ્ઠા, ૩ સુજ્યેષ્ઠા, ૪ મૃગાવતી, ૫ પ્રભાવતી અને ૬ ચિદ્વણા આ છ ચેટકરાબાની પુત્રીઓ છે. સાતમી શિવા પણ તેમની પુત્રી છે.

૩૩ થી ૪૦ સુધીની આઠ કૃષ્ણવાસુદેવની પદ્મરાણી છે.

૪૧ થી ૪૭ સુધીની સાત સ્થૂળભદ્રની બહેનો છે.

સોળ મહાસતીઓના નામ

- ૧ પ્રાહ્મી—ઋષભદેવની પુત્રી—ભરતચક્રીની બહેન
  - ૨ સુદરી—ઋષભદેવની પુત્રી—બાહુબલિની બહેન
  - ૩ ચંદનબાળા—વીરપ્રભુને છમાસી તપને પારણે અડદના બાકલા બેહોરાવનાર—દધિવાહન રાજાની પુત્રી.
  - ૪ રાજમતી—ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી—નેમિનાથની વલ્લભા
  - ૫ દ્રૌપદી—પાંચ પાંડવોની સ્ત્રી—દ્રુપદરાજાની પુત્રી
  - ૬ મૃગાવતી—શતાનીક રાજાની સ્ત્રી—ચેડારાજાની પુત્રી
  - ૭ સુલસા—મહાવીરપ્રભુની શ્રાવિકા—નાગસાર્થવાહની સ્ત્રી
  - ૮ સીતા—રામચંદ્રબળદેવની સ્ત્રી—અગ્નિપ્રવેશનું ધીજ કરનાર
  - ૯ સુભદ્રા—કાચે તાંતણે ચાલણી બાંધીને કૂવામાંથી પાણી કાઢી તે છાંટીને ચંપાનગરીના દ્વાર ઉઘાડનાર
  - ૧૦ શિવા—ચંડપ્રદાતન રાજાની સ્ત્રી—ચેડારાજાની પુત્રી
  - ૧૧ કુંતા—સમુદ્રવિજયાદિ દશદશાર્હની બહેન—પાંડવોની માતા
  - ૧૨ શીલવતી—આ સતીનો રાસ છપાયેલો છે. (૪૭ માં તે નથી)
  - ૧૩ દમયંતી—નળરાજાની સ્ત્રી—સંકટમાં પણ શીળ જાળવનાર
  - ૧૪ પુષ્પચૂળા—પાર્શ્વનાથજીની મુખ્ય સાધ્વી
  - ૧૫ પ્રભાવતી—ઉદયન રાજાની સ્ત્રી—ચેડા રાજાની પુત્રી
  - ૧૬ પદ્માવતી—દધિવાહન રાજાની સ્ત્રી—ચેડા રાજાની પુત્રી
- સોળ સતીની સંજ્ઞામાં એક ગાથા કૌશલ્યા—રામચંદ્રની માતા સંબંધી છે, પણ તે પ્રક્ષેપ જણાય છે; કારણ કે તે નામ ગણુતા ૧૭ થાય છે અને ૪૭ માં તે નામ નથી.
- ચેડારાજાની ૭ પુત્રીમાંથી આમાં જ્યેષ્ઠા, સુજ્યેષ્ઠા ને ત્રિતીયા એ ત્રણ નામ નથી, બીજા ૪ નામ છે.

શ્રાવિકા સુખોદ

કેળવણી પામેલી શ્રાવિકાનું યશોગાન

ગરબી

(જાણ્યું જાણ્યું હેત તમારું જાદવા-એ રાગ)

ધન્ય ધન્ય તે જગમાં સદ્ગુણી શ્રાવિકા,
ધરતી જે સદ્બોધતણો શૃંગાર જો;
શિયળ સાચવી સત્ય વચન મુખ ^૧લાખતી,
પ્રિય પર ધરતી અંતર પ્રેમ અપાર જો. ધન્ય૦ ૧

સ્વામિસેવા કરતી સાચા સ્નેહથી,
પતિ ^૨આદેશ વિના નવ કરતી કાજ જો;
^૩જનની સમ જાણીને સાસુ સેવતી,
ગૃહસંભાળ કરે જાણી નિજ રાજ જો. ધન્ય૦ ૨

^૪જનક સમાન સદા સસરાને માનતી,
નણુંદી જોડેન ગણીને વત્તે આપ જો;

૧ બોલતી. ૨ પતિની આજ્ઞા વિના. ૩ માતા સમાન. ૪ પિતા સમાન.

હળીમળીને ચાલે વિનય વધારતી,
લેતી પલ્લવના ઊંચા કુળની છાપ જો. ધન્ય૦ ૩

વિવિધ કરી ફરસવતી જમાડે નાથને,
પરવારીને ૐજ્ઞાનવારિમાં ન્હાય જો;
પ્રેમે પુસ્તક વાંચી બોધ વધારતી,
શિક્ષણ લેતાં હૃદયે હરખ ન માય જો. ધન્ય૦ ૪

શોકાતુર સ્વામીને દેખી સુંદરી,
મધુર વચનથી પતિ દુઃખ હરવા ધાય જો;
ધીરજ આપી ધણીનો શોક સમાવતી,
તત્પર થાતી સાથે કરવા સ્હાય જો. ધન્ય૦ ૫

પ્રિયતમના પ્રિયજનને અતિ સન્માનતી,
નમ્રવદન થઈ ચાલે ચતુરા ચાલ જો;
ઊંચે સાહે કદી નવ બાળા બોલતી,
નિજ ગૃહસુખમાં સંતોષે ધરી ન્હાલ જો. ધન્ય૦ ૬

શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મ વિષે શ્રદ્ધા ધરી,
સમક્તિ સેવા કરતી શ્રાવક નાર જો;
પર્વતણા વ્રત કરતી સુખ સમતા ધરી,
શ્રાવક કુળનો સફળ કરે અવતાર જો. ધન્ય૦ ૭

૫ સ્ત્રી. ૬ રસોઈ. ૭ જ્ઞાનરૂપી જળમાં. ૮ નીચું મુખ કરીને.

પ્રકરણ ૧ લું

કેળવાએલી શ્રાવિકાથી થતા લાભ

चतुर्विधस्य संघस्य, समुन्नतिविधायिभिः ।

શ્રાવકૈઃ શ્રાવિકાઃ સર્વાઃ, પાઠનીયાઃ પ્રયત્નતઃ॥૧

શ્રાવક, શ્રાવિકા, સાધુ અને સાધ્વી—એ ચાર પ્રકારના સંઘની ઉન્નતિને કરનારા શ્રાવકોએ પ્રયત્નથી સર્વ શ્રાવિકાઓને કેળવણી આપવી જોઈએ. ગૃહિણીપદને ધારણ કરનારો શ્રાવિકા જે

વિદુષી હોય તે શ્રાવકસંસારમાં ઘણા લાભ થાય છે અને વિદુષી શ્રાવિકાથી આખો શ્રાવકસંસાર પ્રકાશી નીકળે છે. બાળકોને કેળવણી આપવી એ તેમની માતાના હાથમાં છે, કારણ કે બાળક જન્મ્યા પછી મોટું થાય ત્યાં સુધી તે માતાના સહવાસમાં જ રહે છે. તેથી જેવા માતામાં ગુણો રહેલા હોય તેવા જ બાળકમાં આવે છે. માતાની જેવી બુદ્ધિ હોય તેવી બુદ્ધિ બાળક ધારણ કરે છે. માતાના જેવા આચાર, વિચાર, જ્ઞાન અને નીતિ હોય તેવા જ તે બાળકના હૃદયમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, માટે જો શ્રાવિકામાતા કેળવણી પામેલી હશે તે તેણીના સંતાનોનાં હૃદયમાં કેળવણીનાં બીજ રોપાશે. સુબુદ્ધ અને સદાચરિણી શ્રાવિકાનાં સંતાનો સુબુદ્ધ અને સદાચરણી થયા વિના રહેશે નહીં.

વિદુષી શ્રાવિકા આ સંસારના સદ્વર્તનને જાણનારી હોવાથી તેનામાં અનેક પ્રકારના ગુણો વાસ કરીને રહેલા હોય

તેથી તે પોતાના પતિને સુખદાત્રી થાય છે. વ્યવહારના વિષમ માર્ગમાંથી શ્રાંત થઈ કંટાળી ગયેલા પોતાના પતિને વિદુષી શ્રાવિકા પોતાનાં સૌંદર્યથી અને મધુર વચનથી પ્રસન્ન કરે છે. પોતે સુસ્ત હોવાથી પોતાના સ્વામીને સહાય કરવા ઊભી રહે છે અને હિંમતના બળમાં વધારો કરે છે. વળી તે સમજે છે કે—‘ પતિને સુખી રાખવા ’ એ મારો ધર્મ છે, તેથી તે પોતાના પતિની સખાડપ થઈ, તેની સાથે સુખદુઃખની વાતો કરી, તેના અંતરને આનંદ આપે છે. કેળવાયેલી શ્રાવિકાંતા પોતાના ગૃહરાજ્યને સારી રીતે ચલાવે છે. ગૃહપતિરૂપ રાજાનો સલાહથી સુખી કરનાર સચિવ બને છે અને પતિને માથેથી ગૃહભાર ઓછો કરાવે છે. એથી પતિ ગૃહચિંતામાંથી મુક્ત થઈ સુખે સુખે પોતાનો ઉદ્યોગ કરે છે. વિદુષી શ્રાવિકા પ્રેમનું સ્વરૂપ સારી રીતે સમજે છે, એટલે તે પોતાના પતિ ઉપર, પોતાના કુટુંબ ઉપર, પોતાની કેમ ઉપર, પોતાના સાધર્મી ઉપર, પોતાના ગામ ઉપર અને છેવટે પોતાના દેશ ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તેથી તે બધાને લાભ કરનારી થઈ પડે છે. પ્રાચીન અનેક વિદ્વાનો પોતાના અનુભવ ઉપરથી લખે છે કે—જો કોઈ વખતે કુટુંબ, જ્ઞાતિ, નગર કે દેશનો ઉદ્ધાર થયો હોય તો વિદુષી વનિતાઓથી જ થયેલો છે. વિદ્વાન સ્ત્રી પ્રેમ, સંપ, ભક્તિ અને શૌર્યનો વધારો કરે છે અને એવી રીતે કેળવાયેલી કુલીન કાંતા જનમંડળ ઉપર ઘણી અસર કરે છે. સુસ્ત અને સફળ વિદ્વાન શ્રાવિકાના મુખની સંસ્કાર પામેલી વાણી સત્વર હૃદયને આર્દ્ર કરે છે અને તેના ઉપદેશને આદર આપવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરે છે. સ્ત્રીનું જ્ઞાન બીજાને

જ્ઞાની થવા લલચાવે છે, સ્ત્રીને વિદ્વાન જોઈને અભણ પુરુષોને ભણવાનું મન થાય છે અને ભણતરની ભવ્યતાને માટે તેમના હૃદયમાં મોટું માન ઉત્પન્ન થાય છે. જો શ્રાવક માતાઓ વિદ્વાન હોય તો તેમનાં સંતાનો તે માતા પાસેથી સારું શિક્ષણ મેળવી ઉત્તમ નીકળે છે. ઘણી વિદુષી માતાના વિદ્વાન પુત્રો થયેલા છે અને તેના અનેક દાખલાઓ આ પૃથ્વી ઉપર જોવા મળેલા છે. આ ઉપરથી જે દેશની દારાઓ જ્ઞાનવતી હોય તે દેશ સમૃદ્ધિવાન થાય છે; કારણ કે વિદ્વાન માતાના બાળકો વિદ્વાન થવાથી તે દેશની સર્વ પ્રજા કેળવાયેલી થાય છે અને કેળવણીના પ્રભાવથી તેમનામાં કળાકૌશલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે કળાકૌશલ્ય વૃદ્ધિ પામે એટલે તે દેશ ઉન્નતિના શિખર ઉપર આવે છે. સાંસારિક ઉન્નતિનો આધાર સ્ત્રીઓની કેળવણી ઉપર રહેલો છે. કેળવાયેલી કાંતા ગૃહિણી હોય અને ઘરમાં તેની સત્તા હોય તો તે સંસારની શોભા અલૌકિક જોવા મળે છે. પ્રાચીન કાળે આર્હત ધર્મના ચરિતાનુયોગમાં એવા સેંકડો દૃષ્ટાંતો જોવા મળતા હતા.

એક ગૃહસ્થનું કુટુંબ વિદ્વાન અને સંપત્તી વર્ત્તનારું હતું. ગૃહપતિ પોતાની વિદ્વાન સ્ત્રી, વિદ્વાન પુત્રો અને વિદ્વાન પુત્રીઓના પરિવારમાં ખેસી વિદ્યાવિનોદ કરતો હતો. પરસ્પર ધાર્મિક અને વ્યવહારિક પ્રશ્નોત્તર થતા અને ઉત્તમ પ્રકારે શંકા સમાધાન થતા હતા. ધાર્મિક પર્વને દિવસે વિદ્વાન શ્રાવકકુટુંબો એકઠા થઈ ધર્મચર્ચા કરતા અને પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરતા હતા.

સાંપ્રત કાળે જૈનપ્રજા જેટલી સ્ત્રીકેળવણીના મહાન લાભથી વિમુખ રહે છે, તેટલી તે ઉન્નતિના અંતરાયની ભોગ

થતી જાય છે. જ્યાંસુધી શ્રાવિકાઓ કેળવણી લઈ સુધરશે નહીં, ત્યાં સુધી શ્રાવકનો કેવળ સુધારો કે જ્ઞાન કશા ઉપ-યોગનાં નથી. ગમે તેવા મંડળો બંધાય, ગમે તેવા સમાજો સ્થપાય અને ગમે તેવો જ્ઞાનનો ફેલાવો થાય, પણ જ્યાં સુધી શ્રાવિકાઓના હૃદયમાં જ્ઞાનામૃતની ધારા વહેશે નહીં ત્યાં સુધી તે બધી યોજનાઓ નિષ્ફળ થવાની છે. જ્યારે શ્રાવક અને શ્રાવિકા બંને વિદ્યાના સંસ્કારથી સુધરી પરસ્પરની ફરજ બજાવશે ત્યારે જ તેમની વચ્ચેના પવિત્ર પ્રેમનો રંગ જામશે અને ત્યારે જ સર્વ પ્રકારે સુખસંપત્તિ સંપાદન થશે, પરંતુ જ્યાં શ્રાવકદંપતીમાં એક શિક્ષિત અને એક અશિક્ષિત હોય ત્યાં તેમનાં હૃદયની પ્રેમગ્રંથિ બંધાશે નહીં. વિદ્વાન શ્રાવકનું હૃદય અજ્ઞાન સ્ત્રી ઉપર ઠરતું નથી અને વિદુષી શ્રાવિકા અજ્ઞાન પતિથી પ્રસન્ન થતી નથી. એથી તે બેઠું કબોડાનું ઉપનામ પ્રાપ્ત કરી યાવજ્જીવિત દુઃખી થાય છે. તેને માટે એક સંસ્કૃત કવિ લખે છે કે:—

यदि ज्ञानवती नारी, अज्ञानः पुरुषो भवेत् ।

न तत्र दंपतीधर्मो, न प्रेम न सुखं भवेत् ॥ ૧ ॥

“ જ્યાં સ્ત્રી લણ્ણલી હોય અને પુરુષ અલણ્ણ હોય ત્યાં દંપતી-સ્ત્રી પુરુષનો ધર્મ, પ્રેમ અને સુખ હોતા નથી. ” જ્યાં એક લણ્ણલ અને એક અલણ્ણ, એક ચતુર અને એક જડ, એક ઉદ્યોગી અને એક આળસુ, એક સુધડ અને એક ગંદુ, એક સદાચારી અને એક દુરાચારી, એક વિવેકી અને એક અવિવેકી, એક નમ્ર અને એક ઉદ્વેગ, એક આસક્ત અને એક વિરક્ત અને એક ધર્મી અને એક

અધર્મી—આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારના કળેડા હોય ત્યાં પરસ્પર શી રીતે મન મળે ? જ્યાં મન મળે નહીં—ખને નહીં ત્યાં પવિત્ર પ્રેમની આશા તો ક્યાંથી જ હોય ? અને જ્યાં પવિત્ર પ્રેમ ન હોય ત્યાં સુખ ક્યાંથી મળે ?

જે શ્રાવકના ઘરમાં અજ્ઞાન—અભણ, મૂર્ખ અને કુવડ સ્ત્રી હોય તે શ્રાવકનો સંસાર અધમ દશામાં આવી પડે છે. તેના સંતાનો દુરાચારી થાય છે. તેના કુટુંબમાંથી સુખ, સફળતા અને સંપત્તિ એ સઘળાનો નાશ થાય છે. તેને માટે એક કવિ લખે છે:—

સહન બધું સંસારમાં, થાયે જે અનિવાર;

સહન ન થાયે પણ કદી, મળે અભણ જે નાર. ૧

માટે શ્રાવિકાને કેળવણી આપવી જોઈએ. જ્યારે સર્વ સ્થળે શ્રાવિકાઓમાં કેળવણીનો પ્રચાર થશે, ત્યારે જ શ્રાવક-સંસાર ભારતની સર્વ પ્રજામાં પ્રશંસનીય ગણાશે. અનાદિ કાળથી જે શ્રાવકસંસાર વખણાતો આવે છે, તે અત્યારે નિંદાપાત્ર બન્યો છે તેનું કારણ શું ? તેના કારણનો વિચાર કરશો તો જણાઈ આવશે કે શ્રાવકકોમમાં સ્ત્રીકેળવણીનો અભાવ છે. જ્યારે સ્ત્રીકેળવણીરૂપ કલ્પલતાની શીતળ છાયા નીચે શ્રાવક-બાળાઓ આશ્રય લેશે ત્યારે જ શ્રાવકસંસારમાં સર્વ પ્રકારના મનોવાંછિત પૂરાં થશે અને ધર્મનો ઉદ્યોત પણ વૃદ્ધિ પામશે.

કેળવાયેલી શ્રાવકબાળા સાસરે આવતાં જ પોતાના હૃદયમાં વિચાર કરશે કે, “ હવે હું દુહિતા નથી પણ એક વધૂ થયેલી છું. મારા જીવનનો આ ખીજો વિભાગ છે. આજ સુધી જે પિયરમાં રહીને મેં સફળતા સંપાદન કરેલા છે તેની

પરીક્ષા આપવાનું જ આ સ્થળ છે. મારા પૂજ્ય માતાપિતાએ મારા હૃદયમાં જે કેળવણીરૂપ કદપલતાનાં બીજ વાવ્યાં છે, તેનાં ફળ આ સ્થાને ચાખવાનાં છે. હવે મારા જીવનનું આધિપત્ય મારા પતિને મળે છે. આ જીવનનો નિયામક અને નિર્વાહક પણ એ જ છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતી વિદુષી શ્રાવિકા પછી પોતાના પતિગૃહમાં સારી રીતે વર્તે છે અને આખા શ્વસુરકુટુંબને અનુપમ આનંદ આપે છે. કેળવણી પામેલી શ્રાવિકા પોતાના પતિને જણાવે છે કે- “સ્વામિનાથ ! હું હવે તમારી છું અને તમે મારા છો. હવેથી ચાવજીવ તમે મારા પ્રાણાધાર છો. હું તમારા સુખદુઃખની લાગિયણ છું. તમે મારાથી અંતર રાખશો નહીં અને હું તમારાથી અંતર નહીં રાખું. મારું હૃદય અને તમારું હૃદય એક જ છે. મારી વાણી અને તમારી વાણી એક છે. તમે અને હું માત્ર શરીરથી જુદાં છીએ; બાકી અંતરથી આપણે બંને એક જ છીએ. તમે જ મારા ઇષ્ટ મિત્ર અને સુર સલાહકાર છો. હું શિક્ષણીય છું અને તમે શિક્ષક છો. મારું તન, મન અને ધન એ સર્વ તમારું જ છે. આપણે બંને આ સંસારરૂપ શકટની ધુરાને વહન કરનારાં છીએ. આપણે ધાર્મિક અને સાંસારિક બંને કાર્યમાં સહચારી છીએ. આપણે જ્યાં સુધી આયુષ્ય છે ત્યાં સુધી જૈનધર્મના નિયમ અને નીતિ પ્રમાણે ચાલવાને બંધાયા છીએ. આપણે જિનપૂજા અને જિનભક્તિ કરી આ શ્રાવક-જન્મને સાર્થક કરવાને તત્પર રહીશું અને શ્રાવકસંસારની રહેણીકહેણી પ્રમાણે ચાલીશું, ચલાવીશું અને બીજાને અનુ-મોદનનું કારણ આપીશું. ” આવા નમ્ર અને વિકૃત્તાલરેલાં

વાક્યો સુશિક્ષિત શ્રાવિકાના મુખમાંથી જ નીકળે છે. તેથી કેળવણી પામેલી કાંતા આ સંસારમાં સુખદાયિની થાય છે.

જે શ્રાવિકાએ કેળવણી લીધી નથી તે શ્રાવિકાથી શ્રાવકને આ સંસારનો દહાવો મળતો નથી. અભણ-અજ્ઞાન શ્રાવિકાવાળું ઘર શ્મશાન કે અરણ્યના જેવું શૂન્ય લાગે છે. તેમાં જો વિદ્વાન પતિ હોય અને સ્ત્રી અજ્ઞાન હોય તો તેમનો બધો સંસાર અવ્યવસ્થિત અને દુઃખમય થાય છે. અભણ ભાર્યાનો ભર્તા દિવસના ચંદ્રની જેમ નિસ્તેજ દેખાય છે. કળાધર ચંદ્ર પૂર્ણ હોય પણ શુદ્ધપક્ષની રાત્રિ વિના તે જરા પણ શોભાયમાન લાગતો નથી. તેમ પતિ કળાવાન હોય પણ જો તેના સહવાસમાં વિદ્વાન વનિતા ન હોય તો તે સુશોભિત દેખાતો નથી. કેળવણી પામેલી શ્રાવિકાથી સંસાર કેવો શોભે છે, તેને માટે એક કવિ કહે છે:—

દોહરા

૧ અસાર આ સંસારમાં, લેવો હોય રસુસાર;
જ્ઞાનવતી ગુણધારિણી, ૩સદ્ય મેળવો નાર. ૧
વનિતા જો વિદુષી મળે, સફળ કરે અવતાર;
સુખ સંપત્તિ ભવવાસમાં, અધિક મળે આ વાર. ૨
જે નર પામ્યો નિર્મળી, નારી સદ્ગુણ ધાર;
તે નર આ ભવવારિનો, બને સુખે તરનાર. ૩
જ્ઞાન ધરી જે શ્રાવિકા, ગૃહાવાસમાં જાય;
ગૃહસુખ પામી પૂર્ણ તે, જગત વિષે વખણાય. ૪

૧ સાર વગરના. ૨ સારો સાર. ૩ તત્કાળ.

સાંપ્રતકાળે કેટલાએક અદ્યપમતિ મનુષ્યો કહે છે કે-
 “ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી એ અનુચિત છે, કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર બની જાય છે અને તેથી કુળમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે. લખતાં વાંચતાં શીખેલી યુવતીઓ અનીતિને રસ્તે દોરાવાનો સંભવ છે. સુધરેલી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને ગણતી નથી અને સ્વતંત્રપણે વર્તે છે, તેથી સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી એ ઘણું જ નહારું કામ છે. ગૃહનું કામકાજ કરવાની અધિકારી એવી સ્ત્રીને લણાવીને શું કરવું છે ? તેને કાંઈ કમાવા મોકલવાની નથી, તેમ તેને નોકરી કરવા જવાનું નથી, તો શામાટે તેને લણાવવી ? ભણેલી લામિનીઓ ભમી જાય છે અને પછી તેમાં બગાડ થાય છે. ” આવું કહેનારા લોકો તદ્દન અદ્યપ મતિવાળા છે. તેમણે તે વિષે દીર્ઘ વિચાર કર્યો જ નથી. તેઓ કેળવણીના મધુર ફળથી તદ્દન અજ્ઞાત છે. તેમના અજ્ઞાની હૃદયમાં કેળવણીના પ્રભાવની પ્રતિભા પડી નથી. તેને બળ નથી કે કેળવણીથી સ્ત્રીના બધા દુર્ગુણો નાશ પામે છે અને પોતાનું કર્તવ્ય શું છે તેને તે સારી રીતે સમજી શકે છે, એટલે કેળવણી પામેલી સ્ત્રીમાં કાંઈ બગાડ થતો નથી. જે સ્ત્રીઓ બ્રહ્મ યજ્ઞ બગડી જાય છે તે કાંઈ કેળવણીથી બગડતી નથી, પણ સ્ત્રીજાતિના સ્વભાવને લઈને કુસંગથી તેઓ બગડી જાય છે. જેનો સ્વભાવ જન્મથી નહારો હોય છે તેને પછી કેળવણીની અસર જોઈએ તેવી થતી નથી. તેને જો ખરાબ સોબત લાગે છે તો તે સત્વર કુમાર્ગે ચાલનારી થઈ જાય છે. તેવી અધમ સ્ત્રીઓ તો કેળવણી ન પામી હોય તો પણ બગડે છે અને પોતાના બંને કુળને કલંકિત કરે છે. જગતમાં કાંઈ એવો નિયમ નથી કે, કેળવણી પામેલી બગડે અને કેળવણી વગરની

ન બગડે. સ્ત્રીજાતિને જો નઠારી સંગત થઈ હોય તો તે બ્રહ્મ થયા વિના રહેતી જ નથી.

હવે અહીં એટલો વિચાર કરવાનો છે કે—કેળવણી કેવી જાતની હોવી જોઈએ ? કેવળ વ્યવહારની કેળવણી આપવી ન જોઈએ તેમ કેવળ શુષ્ક ધર્મની કેળવણી પણ આપવી ન જોઈએ. એક જ જાતની કેળવણી આપવી, એ અધૂરી કેળવણી કહેવાય છે. એવી અધૂરી કેળવણીની ખરી અસર તેણીના મન પર થતી નથી અને તેને લીધે તેણીના હૃદય પર ધર્મના પવિત્ર સંસ્કારો લાગતા ન હોવાથી અને તે અરસામાં નઠારી સોળત થઈ જવાથી તે સ્ત્રી ખરાબ નીકળે છે, તેથી શું કેળવણીને દોષ દેવો ? કદી નહીં. કેળવણી એ વિદ્યા છે અને વિદ્યા—જ્ઞાન એ સદા પવિત્ર છે. જે સ્ત્રીને ધર્મ તથા નીતિનો બોધ નથી, તે જ સ્ત્રી નઠારી સોળતમાં પડી અકાર્ય કરે છે. પણ જે શ્રાવિકા શુદ્ધ શ્રાવકકુળમાં જન્મી હોય તેને ધર્મ તથા નીતિની કેળવણી આપવાથી તે સદાચારી શ્રાવિકા બને છે અને પ્રાણુ જતાં સુધી પણ પોતાના શિયળનો ભંગ કરતી નથી. જે સ્ત્રી લખવા વાંચવાનું શીખ્યા છતાં દુરાચાર કરે તે સ્ત્રીને કેળવાયેલી સમજવી જ નહીં. જેણીના હૃદયમાં કેળવણીની ખરી છાયા પડી હોય તે બાળા કદી પણ અકાર્ય કરતી નથી. વળી સ્ત્રીને કેળવણી આપવી એ કાંઈ કમાવાને માટે કે નોકરી કરવાને માટે આપવાની નથી પણ તેની કેળવણીનો ખરો ઉપયોગ ગૃહવ્યવહાર ચલાવવામાં, સંતતિને રક્ષણ તથા શિક્ષણ આપી શ્રાવકરત્ન કે શ્રાવિકારત્ન બનાવવામાં, પોતાના પ્રિય પતિને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડવામાં અને શ્રાવિકાપણના જન્મને સાર્થક કરવા વગેરે કાર્યોમાં કરવાનો છે. સ્ત્રીનું હૃદય પુરુષ કરતાં

કોમળ હોય છે, તે કોમળ હૃદય ઉપર જો કેળવણીની સારી છાપ પાડવામાં આવે તો તે છાપ તેણીના અંતઃકરણમાં એવી ઊંડી પડે છે કે જેની અસર ઘણા વખત સુધી ટકી રહે છે. સ્ત્રીઓ કેળવણીથી બગડતી હોત તો પ્રાચીન કાળની સતી સ્ત્રીઓએ જગતમાં જે જે પરાક્રમો કરેલા છે તે કરત જ કેમ ? પૂર્વકાળે શ્રાવિકાઓને માટે પ્રથમ લક્ષ વિદ્યા ભણાવવા ઉપર આપવામાં આવતું. સતી સુંદરી, શિવા, રૂકિમણી, રેવતી, સુલસા, ચંદનબાળા, દમયંતી, કુંતી, દેવકી, દ્રૌપદી, ધારિણી, અંજનાસુંદરી અને નર્મદાસુંદરી વિગેરે ઘણી સ્ત્રીઓ ભણેલી હતી. તેઓએ વિદ્યાના પવિત્ર પ્રભાવથી સતીપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને ભારતની આર્ય-પ્રજાને પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી ચકિત કરી હતી.

એ રીતે જે સ્ત્રીએ શુદ્ધ કેળવણી લીધી હોય તે કદી પણ દુરાચારને રસ્તે ચાલતી નથી. કેળવણીનો પ્રતાપ જ અલૌકિક છે; માટે શ્રાવિકાઓને આર્હત ધર્મની તથા આર્હત નીતિરીતિની કેળવણી આપવી જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ તેઓને બાલ્યવયમાંથી જ સારી સંગતમાં રાખવી જોઈએ. તે સાથે સતીઓનાં ચરિત્રો, નીતિના પુસ્તકો અને ધર્મ સંબંધી શાસ્ત્રો તેને વંચાવવા જોઈએ. વળી તે સાથે પ્રૌઢ વયમાં ગૃહવ્યવહારને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા વિષયોનું જ્ઞાન આપી તેને પ્રવીણ બનાવવી જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી શ્રાવિકાઓ સફળાઈ બને છે અને તેઓ પતિના તથા પિતાના ઉભય કુળને દીપાવે છે.

પ્રકરણ ૨ જી

શ્રાવિકાને કેવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ ?

વકની બાલિકા જ્યારે સ્પષ્ટ બોલનારી અને સમજણવાળી થાય ત્યારે તેણીને કન્યાશાળામાં મોકલીને અથવા ઘેર રાખીને શિક્ષણ આપવાનો પ્રબંધ કરવો જોઈએ. જ્યારે તેને વાંચતાં લખતાં આવડે એટલે તેણીને ગૃહશિક્ષણ અને ગૃહકાર્યને અર્થે ધર્મ તથા નીતિની કેળવણી સાથે, વ્યવહારોપયોગી ઊંચા પ્રકારનું જ્ઞાન આપવાના પ્રકારો યોજવા જોઈએ. તેમને શુદ્ધ વાંચતાં લખતાં અને ઉપયોગમાં આવે એટલું દ્વિજ્ઞ ભૂગોળ, ઇતિહાસ, વ્યાકરણ અને ગણિત તથા ઘરના આવક જીવકનો હિસાબ રાખવા જેટલું દેશી નામું વગેરેનું જ્ઞાન આપવું. વિશેષ જ્ઞાનમાં આરોગ્ય વિદ્યા, પદાર્થ વિજ્ઞાન તથા પાકશાસ્ત્રનું અનુભવસિદ્ધ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન, અર્થ શાસ્ત્ર, વનસ્પતિ શાસ્ત્ર, માંદાની માવજત, ઘર કુટુંબમાં ઉપયોગી થાય એટલું વૈદક જ્ઞાન, બાલરક્ષણ, બાલશિક્ષણ, ગૃહવ્યવસ્થા, કુટુંબનાં કપડાં વેતરી સીવતાં સાંધતાં, સુંદર ભરત ભરતાં, મોજાં, ગલપટ્ટા તથા પુષ્પના અલંકારો ગુંથતાં, લાકડા, માટી, મીણ, લાખ અને કાગળ વગેરેના જુદી જુદી જાતનાં નકશીદાર નમૂના કોતરતાં, કાપતાં અને બનાવતાં, રૂમાલ, આસનીયા વગેરે વણતાં, નેતર ભરતાં,

જાતજાતના રંગનું કામ કરતાં, ચિત્ર, તંદુરસ્તી રાખવાના ઉપાય, છોકરાને બુદ્ધિ, ગુણ અને રૂપવાળા અને અંગમાં સુશોભિત બનાવવાના નિયમો, રજોદર્શન, ગર્ભાવસ્થા અને પ્રસૂતિ સમયે સંભાળ રાખવાની સમજણ, સંગીત, વાદ્ય અને તાલની સમજણ અને પરોપકાર તથા સખીદિલ રાખવાની પદ્ધતિ વગેરે અનેક પ્રકારની કેળવણી આપવાની ઘણી જરૂર છે.

આ બધી વ્યવહારની કેળવણી કહેવાય છે. તે સાથે ધર્મની કેળવણી આપવી જોઈએ. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, નવ તત્ત્વ, દંડક, સંઘયણ, કર્મગ્રંથ અને બીજા ધાર્મિક વિષયોનું ઊંચું જ્ઞાન શ્રાવિકાને આપવું. ધાર્મિક જ્ઞાન સારી રીતે સંપાદન કરવાથી બુદ્ધિ નિર્મળ થાય છે અને તેને અંગે ગૃહ-વ્યવહારની ઊંચી કેળવણી મળે છે. ધર્મના જ્ઞાનથી જીવદયા પાળવી, શુદ્ધ વ્રત આચરવાં, તપસ્યા કરવી અને વડિલોની સેવા કરવી તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. ધાર્મિક અને સાંસારિક કેળવણી પામેલી શ્રાવિકા શીલ સાચવતાં, પરોણાચાકરી કરતાં, પતિસેવા કરતાં, પતિ વિદેશ જાય ત્યારે વર્તતાં, યોગ્ય જનને યોગ્ય માન આપતાં, પારકાના હૃદયને પારખતાં, સજ્જન દુર્જનને ઓળખતાં, ગૃહકુટુંબ આરોગ્ય રહે તેમ કરતાં, માતાપિતા, છોકરાં, સાસુ સસરો, ભાઈ, દિયર, જેઠ, નણંદ વગેરે સગાસ્નેહી સાથે વર્તતાં, દુરાચારી પતિને સુધારતાં, રસવાળી રસોઈ કરતાં, પીવાના પ્રવાહી પદાર્થો બનાવતાં, ત્યાજ્ય પદાર્થ ઓળખતાં, સચિત્ત અચિત્ત પારખતાં, પ્રાસુક પદાર્થો બનાવતાં, બાળકોને ઉપદેશ આપતાં, સાસરે જતી પુત્રીને શિખામણ આપતાં, સતી સ્ત્રીઓના જન્મચરિત્રો વાંચી તેમાંથી ઉત્તમ ઉપદેશ

અહણુ કરતાં, પોતાની કુદ્દીનતા રાખતાં, સરખી સાહેલી-
ઓની સાથે મળી મધુર ગીતો ગાતાં, મધુર સ્વરથી સ્તવનો
વિગેરે બોલતાં, દુષ્ટ પુરુષોના પંજમાંથી યુક્તિથી બચી જતાં,
બાળકોને રમાડતાં, વિપત્તિના વળતમાં ઉદ્ધરનિર્વાહ અર્થે
પોતાને યોગ્ય કાર્ય કરતાં, દંભીને જાણી લેતાં, બીજાના
વચનમાંથી સાર સમજી લેતાં, સુધડતાથી ઘરની ચીજો
ગોઠવતાં, સ્વચ્છ અને સુંદર પહેરવેશ પહેરતાં, પરમેશ્વરનો
ભક્તિ કરી જિંદગીનું સાર્થક કરતાં, સામાયિક પ્રતિક્રમણ
વગેરે ધર્મની ક્રિયાઓ કરતાં, સર્વ કાર્યમાં જયણા બળવતાં,
મોક્ષ અર્થે આત્મજ્ઞાન મેળવતાં, સદ્ગુણી તથા સતી સ્ત્રીની
પરીક્ષા કરી તેની સંગત કરતાં, ચાકરનોકર સાથે યોગ્ય
રીતે વર્તતાં, કુળમર્યાદા રાખી અવહારમાં પ્રવર્તન કરતાં,
મુસાફરીમાં અથવા બીજા અણુધાર્યા પ્રસંગમાં પરપુરુષ સાથે
કામ પડે તે વખતે સાવચેત રહી વર્તતાં અને પાપી સ્ત્રી
તથા પાપી પુરુષના ફાંસામાં ન ફસાતાં તે સારી રીતે સમજે છે.
આવી શ્રાવિકા પોતાના જીવનને સુધારી બીજાના જીવનને
સુધારાવે છે અને બીજાને દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ આ જગતમાં
સત્કીર્તિનું પાત્ર બની પરલોકમાં સદ્ગતિ મેળવે છે. એવી
શ્રાવિકાઓનાં જીવન આ જગતમાં પ્રશંસનીય બન્યા છે.
અને તેમનાં યશોગાન સદાકાળ આર્યપ્રજામાં ગવાયા કરે છે.
જે જે જૈન સતીઓ આ જગતમાં ધર્મ અને સત્કર્મથી
વિખ્યાત થયેલી છે અને જેમના અનુકરણીય ચરિત્રો
ચરિતાનુયોગમાં ગવાય છે તેવી સતી શ્રાવિકાઓના જીવ-
નનો આરંભકાળ ઉત્તમ હતો. શ્રાવિકાએ શું શું શીખવું
જોઈએ અને શું શું કરવું જોઈએ ? એ શિક્ષણ તેમને

પ્રથમ સારી રીતે આપવામાં આવતું હતું. તેમના જીવનનો આરંભકાળ તેવા ઉત્તમ શિક્ષણથી અલંકૃત થતો હતો.

પ્રિય બહેનો ! આ વાત તમારા હૃદયમાં ધારણ કરજો અને ઉત્તમ પ્રકારે લક્ષમાં લઈ તમારા જીવનનો આરંભકાળ સુધારજો. એમ કરવાથી તમે શુદ્ધ શ્રાવિકા થઈ તમારા જીવનને ઉજ્જવળ કરી શકશો અને અંતે ધર્મ તથા કીર્તિ બંને સંપાદન કરી આ મનુષ્યજીવનની સાર્થકતા કરવા શક્તિમાન થશો.

સદ્ગુણી સ્ત્રીઓએ પોતાના જીવનના આરંભકાળમાં સર્વ ગુણો શીખી લેવા જોઈએ. પોતાની સર્વ ઇંદ્રિયોને વશ રાખી શુદ્ધ અંતઃકરણથી પતિસેવા કરવી એ જ સ્ત્રીનું કર્તવ્ય છે અને તે કર્તવ્ય ઉત્તમ પ્રકારના શિક્ષણથી સમજાય છે. જ્યારે શ્રાવિકાને ઉત્તમ શિક્ષણ મળે છે, ત્યારે તે સર્વ દુર્ગુણોથી દૂર રહી પોતાના શ્રવકસંસારને દીપાવે છે અને એજ શ્રાવકભામિનીનું ખરું આભૂષણ છે. એ ખરું ભૂષણ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ઉત્તમ પ્રકારના શિક્ષણથી મળે છે. માટે સર્વ શ્રાવિકાઓએ તન, મન અને ધનથી આદ્ય શિક્ષણનો ઉત્તમ કાળ સુધારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૩ જી

સતી શ્રાવિકાનાં લક્ષણ

તી શ્રાવિકા સ્ત્રીકેળવણી સંપાદન કરી પોતાના શ્રાવક પતિ ઉપર ત્રિકરણ શુદ્ધિથી પવિત્ર પ્રેમ રાખે છે, સર્વ રીતે તેને અનુકૂળ રહી તેની આજ્ઞા માન્ય કરે છે, પતિની પવિત્ર લક્ષિત સિવાય બીજી ઇચ્છા રાખતી નથી, સાસુસસરાને માતાપિતા ગણી તેની નિર્મળ હૃદયથી સેવા કરે છે અને પોતાના નેત્રમણિ નાથની રજા સિવાય કોઈ પણ કાર્ય કરતી નથી. તે પોતાના પતિની સેવામાં જ પોતાનું સૌભાગ્ય છે એમ તે સારી રીતે સમજે છે.

સદ્ગુણી સતી શ્રાવિકા પોતાના પતિને આ સંસારના સુખદુઃખનો સાથી ગણે છે, પતિ સૂતા પછી સૂવે છે અને પતિ જાગ્યા પહેલાં જાગી સુઘડતાથી ગૃહકાર્ય કરે છે, પોતાના ભોજનરસિક પતિને રસદાર રસવતી કરી જમાડે છે અને પછી પતિની આજ્ઞા લઈ પોતે જમે છે. ગૃહકાર્ય નિયમસર કરી તેમાંથી પરવારી ધર્મ તથા નીતિનો બોધ આપનારાં પુસ્તકો વાંચી જ્ઞાન સંપાદન કરવાને તે કાળજી રાખે છે અને પતિની પાસેથી હુમેશાં પોતાના શિક્ષણમાં વધારો કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. આવી સ્ત્રી સતી શ્રાવિકા કહેવાય છે. આવી સતી શ્રાવિકા પોતાના પતિને સર્વ પ્રકારની

સહાય આપવાને સર્વદા તત્પર રહે છે અને કદી શ્રાવકપતિ સંસારની આપત્તિરૂપ સરિતામાં મગ્ન થઈ ગયો હોય તો તેને સસ્મિતવદને મધુર શબ્દો કહી તેના શોકાનલને શાંત કરે છે. તે હમેશાં પતિના સહવાસમાં જ રહેવાની ઇચ્છા રાખે છે અને પિયરનો મોહ ન રાખતાં સર્વદા પતિની સહ-ચારિણી થવાની ચાહના રાખે છે. કમલિની જેમ સૂર્યથી અને કુમુદિની જેમ ચંદ્રથી પ્રકુલ્લિત થાય છે તેમ સતી શ્રાવિકા પોતાના સ્વામીના દર્શનથી સર્વદા પ્રકુલ્લિત રહે છે અને પતિથી વિયુક્ત રહેવાને કદી ઇચ્છતી નથી. તે સ્વામીની સહચારિણી થઈ સ્વામીના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થવા ઇચ્છા રાખે છે. વળી તે પોતાના સ્વામીમાં સ્વાર્થબુદ્ધિ નહીં રાખતાં નિઃસ્વાર્થપણે સ્વામી. ઉપર ભક્તિભાવ રાખે છે.

સતી શ્રાવિકા પોતાના સ્વામીનાં સંબંધીઓને સન્માન આપે છે, સાસુસસરાને માતાપિતા તુલ્ય ગણે છે અને નણુંદ તથા દેરાણી જેઠાણીને પોતાની બહેનો ગણે છે. પતિ, સાસુ, નણુંદ કે સખીઓના સાથ વિના તે એકલી ઘરબહાર જતી નથી અને કોઈ ગૃહકાર્ય પ્રસંગે તેમની સાથે બહાર જવું પડે તો નીચી દૃષ્ટિ રાખીને જ ચાલે છે, પતિના મનને રંજન કરવા બનતી મહેનત કરે છે, પોતાનાં કુળની મર્યાદા રાખવા કોઈની સાથે રોષથી કે ઊંચે સ્વરે બોલતી નથી અને પતિથી કે વડિલથી કાંઈ છુપાવતી નથી. પ્રમાદથી કે અજાણે પોતાથી કોઈ જાતની ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો તેને નહીં છુપાવતાં ખુલ્લે-ખુલ્લી પ્રગટ કરે છે. જો પોતાને કાંઈ સંતતિ થઈ હોય તો તેમનું તે પ્રેમથી પોષણ કરે છે અને પોતાના સંતાનોને ધાર્મિક,

વિદ્વાન અને હિંમતવાળાં બનાવવા કોશિશ કરે છે, બાળકેળવણી કે સ્ત્રીકેળવણીના સાધનો તેમને સંપાદન કરાવવાને ઉત્સાહથી ઉમંગ રાખે છે અને સર્વદા શાંત સુશીલ થઈ શ્રાવકસંસારને શોભાવે છે. તે સતી શ્રાવિકા કહેવાય છે.

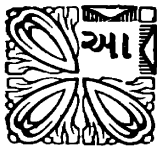
સતી શ્રાવિકા કદી પણ અશુભ કાર્યમાં લાગ લેતી નથી, પતિનું મન ક્યવાય તેવું કાંઈ પણ કામ કરતી નથી, કદી દેવસમાન સ્વરૂપવાળો બીજો પુરુષ દૃષ્ટિએ પડે તો પણ તેને તુચ્છ ગણી પોતાના પતિમાં જ સંતોષ માને છે, કદી કોઈ ઉત્સવ પ્રસંગે લોકોની ભીડમાં બીજા પુરુષનો સ્પર્શ થઈ જાય તો પણ મનમાં જરા પણ વિકાર પામતી નથી, પરપુરુષની સામે એકી નજરે જોતી નથી, જો કદી બીજા પુરુષને બોલાવવાની જરૂર પડે તો તેને લાઈ બાપ સમાન ગણી બોલાવે છે અને તેવી પવિત્ર દૃષ્ટિએ તેની સામું જુવે છે, કદી પોતાનો પતિ રોગી કે ખોડખામીવાળો હોય, અથવા દુર્વ્યસની કે દુર્ગુણી હોય, તથાપિ તે તેને ઇષ્ટ દેવ તુલ્ય ગણીને સર્વદા સંતુષ્ટ રહે છે, પોતાના પતિ તરફથી જે મળતું હોય તેમાં સંતોષ માની તેથી વિશેષની ઇચ્છા રાખતી નથી, કદી કોઈ ધન, વૈભવ કે બીજા ઉત્તમ સુખનો લોભ બતાવી લલચાવે તો પણ પોતાના પતિ ઉપર અભાવ કરતી નથી અને પરપુરુષને ધિક્કારી કાઢે છે. વળી તે એવી મર્યાદાથી વર્તે છે કે પોતાના અંગનો કોઈ પણ ભાગ પરપુરુષની દૃષ્ટિએ પડવા દેતી નથી. તેણી પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરે છે કે પતિ જીવતા સુધી પતિનો ને પોતાના મરણ પછી અગ્નિનો જ સ્પર્શ થવો જોઈએ. તેમજ તે પોતાનું શરીર દેખાય

અથવા મર્યાદા ન સચવાય તેવાં ખારિક વસ્ત્રોને ધારણ કરતી નથી, પગની ઘુંટી અને ઉદર વિગેરે શરીરના ભાગો ઢંકાય એવી રીતે વસ્ત્ર પહેરે છે, મંદગતિએ ચાલે છે, સદા મુખ હસતું રાખે છે, હમેશાં મર્યાદાભરેલાં વચનો બોલે છે, કદી પણ ઊંચે સ્વરે હાસ્ય કરતી નથી, બીજા કોઈની ચેષ્ટા જોતી નથી તેમ કરતી નથી અને હમેશાં ઉત્તમ, શોભતો અને સાંપડતો પોશાક પહેરે છે. તેણી પોતાનું સૌભાગ્ય દર્શાવવા મર્યાદિત શૃંગાર સજ્જ રાખે છે, કદી પોતાનો પતિ ધનાઢ્ય કે અધિકારો હોય તો પણ તેનો મદ રાખતી નથી, સર્વની સાથે વિનય તથા વિવેકથી વર્તે છે અને ધાર્મિક કેળવણી લઈ સદા પોતાના શ્રાવિકા-ધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે. સમ્યક્ત્વ ને શ્રાવકના વ્રત અંગીકાર કરી તે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, જિનપૂજાદિ કરે છે, દહેરે ઉપાશ્રયે જઈ પતિની આજ્ઞાનુસાર ધર્મકાર્ય કરે છે, પોતાની સારી સ્થિતિ હોય તો દાનપુણ્યમાં પ્રવૃત્તિ રાખે છે, પરોપકાર કરવામાં પોતે તત્પર રહી પતિ પાસે પરોપકાર કરાવે છે, પોતાથી બને તેવા નિયમો અહણુ કરે છે, સારાં પુસ્તકો વાંચે છે અગર સાંભળે છે, વાંચેલાં પુસ્તકોમાંથી સાર લઈ તે પ્રમાણે વર્તે છે, સદ્ગુણી અને પતિવ્રતા સ્ત્રીઓની સોબત કરે છે, દુર્ગુણથી દૂર રહે છે, અને પોતાનામાં જે ગુણની ખામી જણાય તે ગુણ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પિતૃગૃહના કરતાં પતિગૃહ પર તેણી વધારે પ્રેમ રાખે છે. સર્વની સાથે સંપથી વર્તે છે, મુખમાંથી કટુ વચન કાઢતી નથી, પ્રમાદ રાખતી નથી, ઘરનાં બધાં કામ સુધડતાથી કરે છે, વખતનો ઉપયોગ નિયમ પ્રમાણે કરે છે, સર્વ ઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખી નિષ્પક્ષ-પાતપણે વર્તે છે અને પોતાનો જન્મ શ્રાવકકુળમાં થયો છે તેને

માટે પોતાને કૃતાર્થ માને છે તેમજ શ્રાવિકાપણના જન્મને શી રીતે કૃતાર્થ કરવો તેનું ચિંતવન અહોનિશ કર્યા કરે છે. આવી રીતે વર્તનારી શ્રાવિકા ખરેખરી સતી શ્રાવિકા કહેવાય છે.

પ્રકરણ ૪ થું

શ્રાવિકાનું પતિ પ્રત્યે કર્તવ્ય

જગતમાં ગૃહવ્યવહારનું સૂત્ર સ્ત્રી તથા પુરુષ બંનેથી ચાલે છે. દયિતા અને પતિ એ બંને નામ ઉપરથી ‘દંપતી’ શબ્દ ઉત્પન્ન થયો છે. શ્રાવકદંપતીમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકા ઉભય આવે છે અને શ્રાવકસંસારનું મહાયંત્ર એ ઉભયથી જ ચાલે છે. શ્રાવકનું ગૌરવ શ્રાવિકાથી વિશેષ છે, કારણ કે શ્રાવક એ પુરુષજાતિ હોવાથી તેની શારીરિક સ્થિતિ, સ્વાભાવિક મનોબળ, શક્તિ અને વ્યવહારનીતિ વિગેરે ઉપર વિચાર કરતાં પુરુષ જાતિને લઈને તે બેમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેથી ગૃહવ્યવહારનો નાયક શ્રાવક ગણાય છે. વળી તે સર્વનો પોષક હોવાથી કુટુંબનાં ભરણપોષણ અને રક્ષણનો સઘળો આધાર તેના પર રહેલો હોય છે. ગૃહપતિ કુટુંબનું ભરણપોષણ કરનાર હોવાથી ભર્તા કહેવાય છે, પાલન કરનાર હોવાથી પતિ કહેવાય છે, કામના પૂરી કરનાર હોવાથી કાંત કહેવાય છે, પવિત્ર પ્રેમને આપનાર હોવાથી પ્રિય કહેવાય છે, શરીરનો ધણી હોવાથી સ્વામી કહેવાય છે અને પ્રાણને આધાર આપ-

નાર હોવાથી પ્રાણનાથ કહેવાય છે. એવો શ્રાવકપતિ પોતાની પત્ની શ્રાવિકાનો સર્વ રીતે રક્ષક તથા પાલક હોવાથી ગૃહરાજ્યનો રાજા કહેવાય છે. શ્રાવક માતાપિતાએ, ગૃહી-ગુરુ, દેવ, અગ્નિ અને હજારો મનુષ્યોની સાક્ષીએ, પોતાની પુત્રીનો જે પતિ કરેલો છે તે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા વખતે આર્ય જૈન મંત્રોના ઉચ્ચાર સાથે વિવાહિત થયેલ છે. તેવા શ્રાવકપતિ તરફ કુલીન શ્રાવિકાએ ઘણા જ વિનયથી વર્તવાનું છે. શ્રાવિકા જો પોતાના ગૃહસ્થપણના ધર્મને અને કર્તવ્યને સત્ય રીતે બજાવવાની ઇચ્છા રાખતી હોય તો તેણીએ પોતાના પતિની સાથે પૂજ્યભાવથી વર્તવું જોઈએ. શ્રાવિકાએ પોતાના પતિ ઉપર નિર્મળ પ્રીતિ રાખવી, તેની મનોવૃત્તિને અનુકૂળ રહી તેની મરજી સાચવવી અને તેની આજ્ઞા પાળવી એ જ શ્રાવિકાને માટે ખરેખરી પતિસેવા છે. જે શ્રાવિકા પોતાના મનને વશ રાખી કોઈ જાતની સ્વાર્થબુદ્ધિ રાખ્યા સિવાય ત્રિકરણ શુદ્ધિથી એટલે શુદ્ધ મન, વચન અને કાયાથી પતિની સેવા કરે, પતિને જ પોતાનો આધાર ગણે અને પતિસેવામાં જ પોતાનો કર્તવ્યધર્મ માને, તે જ પતિવ્રતા, સાધ્વી, શિયળવતી-સતી કહેવાય છે.

સદ્ગુણી શ્રાવિકાએ જાણવું જોઈએ કે તેણીના ગૃહસ્થ-ધર્મના પાલનનો આધાર પતિ ઉપર છે. ગૃહસ્થપણમાં રહીને શ્રાવિકાને જે ધર્મ, વ્રત અને તપ કરવાના છે, તેમજ તેના ઉદ્યાપન ઉત્સવ વગેરે આચરવાનાં છે, તે બધાં કાર્યો તેના પતિથી જ સિદ્ધ થાય છે, તેથી શ્રાવિકાનો ધર્મ-સહાયક પણ પતિ જ થઈ શકે છે. એટલે તે તેણીને પૂજ્ય,

માન્ય, સેવ્ય તેમજ ભક્તિ અને આરાધના કરવા યોગ્ય છે. સ્ત્રીને પતિ એ જ આ સંસારમાં સાચો સાથી છે, સહાયક છે અને ધર્મસંપાદક છે. પતિની શુદ્ધ હૃદયથી સેવા કરનારી શ્રાવિકાને તે પતિસેવા કામધેનુ છે, ચિંતામણિ છે અને એ જ તેને પ્રિય તથા હિતકર્તા છે, એટલું જ નહિ પણ એ જ તેનો કલ્યાણદાતા છે.

કુલીન શ્રાવિકાએ એવા પતિની સેવામાં તત્પર રહેવું જોઈએ, પતિની આજ્ઞા સિવાય કાંઈ પણ કાર્ય કરવું ન જોઈએ અને જો શુભ કામ કરવાનું હોય તો પણ પતિની આજ્ઞા મેળવ્યા વિના કદી ન કરવું. શ્રાવિકાઓ જો પોતાના હૃદયમાં વિચારશે તો તેમને માલૂમ પડશે કે આ સંસારમાં સ્ત્રીજાતિને સર્વ પ્રકારનું સુખ પતિથી જ છે, તેના વડે જ તે અનેક પ્રકારના વૈભવો ભોગવી શકે છે, તેનાવડે જ તેનો શણગાર શોભે છે, તેનાથી જ સ્ત્રી અખંડ સૌભાગ્યવતી કહેવાય છે, તેનાથી જ તે પુત્રરત્નવાળી થાય છે અને આ લોક તથા પરલોકનાં શુભ કાર્ય સાધી શકે છે.

આ સંસારમાં શ્રાવિકાને તેનો પતિ ગુરુની જેમ સન્માર્ગ બતાવે છે, પિતાની જેમ હિત કરે છે, માતાની જેમ મમતા રાખે છે, આત્મની જેમ વિશ્વાસ લાવે છે અને તે ખરેખર પૂજ્ય, જીવનાધાર અને પ્રાણસમ છે. આવા અમૂલ્ય લાભ આપનારા પતિની સેવા કરવામાં કુલીન શ્રાવિકાએ તત્પર રહેવું જોઈએ, પવિત્ર પ્રેમથી તેની સેવા કરવી, તેની મર્યાદા સાચવવી, તેને માન આપવું અને તેની તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ રાખવી, પતિનું અપમાન કે તિરસ્કાર

કરવો નહીં અને દરેક વખતે તેની સેવામાં હાજર રહેવું. ભોજન, શયન, આસન અને ગમન—એ બધી ક્રિયામાં સ્ત્રીએ પતિની બરદાસ ઉઠાવવી. જ્યારે તે જમવા બેસે ત્યારે તેણીએ તેને મધુર રસોઈ કરી રાખેલી પીરસવી. જમાડવામાં સાવચેતી રાખી વર્તવું. જ્યારે તે બહારથી આવે ત્યારે તેને માટે જળપાન હાજર કરી તેની મનોવૃત્તિ પ્રમાણે તેણે વર્તવું, તેને ઊભા થઈ માન આપવું અને તેનું મન ઉદ્વેગમાં હોય તો તે ખુશી થાય તેવી રીતે તેની પાસે વર્તવું, પ્રિય લાગે તેવી લાભકારક વાતો કરી તેના મનનું રંજન કરવું અને જો તે કદી નાખુશ થઈ જાય તો ધીરજ રાખી મીઠા વચનામૃતથી તેને શાંતિ આપવી. કુલીન શ્રાવિકાએ કદી પણ પતિની સાથે વાદવિવાદ કરવો નહીં. કદી નીતિની ભૂલ માલૂમ પડે તો તેને ગુસ્સાથી નહીં કહેતાં ધીરજ રાખી શાંતપણે યુક્તિથી સમજાવી મધુર વાણીથી તેણે કહેવું, અને વૃથા ક્રોધ કરી મનમાં આવે તેમ બોલવું નહીં. જેમ પતિનું મન પ્રસન્ન થાય તેમ તેણે કરવું, કદી પણ પતિની સાથે વિશ્વાસઘાત કરવો નહીં. તેનું મન દુભાય એવું કાંઈ પણ પ્રવર્તન કરવું નહી, પતિની સાથે હાસ્યવિનોદ કરી તેના હૃદયને આનંદ આપવો, કદી પણ કર્મયોગે જો પોતાના પતિ ઉપર કાંઈ આપત્તિ આવી પડી હોય, તો તેને ધીરજ આપી તેના દુઃખમાં લાગીઅણ થવું અને જો તેવો પ્રસંગ આવે તો પોતાની જાતને દુઃખ આપીને પણ પતિને મદદ આપવી. કદી પતિને વેપારમાં મોટું નુકશાન થયું હોય અને નાણાનો પૂરેપૂરી તંગી આવી હોય તો તે વખતે સદ્ગુણી અને કુલીન શ્રાવિકાએ પતિને પૂર્ણ રીતે સહાયભૂત થવું.

પોતાની પાસે કદી પિયરના કે સાસરાના ઘરનાં આભૂષણો હોય અથવા બીજી કંઈ ચેકડ હોય તો તે પતિને અર્પણ કરી દેવી અને તેને નાણાંની ભીડમાંથી બચાવવો. કદી પતિને શરીરે વ્યાધિ થયો હોય અને ઘરવ્યવહાર ચલાવવાનો બીજો આધાર ન હોય તો કુલીન શ્રાવિકાએ જો પોતાની પાસે કંઈપણ હોય તો તે પતિને નિવેદન કરવું. કદી જો પોતાની ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો તે પતિથી છુપાવવી નહીં. પતિની પાસે જઈ તે કબૂલ કરી તેની ક્ષમા માગવી. વિશ્વાસી પતિને જૂઠું બોલી છેતરવો નહીં. તેની આજ્ઞાને સર્વથા આધીન થવું. ધર્મ તથા ગૃહવ્યવહારનાં દરેક કાર્યોમાં શ્રાવિકાએ પોતાના પતિને સહાય આપવી. દૂકામાં એટલું જ કે, શ્રાવિકાએ પોતાના શ્રાવક પતિને સર્વ રીતે સંતોષ આપવો અને નિર્મળ અંતઃકરણ રાખી વિશ્વાસપાત્ર બનવું. કેળવણી પામેલી શ્રાવિકા પોતાના શ્રાવક પતિને કહે કે “ સ્વામી ! આ સંસારમાં મારા સર્વ સુખનો આધાર તમારી ઉપર છે. મારાં માતાપિતા તો મને જન્મ આપનારાં છે અને બાલ્યવય પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી પાળનારાં છે, પણ મારા બાકીના જીવનનો કાળ તો તમારા સહવાસમાં જ ગાળવાનો છે, માટે મારા સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થનારા તમે જ છો. મારો સત્ય સંબંધી અને પવિત્ર સ્નેહી તમારા સિવાય કોઈ બીજો નથી. તમારા તરફથી અથવા કર્મના યોગથી આપણા ઉપર દુઃખ આવી પડે તો પણ હું તમારી જ છું. મારા પ્રાણ, મારું ધન અને મારું સર્વસ્વ તમે પોતે જ છો હે પ્રિયપતિ ! જ્યાંસુધી હું તમારી પ્રેમપાત્ર બની નથી ત્યાંસુધી મારી

વિદ્યા, મારું ચાતુર્ય, મારું ડહાપણ, મારું રૂપ અને મારા ગુણ એ સર્વ નકામું છે. મારી વિદ્યાની, ચાતુર્યની, ડહાપણની, રૂપની અને મારા ગુણની સાર્થકતા ત્યારે જ થવાની કે જ્યારે તમે મને તમારા પ્રેમની અને સુખદુઃખની લાગીઆણુ બનાવશો.” આવાં મધુર વચનો બોલનારી, સારી સમજણુ ધરાવનારી, સુધડ, પ્રેમી અને પોતાના પતિને પ્રસન્ન કરનારી જે શ્રાવિકા હશે તે પોતાના શ્રાવક પતિને કેમ પ્રિય નહીં થાય ?

પતિવ્રતા શ્રાવિકાએ પતિની આજ્ઞા વિના કાંઈ પણ કાર્ય કરવું નહીં. ક્યાંઈ ઘરની બહાર જવું હોય તો પતિની રજા મેળવ્યા વિના જવું આવવું નહીં. કદી કર્મયોગે પતિ રોગિષ્ઠ, બહેરો, આંધળો, લંગડો, અચતુર કે કદૂપો મળ્યો હોય અથવા બીજી કોઈ ખામીવાળો હોય તો પણ તેના ઉપર ભાવ રાખીને શુદ્ધ હૃદયથી તેની સેવા કરવી. એ શ્રાવિકાઓનો સનાતન ધર્મ છે. વિવાહ કર્યા પહેલાં સર્વ રીતે નિર્દોષ અને ખામી ખોડ વગરનો પતિ શોધવો અને પતિને માટે જેટલી કરવી ઘટે તેટલી ચોકસાઈ કરવી, પણ લગ્ન થયા પછી જેવો પતિ મળ્યો હોય તેવામાં સંતોષ માની તેને પરમ પૂજ્ય ગણી તેની પરિચર્યા કરવી. કહ્યું છે કે:—

દોહા

જે નારી નિજ નાથને, ગણે દેવ સમ આપ;
તે નારી આ જગતમાં, ધરે સતીની છાપ.

આ ગૃહસંસારરૂપ મહેલના શ્રાવિકા અને શ્રાવક—એ બે સ્તંભ છે. તેમાં મુખ્ય અને સર્વ પ્રકારનો ટેકો આપનારો સ્તંભ પતિ છે અને બીજો તેને આધારે રહેલો સ્તંભ

પત્ની છે. એ બન્ને સ્તંભને આધારે આ ગૃહસંસારરૂપ મહામહેલ ઊભો રહે છે. તે બેમાંથી બે એક સ્તંભ તૂટી જાય તો એ મહેલ ક્ષણવારમાં તૂટી પડે છે. વળી ગૃહરૂપી ગાડીના સ્ત્રી અને પુરુષ—એ બે ચક્ર (પૈડાં) છે. તે ચક્રથી તે ગૃહરૂપ ગાડી ઘણી સારી રીતે ચાલે છે. તેમાં ખરેખરું ચક્ર પતિ છે કે જેના આધારે બીજા ચક્રને ગતિ મળે છે. તેમ વળી ગૃહસંસાર એક રાજ્યરૂપ છે અને તેમાં પુરુષ મુખ્ય રાજા છે અને સ્ત્રી તેનો કારભારી છે. તે કારભારીએ રાજાની આજ્ઞામાં રહીને કામ કરવાનું છે અને ક્ષણે ક્ષણે રાજાની મરજી સાચવી ચાલવાનું છે. વળી તે સ્ત્રીરૂપ કારભારીએ, રાજાને આધીન રહી તેની સેવા કરવી અને તેના હિતમાં સદા કાળજી રાખવી એ તેનો કર્ત્તવ્ય ધર્મ છે. સદ્ગુણી શ્રાવિકાએ સમજવાનું એ છે કે, પોતાના સર્વ સુખનો આધાર અને પોતાના સૌભાગ્યનો સૂર્ય પતિ જ છે અને તેનાથી જ પોતે સનાથ અને સુશોભિત છે. એક પ્રસંગે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

રમણી રમણીયાપિ, રમણેન વિવર્જિતા ।

શર્વરીવ શશાંકેન, રહિતા ન વિરાજતે ॥ ૧ ॥

અર્થ—સ્ત્રી ઘણી રમણીય હોય પણ ચંદ્ર વિના જેમ રાત્રિ શોભે નહીં, તેમ તે પતિ વિના શોભતી નથી. ૧

આ ઉપરથી જણાય છે કે સ્ત્રીની રમણીયતા તેના રમણની સાથે જ છે. જુઓ ! જૈન સતીઓએ પોતાના સતી-ધર્મમાં કેવાં પ્રવર્ત્તન કર્યાં છે ? કેવા સદાચરણ આચર્યા

છે ? અને કેવી રીતે પતિહિતમાં તત્પરતા બતાવી છે ? દમયંતીનું ચરિત્ર વિચારી જુઓ. તેણીએ પતિને માટે કેટલું કર્યું છે ? નર્મદાસુંદરીનું જીવનચરિત્ર વિચારો. તેણીને પતિએ શંકા આવવાથી અરણ્યમાં છોડી દીધી હતી, તો પણ તેના હૃદયમાં પતિ ઉપર અભાવ આવ્યો નથી. સીતાએ રામની છાયા રૂપે જ રહી પતિભક્તિ દર્શાવી હતી. ઘણો કાળ રાવણ જેવા કૂર પુરુષના તાબામાં રહી; તો પણ તેણીના હૃદયમાંથી રામ એ નામ વિસ્મૃત થયું ન હતું. તેણીની મનોવૃત્તિ પોતાના પતિ રામમાં જ હતી. ઘણી જૈન સતીઓને પોતાના પતિ તરફથી દુઃખ પ્રાપ્ત થયેલાં, તે છતાં તેમણે પતિ ઉપર અભાવ કર્યો નહીં એટલું જ નહીં પણ પોતાના કર્મનો દોષ કાઢી પોતે તો સદા પતિભક્ત જ રહી છે. તે મહાસતી પોતાના દુઃખદાયક પતિને કહેતી કે “પ્રાણનાથ ! હું આપની દાસી છું. મારા ઉપર જે આ દુઃખ પડ્યું છે તે મારા કર્મના દોષથી જ પડ્યું છે. તેમાં તમારો શો અપરાધ છે ? તમે તો અમારા ઈષ્ટ છો. અને સંપત્તિ તથા આપત્તિના સાથી છો. તમે જ મારું સર્વસ્વ છો.” આ શું તે સતીની ઓછી મહત્તા ! અને શું તે ઓછો પ્રેમ ! ધન્ય છે એ પતિપ્રાણી મહાસતીને કે જેણીને પતિ તરફથી દુઃખ થતાં પણ તેમના ઉપર અભાવવાળી થઈ નહીં. એવી જ રીતે ઘણી સતી શ્રાવિકાઓએ પ્રાણપતિના રક્ષણાર્થે પોતાના પ્રાણ આપેલા છે, પ્રાણ જતાં સુધી પતિ પર પ્રેમ રાખી અખંડ શિયળ સાચવ્યું છે અને પતિના વચનો પાળવાને માટે અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો સહન કર્યાં છે. તેમના નામ જૈન સતીમંડળમાં યાવચ્ચંદ્રદિવાકર કાયમ

રહ્યા છે. જે સતી શ્રાવિકાઓએ પોતાના ચમત્કારી ચરિત્રોથી આ વિશ્વને વિમોહિત કર્યું છે, તેઓ જૈનધર્મની પવિત્ર આવશ્યક ક્રિયામાં સર્વદા સ્મરણીય થયેલ છે. ભરહેસરની સજ્જાયમાં તેમના પવિત્ર નામ અદ્યાપિ ગવાય છે.

સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીની સેવા કરવી એ કંઈ આધુનિક કાળનો ધર્મ નથી, પરંતુ તે ઉત્તમ પદ્ધતિ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવે છે. આદિનાથ પ્રભુના સમયમાં પ્રથમ જ્યારે યુગલિક મનુષ્યો હતા, ભરતક્ષેત્રમાં વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ થઈ ન હતી તે વખતે પણ દંપતીપ્રેમનું બીજ તો પ્રચલિત હતું. યુગ્મધર્મી સ્ત્રી પોતાના પતિ તરફ ભક્તિભાવ ધારણ કરતી અને પતિને પૂજ્યદષ્ટિથી અવલોકતી હતી. એ ધર્મ અનાદિ કાળથી ગ્રાહ્યો આવે છે. વળી તે એક સામાન્ય આર્ય કે આર્ય મહાત્માઓ જ કહે છે એમ નથી, પણ અનેક દર્શનનાં સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો અને સર્વ ધર્મનાં મહાત્માઓએ સૂચવેલું છે કે, સ્ત્રીએ પોતાના પતિ તરફ પૂર્ણ ભક્તિભાવ રાખવો. જૈન કવિઓ અને વિદ્વાનોએ ચરિતાનુયોગમાં તે તે પ્રસંગે જણાવ્યું છે કે, ગૃહભારને વહન કરનારી વધૂ, પતિની આજ્ઞામાં વર્તનારી થાય તો જ તે સત્કીર્તિનું પાત્ર બને છે. તે સાથે પતિની ભક્તિ તેના શિયળને રક્ષણ કરનારી હોવાથી તે સદ્ગતિનું શુભ ફળ અપાવે છે. દરેક શ્રાવિકાએ સદ્ગુણી થઈ પોતાના શિયળની રક્ષા કરવી. સુસ્ર શ્રાવિકાએ પોતાના સમ્યક્ત્વધર્મની સાથે પતિની ચાહના કરવી. તેના કાર્યોમાં પોતાની શક્તિને અનુસારે સહાય કરવી. પોતાનો પતિ જે સ્થિતિમાં હોય તે જ

સ્થિતિમાં સંપૂર્ણ સંતોષ માનવો. પોતાના પતિ તરફથી અન્ન, વસ્ત્ર અને આભૂષણ વગેરે જે કાંઈ તેની સ્થિતિ પ્રમાણે મળે તેને ભોગવી તેમાં જ સંતોષી રહેવું. પોતાના વિવાહિત શ્રાવક પતિ સિવાય બીજો પુરુષ ગમે તો પૃથ્વીપતિ હોય, કામદેવથી પણ અધિક સ્વરૂપવાન હોય, ચતુર હોય, બુદ્ધિવાળો હોય, તરુણ હોય અને મોટો બળવાન હોય અથવા તેના તરફથી ચક્રવર્તીની સંપત્તિનો બધો વૈભવ મળતો હોય તો પણ તેને કાકવિષ્ટા સમાન તુચ્છ ગણવો. તેના સામી દૃષ્ટિ પણ કરવી નહીં. એવા વ્રતને સતીવ્રત કહે છે અને તેવું વ્રત રાખનારી શ્રાવિકા આ લોક તથા પરલોક બન્નેનું સુખ ભોગવે છે. પતિવ્રતા સતી શ્રાવિકાએ પોતાના પ્રાણાંત સુધી પણ પોતાનું પતિવ્રત છોડવું નહીં. આર્હતશાસ્ત્ર ઉપદેશ કરે છે કે, દરેક શ્રાવક તથા શ્રાવિકાએ આ જગતના સર્વ પદાર્થો તરફ અનિત્ય ભાવના ભાવવી. અનિત્ય ભાવના ભાવવાથી તેને માલૂમ પડશે કે જગતના સર્વ પદાર્થો નાશવંત છે. ફક્ત એક ધર્મ જ અવિચળ સુખ આપનાર છે, તેથી એ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. એ સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ પાળવો એ જ પતિવ્રતા શ્રાવિકાનું કામ છે, કેમકે મૃત્યુ પામ્યા પછી આ જગતના સર્વ પદાર્થો અહીં પડ્યા રહે છે, ફક્ત ધર્મ કે અધર્મ જે કરેલ હોય તે જ સાથે આવે છે. તેમાં અધર્મ નારકી ને તિર્યચપણાના દુઃખને આપનારો છે અને ધર્મ સ્વર્ગ તથા મોક્ષનું અવિચળ સુખ આપનાર છે; માટે સદ્ગુણી શ્રાવિકાએ અધર્મનો ત્યાગ કરી ધર્મને જ વધારવો.

શ્રાવિકા બધો ધર્મ પતિને આધારે કરી શકે છે. જે

પતિ અનુકૂળ હોય અને તેને સેવાથી સંતુષ્ટ કર્યો હોય તો તે પોતાની શ્રાવિકા સ્ત્રીને તેણીના ધર્મકાર્યમાં સર્વ રીતે સહાયભૂત થાય છે. સંતુષ્ટ પતિના પ્રતાપથી જ શ્રાવિકા વ્રત, તપ વગેરે કરી તેનું ઉદ્યાપન-ઉજ્જમાણું વગેરે બધી ક્રિયા કરી શકે છે. તેથી સુસ્ર શ્રાવિકાએ તે પૂજ્ય પતિની તનમનથી નિરંતર પ્રેમપૂર્વક સેવા કરવી. ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારનો શૃંગાર સજી પતિને મોહિત કરવાને બદલે સદ્ગુણોથી જ મોહિત કરવાની આકાંક્ષા રાખવી. પતિનું કે લોકોનું ચિત્ત જેવું સદ્ગુણોથી આકર્ષાય છે તેવું સદ્ગુણ વગર બીજા શૃંગારનો ઠાઠમાઠ કરી સુશોભિત થવાથી આકર્ષાતું નથી. સદ્ગુણની આગળ શૃંગારની શોભા ઝાંખી છે. સદ્ગુણ વિનાનો ખાલી લલકો નિંદાને પાત્ર બનાવો કામિનીના જીવિતને કલંકિત કરાવે છે. તેથી કુલીન શ્રાવિકાએ જેમ અને તેમ સદ્ગુણ પર દ્વેષ રાખી તેના વડે પોતાના પ્રેમી પતિને મોહિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. સુસ્ર શ્રાવિકાએ પોતાના પ્રાણપ્રિય જીવનાધાર પતિ સાથે સરલતાથી વર્તવું. તેની સાથે કોઈ જાતનો દગો નહીં રમતાં નિષ્કપટપણે વર્તવું. જે પોતાના જીવનાધાર પતિની સાથે દગો રમશે તો પછી તમારે આ સંસારમાં એના સમાન બીજું કોણ છે કે તેની સાથે સત્યપણે ચાલી સુખી થશો ? કોઈ નથી. એ પતિ જ તમારું સર્વસ્વ છે. એ જ તમારો યાવજીવિત પરમ મિત્ર છે અને આ લવસાગરમાં તમારી વ્યવહાર-નૌકાને ચલાવનારો એ જ ખલાસી અને સુખદુઃખનો ખરો સાથી છે; માટે તેના પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી. તેના પર જ

પ્રીતિ રાખવી અને તેને જ અંતઃકરણથી ચાહવો એ જ તમારો પવિત્ર ધર્મ છે.

આજકાલ સ્ત્રીકેળવણીને અભાવે કેટલીએક શ્રાવિકાઓ પોતાનો પતિ પ્રત્યે શું ધર્મ છે એ નહીં જાણવાથી પતિને દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. તેમના હૃદયમાં પતિપ્રેમ હોતો નથી. તેમજ પતિ તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ હોતી નથી, તેથી તે પોતાના પતિને એક સામાન્ય મનુષ્ય તરીકે જાણે છે, તેની સાથે ગમે તેમ બોલે છે, ધમકાવે છે, મર્યાદા મૂકી દઈને સામી થાય છે અને અપમાન કરે છે તેમજ પોતાના પતિને તુરંછ તુરંછ કરી નાખે છે. વળી કોઈ અજ્ઞ શ્રાવિકા ધંધારોજગારમાંથી કંટાળીને ઘેર વિશ્રાંતિ લેવા આવેલા પતિના મનનું રંજન કરવાને બદલે સાસુ-સસરા, દેરાણીજેઠાણી તેમજ આડોશીપાડોશી વગેરેની કુથલી કરી તેને વિશેષ કંટાળો આપે છે. વખતસર રસોઈ તૈયાર કરીને જમાડવાને બદલે પગ પર પગ ચડાવી બેસી રહી ધણી પાસે ઘરનાં કામકાજ કરાવે છે. સાંસારિક કેળવણીને અભાવે પોતાના પતિની શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર બીજી સ્ત્રીઓના સારા સારા વસ્ત્રાભરણો દેખી, પોતાને માટે તેવા કરાવવાને કલેશ કરી પતિને ખરચના ખાડામાં ઊતારે છે અને તેથી ગળ ઉપરાંત વ્યય કરનાર પતિ કરજમાં આવી પડે છે. આખરે તે નાદાનીનો ભોગ થઈ પડે છે. આવી અજ્ઞાન શ્રાવિકાઓ પતિના રુધિરનું પાન કરનારી જળોં જેવી છે. તેઓની સાથે ગૃહવાસમાં રહેનારા પુરુષો યાવજીવિત દુઃખી થાય છે. કેટલીક મૂર્ખ સ્ત્રીઓ એવું સમજે છે કે પતિ આપણે

તાએ હોય તો જ આપણે સુખી થઈએ. હરકોઈ રીતે પતિને પજવવામાં જ સાર છે. આથી તેઓ પતિને અહર્નિશ કનડ્યા કરે છે. પતિને કોઈ કાર્યમાં સહાય કરતી નથી. સઘળા ગૃહવ્યવહારનો બોજો તેના એકલાપર જ નાખે છે, જેથી તે પતિનો બધો સંસાર દુઃખમય થઈ જાય છે. જ્યારે આવી સ્ત્રીને ગરીબ પતિ તરફથી લોભની તૃપ્તિ થતી નથી ત્યારે એ કુભાર્યા-પાપિણી સ્ત્રી પોતાના લોભની તૃપ્તિ કરવાની આશાએ અનેક કુકર્મો કરે છે. આવી શ્રાવિકાભાર્યાનાં કુકર્મ જ્યારે લોકોમાં ઉઘાડાં થાય છે ત્યારે તે લોકોમાં નિંદાય છે અને તેણીનાં સગાસંબંધીઓ તરફથી તેને ભારે ફીટકાર મળ્યા કરે છે અને સર્વે તેનો અનાદર કરે છે. તે વખતે તે અદ્વપમતિ સ્ત્રીને ઘણું પશ્ચાત્તાપ થાય છે પરંતુ તેનો આખો ભવ દુઃખમાં જ જાય છે. કેટલીએક દુરાચારી શ્રાવિકાઓ ઉપરથી સારો આડંબર રાખે છે અને અંદર દુરાચાર સેવે છે અને શુભ રીતે બદકામ કરે છે, તેવી સ્ત્રીઓનું પાપ સ્વતઃ ઉઘાડું થાય છે અને જ્યારે તે ખુલ્લું થાય છે, ત્યારે તેના પતિનો તથા બીજા વડીલવર્ગનો તેની ઉપરથી વિશ્વાસ ઊઠી જાય છે; એટલે તેને અનેક જાતનાં દુઃખો ભોગવવાનો વખત આવે છે. આવી અધમ સ્ત્રીઓને ખરેખર ધિક્કાર છે. તેઓ પોતાના માતાપિતાના કુળને અને સસરાના કુળને કલંકિત કરે છે. તેવી રાક્ષસીઓને જન્મ આપનાર માતાપિતાને આત્મઘાત કરવાનો વખત આવે છે. એવી અધમ અબળાના કરતાં તો પશુ, પક્ષી અને વનવૃક્ષોના અવતારો પણ

સારા ગણાય છે. આથી દરેક શ્રાવિકાએ કેળવણી લેવી જોઈએ, કે જેથી પાપ, પુણ્ય, નીતિ અને ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે અને તેના શુભાશુભ ફળની પૂર્ણ રીતે ખાત્રી થાય. વિવેકવતી અને વિદ્યાવતી શ્રાવિકાઓ વિચારી શકે છે કે, પાપકર્મથી સુખ ટકતું નથી અને અંતે નરકનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. શાસ્ત્ર પ્રમાણે આચાર, વિચાર અને નીતિથી વર્તનારી શ્રાવિકાઓ જ ખરેખરું સુખ ભોગવી ધર્મ સાધી શકે છે અને ધર્મથી પરલોકનાં સુખ પણ સંપાદન કરી શકે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, સુરૂપ શ્રાવિકાએ પતિ તરફથી જે મળે તેમાં જ સંતોષ માનવો. તેઓની પ્રતિષ્ઠા, શોભા અને સુખ તેમાં જ છે. જે શ્રાવિકા ધર્મ પ્રમાણે વર્તી પાપનો ડર રાખી પતિની ઇચ્છાનુસાર મન, વચન અને કાયા વશ રાખી શિયળધર્મને અવલંબી પ્રવર્તન કરે છે તેને પૂર્ણ ધન્યવાદ ઘટે છે. તેવા પુત્રીરૂપ રત્નને જન્મ આપનાર માતાપિતાને પણ ધન્ય છે. જે કુલીન શ્રાવિકા હોય તે કદી પણ દુરાચાર સેવતી નથી. તેમજ તે કદી પણ પોતાની મરજી મારફત સ્વતંત્રપણે વર્તતી નથી. વળી સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રપણે વર્તવાને નીતિ-શાસ્ત્ર પણ નિષેધ કરે છે. નીતિશાસ્ત્ર દર્શાવે છે કે—

માતા રક્ષતિ કૌમારે, મર્ત્તા રક્ષતિ યૌવને ।

પુત્રો રક્ષતિ વૃદ્ધત્વે, ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥ ૧ ॥

“સ્ત્રીનું કુમારવયમાં માતા રક્ષણ કરે છે, યૌવનમાં પતિ રક્ષણ કરે છે અને વૃદ્ધવયમાં પુત્ર રક્ષણ કરે છે, તેથી સ્ત્રી કદીપણ સ્વતંત્રપણાને યોગ્ય નથી. ”

જે કુદ્દીન કાંતા હોય તે સ્વતંત્ર થવાને કદી પણ ઇચ્છતી નથી. કુદ્દીન શ્રાવિકા કોઈપણ કાર્ય કરવું હોય તો પતિને પૂછે છે. જો પતિ હાજર ન હોય તો ઘરના બીજા વડિલને પૂછે છે અને તેમની આજ્ઞા મેળવ્યા પછી જ તે કાર્યનો આરંભ કરે છે. ધર્મના કાર્ય જેવા કે વ્રત, તપ, દાન અને બીજાં શુભ કામ કરવામાં પણ તે પતિની સંમતિ મેળવે છે અને જ્યારે પતિ ખુશી થઈ રહ્યાં આપે ત્યારે તે શુભ કાર્યનો આરંભ કરે છે. સુસ્ત્ર શ્રાવિકાએ પોતાના પતિને પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે સહાય કરવી જોઈએ. કદી કર્મચોગથી પતિને ધંધા રોજગારમાં મંદતા હોય અને તેથી તેનું હૃદય ચિંતાતુર રહેતું હોય તેવે વખતે શ્રાવિકાએ મધુર વચનોથી પતિના મનને શાંતિ આપવી અને સારી હિંમત કે ઉત્સાહ આવે એવા વચનો બોલવા. આપત્તિ વખતે પતિને ધીરજ આપનારી શ્રાવિકા ખરેખરી કુદ્દીન કહેવાય છે. તે વખતે પતિ જેવી સ્થિતિમાં હોય તેવી સ્થિતિમાં રહી શ્રાવિકાએ સંતોષ માનવો જોઈએ. જે અદ્વૈતમતિ સ્ત્રી તેવે વખતે પતિ આગળ જેમ તેમ બળજબા કરે છે, તે પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી કહેવાય છે. તેનાથી પતિની ચિંતામાં વધારો થાય છે અને કોઈ કોઈ વાર તો વિપત્તિની ચિંતામાં મગ્ન થયેલો પતિ રોગનો ભોગ પણ થઈ પડે છે અને કદાચ મૃત્યુને વશ પણ થઈ જાય છે.

સદ્ગુણી શ્રાવિકાઓએ એક બીજી પણ વાત યાદ રાખવાની છે કે; આ સંસારમાં કેટલાક એવા વિદ્વસંતોષી જનો પણ હોય છે કે જેઓ બીજાના ગૃહસંસારને સુખી જોઈ મનમાં અદેખાઈ લાવે છે. એવા લોકો અસ્ત્ર અને ભોળા દિલની સ્ત્રીને ભમાવવાને અને તેમના દંપતીપ્રેમને તોડાવવાને કહે

છે—“ અરે મૂર્ખી ! તારો પતિ તો વ્યભિચારી છે, બીજી સ્ત્રીની સાથે ચાલે છે ” એ વિગેરે બોલી તેઓ ભમાવવાનું કરે છે પણ સુસ્ત શ્રાવિકાએ કાચા કાન રાખી તે સાંભળવું નહીં. તે કહેનાર માણસ કોણ છે ? અને કેવો છે ? તે શામાટે આવું કહેતો હશે ? આ ભધો વિચાર કરી તેને સ્પષ્ટ કહેવું કે—‘ મારો પતિ એવું કરે જ નહીં. ’ બીજાના ભમાવવાથી ભમવું નહીં. જો તમે કોઈના કહેવાથી શંકાવાળું મન કરશો તો તમારા પવિત્ર પ્રેમને તમે ખોઈ બેસશો. પ્રેમનો ભંગ થયા પછી આ સંસાર તમને દુઃખરૂપ થઈ પડશે, તેથી તમારે બીજા કોઈ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નહીં, તમારા પતિ ઉપર જ વિશ્વાસ રાખવો. કદી કર્મયોગે પતિ દુર્ગુણી નીવડે તો પણ તમારે તેનાથી જ સંતોષ માનવો.

આ પ્રમાણે શ્રાવિકાનો પતિપ્રત્યેનો ધર્મ યથાર્થ રીતે પ્રતિપાદન કરેલો છે. જે સમ્યક્ત્વશોભિત શ્રાવિકા તે પ્રમાણે વર્તે છે તે આ લોકમાં શ્રાવકસંસારને દીપાવી પરલોકમાં સદ્ગતિનું પાત્ર બને છે. ઉભય લોકને સ્વધર્મથી સાધનારી એ શ્રાવિકાનો મનુષ્યાવતાર સફળ થાય છે અને તેણીએ બાંધેલો સ્ત્રીવેદ તેના જીવનમાં ઉપયોગી થયેલો ગણાય છે. તેને માટે એક જૈનવિદ્વાન નીચેનું સંસ્કૃત પદ લખે છે:—

પતિરક્તા પતિપ્રેમોલ્લાસિની પતિસેવિની ।

શ્રાવિકા શ્રાવિકાચારપ્રવીણા સુખિની ભવેત્ ॥

“ પતિ ઉપર રાગ ધરનારી, પતિના પ્રેમમાં ઉલ્લાસ પામનારી, પતિને સેવનારી અને શ્રાવિકાના આચારમાં પ્રવીણ એવી શ્રાવિકા સુખી થાય છે. ”

પ્રકરણ ૫ મું

શ્રાવકનો શ્રાવિકાપત્ની પ્રત્યેનો ધર્મ

“શ્રાવિકાઃ સદનશ્રિયઃ”-શ્રાવિકાઓ ઘરની લક્ષ્મીરૂપ છે. ગૃહવ્યવહારરૂપ યંત્રને ચલાવનારી શ્રાવિકા છે અને તેનાથી જ ઘરની શોભા છે. શ્રાવકના યધા સુખનો આધાર શ્રાવિકા પર જ છે. વંશની તથા કલ્યાણની વૃદ્ધિ કરનારી શ્રાવિકાથી જ શ્રાવકસંસાર દીપે છે. તેથી જ નીતિશાસ્ત્ર જણાવે છે કે પુરુષે પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીને અન્ન, વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરેથી કોઈ પ્રકારે ન્યૂન નહીં રાખતાં સર્વ પ્રકારે સંતોષી તેનો સત્કાર કરવો. તેનું સંરક્ષણ કરવું, તેના પર પવિત્ર પ્રેમ રાખવો, તેણીનું હિત કરવું અને તેના પર વિશ્વાસ રાખવો. ગૃહની શોભારૂપ શ્રાવિકાનો શ્રાવકે કદી પણ અનાદર કે તિરસ્કાર કરવો નહીં. તે પતિની દાસી થઈને રહે છે, તથાપિ તેને દાસી ગણવી નહીં. તેને તો ગૃહલક્ષ્મી અને આ સંસારરૂપ સાગરને તરવાની નાવિકા માનવી. શ્રાવક એ શ્રાવિકારૂપ નૌકાને આધારે આ સંસારસાગરને સ્હેલાઈથી તરી જાય છે. શ્રાવિકા ઘરનો પ્રમાણિક કારભારી છે. વ્યવહારના મહા મંત્રોનો મંત્રી છે અને આ લવસાગરમાં સુખદુઃખનો સાથી છે. સદ્ગુણી શ્રાવકે તેની સાથે પવિત્રતાથી વર્તવું જોઈએ. ‘તે સ્ત્રી છે, એક જૈરી છે.’ એવું માની તેને હલકી કે પોતાથી ન્યૂન ગણવી નહીં. જેવો શ્રાવક ગૃહપતિ છે, તેવી

શ્રાવિકા ગૃહની વ્યવસ્થાપક છે. પુરુષ લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરી શકે છે પણ ગૃહકાર્યમાં તેની વ્યવસ્થાપર્વક યોજના કરનારી સ્ત્રી છે. જો સ્ત્રી, ઉડાઉ કે ઘરની દરકાર નહીં રાખનારી હોય, તો પુરુષના ઘરની સ્થિતિ બંધાતી નથી. પુરુષને ગૃહસંસાર ઉન્નતિમાં આવતો નથી; માટે ગૃહકાર્યમાં સ્ત્રીને પ્રધાનતા આપવાની આવશ્યકતા છે. એક કવિ તેને માટે પોતાના મહાકાવ્યમાં લખે છે કે:—

“ પ્રાયો ગૃહસ્ય કાર્યેષુ પુરંધ્રીણાં પ્રધાનતા ” ।

“ પ્રાયે કરીને ઘરના કામમાં સ્ત્રીઓની જ મુખ્યતા છે.”

આથી જ વિદ્વાનો સ્ત્રીને પુરુષની અર્ધાંગના કહે છે. જેમ અર્ધું અંગ ખોટકાર્યું હોય તો પુરુષનો સઘળો વ્યવહાર અટકી પડે છે, તેમ જો સ્ત્રી અનુચિત અને દુઃખી હશે તો પુરુષને કદી પણ સુખ મળવાનું નહીં. તેથી સુસ પુરુષે પોતાની સ્ત્રીને તન, મન અને કર્મથી પોતાના જ પ્રાણ સમાન ગણવી. તેથી જ તે જગતમાં પ્રાણપ્રિયા કહેવાય છે. મહિલા એ પુરુષનો સાચો મિત્ર છે. જેમ મિત્ર તરફથી સર્વ પ્રકારની સહાય મળે છે અને વિપત્તિને વખતે તે સાથે ઊભો રહે છે, તેવી રીતે સ્ત્રી પણ સર્વ પ્રકારની સહાય આપનારી અને વિપત્તિને વખતે સહચારિણી થાય છે. ધૈર્ય, ડહાપણ અને હિંમત વગેરે અનેક ગુણોથી ભરપૂર એવી ભાર્યા પતિનો આપત્તિમાંથી ઉદ્ધાર કરી શકે છે. આપત્તિથી દિગ્મૂઠ અને શૂન્ય થઈ ગયેલા પુરુષને સદ્ગુણી શ્રાવિકા હિંમત અને દિલાસો આપે છે. હૃદયના અંધકારમાં મગ્ન થઈ ગયેલા શ્રાવકપતિને તેના ઉદ્ધારનો ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવે છે.

આવી સંસારમાં ઉપયોગી અળખાને તેના શ્રાવકપતિએ સુખ આપી સંતોષમાં રાખવી અને સર્વદા આનંદમાં રાખી તેણીના સદ્ગુણોનો લાભ સંપાદન કરવો એ શ્રાવકપતિનો ધર્મ છે.

કેટલાએક કેળવણી રહિત પુરુષો પોતાની સ્ત્રીને દુઃખી કરે છે અને પોતે સુખ ભોગવવાને વિપરીત માર્ગે ચાલે છે. તેવા પુરુષોમાં પતિપણું ઘટતું નથી. એટલુંજ નહીં પણ તેઓ દયાધર્મના ધારક શ્રાવકપણાને લાયક નથી. આવા પાપી પુરુષો શ્રાવકાલાસ થઈ સંસારમાં દુઃખી થાય છે અને છેવટે પાપના કટુ ફળના ભોક્તા બને છે.

સુર શ્રાવકોએ તો સમજવું જોઈએ કે, ચતુર્વિધ સંઘનું ચતુર્થ અંગ શ્રાવિકા છે. તેનો અનાદર કરવો, તેને દુઃખ આપવું, તેની તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોવું, એ સંઘના એક અંગની આશાતના કર્યા બરાબર છે. તીર્થરૂપ સંઘની આશાતના કરવી, તેનો અનાદર કરવો એ દુર્ગતિનું કારણ થાય છે. કુલીન શ્રાવકોએ પોતાના ઘરનો શૃંગાર—પોતાના શ્રાવક-સંસારની શોભા શ્રાવિકા છે એવું જાણી તેને હમેશાં સંતુષ્ટ અને પ્રસન્ન રાખવી. પ્રસન્ન થયેલી પવિત્ર શ્રાવિકા શ્રાવકનાં ઘરને અને કુળને દીપાવે છે. સદ્ગુણી અને સસ્મિતવદના સુંદર શ્રાવિકા ખરેખરી શ્રાવકસંસારની શોભા છે. એવી શ્રાવિકાને તેના પતિએ પોતાનું જીવિતસર્વસ્વ ગણવી જોઈએ અને તેને સર્વદા પોતાની સહચારિણી કરવી જોઈએ.

કદી કર્મયોગે સ્ત્રી લૂલી કે પાંગળી હોય, બહેરી હોય, કે મુંગી હોય, આંધળી હોય કે કદૂપી હોય, પણ પ્રથમ જાણ્યા પછી જેનો હાથ દેવ, અગ્નિ અને લોકોની સાક્ષીએ ગ્રહણ

કર્ચો છે, તેને યાવજીવિત પ્રેમ સહિત પાળવી, એ શ્રાવક-પતિનો ધર્મ છે. જ્યારે શ્રાવિકાની સાથે શ્રાવકનો વિવાહ થાય છે, તે પ્રસંગે જૈનલગ્નવિધિના મંત્રો બોલાય છે, જેમાં શ્રાવકદંપતિને માટે ગૃહસ્થગુરુ કેવું દર્શાવે છે? તેનો શ્રાવકપતિએ વિચાર કરવાનો છે. અગ્નિનું સ્થાપન થયા પછી અને તેમાં હોમવિધિ થયા બાદ ગૃહસ્થગુરુ નીચે પ્રમાણે બોલે છે:—

“ ॐ અહં ઇદમાસનમધ્યાસીનૌ સ્વધ્યાસીનૌ સ્થિતૌ
સુસ્થિતૌ તદસ્તુ વાં સનાતનઃ સંગમઃ ॐ અહં ॐ ”

“ તમે બન્ને સ્ત્રીપુરુષ આ આસન ઉપર સારી રીતે બેઠા છો અને સારી રીતે રહેલા છો. તમારા બન્નેનો આ સમાગમ સનાતન—હંમેશને માટે થાઓ. ”

આ મંત્રથી સ્ત્રીપુરુષની ઉપર અભિષેક કરવામાં આવે છે. આ મંત્રના અર્થનો શ્રાવકે વિચાર કરવાનો છે. ગૃહસ્થગુરુ એ મંત્રમાં સ્ત્રીપુરુષનો હંમેશનો સંગમ રહેવાની આશીષ ઉચ્ચારે છે. તે ઉપરથી જાણવું જોઈએ કે, સ્ત્રી ગમે તેવી સ્થિતિમાં રહેલી હોય, તો પણ શ્રાવક પુરુષે તેણીનું પાલન કરવાનું છે. જૈનગૃહસ્થના ધર્મમાં પોષ્ય વર્ગનું પોષણ કરવાનું કહેલું છે. એ પોષ્યવર્ગમાં સ્ત્રી મુખ્ય છે. તે સર્વદા પોષણીય છે. વળી ગૃહસ્થધર્મમાં એમ પણ સૂચવેલું છે કે—ધર્મ, અર્થ અને કામમાં પુરુષે પોતાની પત્નીને સાથે રાખવાની છે. જેણીનો સમાગમ સનાતન રાખવાને કહેલું છે, એવી શ્રાવિકા-સ્ત્રીનો અનાદાર કરનારો શ્રાવકપતિ પોતાના ગૃહસ્થગુરુના

વચનને તોડનારો છે. એથી તે માર્ગાનુસારી કહેવાતો નથી. જે જ્ઞાતા અને સમક્તિધારી કુલીન શ્રાવક છે તે પોતાના પ્રાણ જાય તો પણ વિવાહ વખતે કહેલા ગૃહસ્થગુરુના વચનનો ભંગ કરતો નથી. તે પોતાની વિવાહિત સ્ત્રી સિવાય બીજી સ્ત્રી પર ભાવ લાવતા નથી. તે સર્વદા સ્વદ્વારસંતોષ વ્રતને ધારણ કરનારા હોય છે. આ પ્રસંગે દરેક સુરૂપ શ્રાવકે જાણવું જોઈએ કે જેવી રીતે સ્ત્રીને એકપતિવ્રત છે, તેવી જ રીતે પુરુષને પણ એકપત્નીવ્રત છે. જેમ કુલીન શ્રાવિકા પોતાના પતિ સિવાય બીજા પુરુષ તરફ દષ્ટિ કરતી નથી તેમ કુલીન શ્રાવકે પણ પોતાની પત્ની સિવાય બીજી સ્ત્રી તરફ દષ્ટિ ન કરવી. જેમ સદ્ગુણી શ્રાવિકાએ રૂપ, ગુણ અને શિયળથી પોતાના શ્રાવકપતિને જ ઉત્તમ ગણવો જોઈએ, તેમ શ્રાવકે પણ પોતાની એક વિવાહિત પત્નીને જ રૂપ, ગુણ અને શિયળથી ઉત્તમ ગણવી જોઈએ. શ્રાવિકાને જેમ પતિવ્રત પાળવાનું કહેલું છે તેમ શ્રાવકને પણ સ્વદ્વારસંતોષવ્રત પાળવાનું કહેલું છે. શ્રાવક અને શ્રાવિકા પરસ્પર સરખા હક્કવાળા છે. ગૃહવ્યવહારરૂપ શકટના તે બંને ધુરંધર છે. ઉભયના યોગથી જ શ્રાવકસંસારરૂપ શકટ ચાલે છે અને તેઓ તેમાં પરસ્પર એક બીજાના આધારરૂપ છે.

કેટલાએક અજ્ઞાન શ્રાવકાભાસો પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી દે છે, વગરકારણે તેને દુઃખ આપી રીખાવે છે, તેઓને પાપકર્મનો બંધ થાય છે. કોઈ અદ્વ્યમતિ બીજા વિદ્વસંતોષી લોકોના કહેવાથી અથવા પોતાના કુળમદ્દથી સ્ત્રીને અનેક જાતના કષ્ટો આપે છે, તે પરિણામે સુખી થતો નથી. એક જોન કવિ નીચેનો શ્લોક લખે છે—

શ્રાવિકા: સાશ્રવદના, યત્ર નિત્યં રુદંતિ ચ ।

ન તત્ર સુખવંતઃ સ્યુઃ, શ્રાવકા ગૃહધર્મિણઃ ॥

“જ્યાં શ્રાવિકાઓ મુખપર આંસુ લાવી રૂદન કરે છે, ત્યાં ગૃહસ્થધર્મી શ્રાવકો સુખી થતા નથી.”

આથી ગૃહસ્થ શ્રાવકે પોતાના ઘરમાં રહી પોતાની સ્ત્રીને કષ્ટ આપવું ન જોઈએ. વળી લૌકિકમાં પણ કહેવાય છે કે—

“લાલિતા સૈવ લક્ષ્મીઃ સ્યાત્તાહિતા સૈવ ચંડિકા ।”

“પોતાની સ્ત્રીનું લાલન કરવાથી તે ઘરની લક્ષ્મીરૂપ થાય છે અને તેણીને તાડન કરવાથી તે ચંડી—નાશકારક થાય છે.” કુલીન કામિની કુળને આભૂષણરૂપ કહેલી છે અને તેનાથી શ્રાવકોનો ગૃહસંસાર દીપી નીકળે છે. જે કુળમાં સ્ત્રીઓ પ્રસન્ન અને પ્રેમાળ રહે છે, તે કુળ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. આવા વિદ્વાનોના વચનો સ્મરણમાં રાખી સુર શ્રાવકે પોતાની વિવાહિતા સ્ત્રીને દુઃખ આપવું ન જોઈએ.

કુલીન શ્રાવકકન્યાના વિવાહ વખતનો પવિત્ર વિધિ સર્વ શ્રાવક પુરુષોએ મનન કરવા જેવો છે. અન્યમતિઓના પાણિ-ગ્રહણમાં તો માત્ર દેવ, બ્રાહ્મણ, અગ્નિ અને લોકોની સાક્ષી છે ત્યારે જૈન વિવાહવિધિમાં ઘણી સાક્ષીઓ વિવાહસંબંધ બને છે. સુશિક્ષિત શ્રાવકકુમાર જ્યારે અગ્નિનો બીજો ફેરો ફેરે છે ત્યારે ગૃહીશુરથી ઉચ્ચારાતા મંત્રમાં ઘણી સાક્ષીઓ દર્શાવેલી છે. તે વખતે ગૃહસ્થશુર કહે છે કે—“તમારો સ્ત્રી-પુરુષનો સંબંધ સિદ્ધ, કેવળી, ચતુર્નિકાયદેવ, વિવાહવિધાન અગ્નિ, નાગકુમાર, નરનારી, રાજા, લોકો, શુર, માતા, પિતા,

મોશાળપક્ષ, પિતૃપક્ષ, જ્ઞાતિ, સ્વજન અને બંધુવર્ગની પ્રત્યક્ષ સાક્ષીએ જોડાયો છે, તેથી આ અગ્નિને પ્રદક્ષિણા કરો. ” આ કેવો પવિત્ર સંબંધ છે ? તેનો દરેક શ્રાવકે વિચાર કરવાનો છે. તેવા સંબંધથી જોડાએલી શ્રાવકકન્યાનો અનાદર કરનાર અને તેને દુઃખી કરનાર શ્રાવક ધર્મબ્રહ્મ થયેલો કેમ ન ગણાય ? વળી સુર શ્રાવકે દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરવો જોઈએ કે, જે શ્રાવકકન્યાનો વિવાહસંબંધ પોતાની સાથે થયો છે તે પૂર્વકર્મને યોગે થયેલો છે અને તે કર્મના સંબંધથી સંબંધમાં આવેલી શ્રાવિકા તેને યાવજ્જીવિત પાલનીય અને પોષણીય છે. તેને માટે જ્યારે કન્યાને ગ્રહણ કરવાનો સંકલ્પ થાય છે, ત્યારે ગૃહસ્થગુરુ એવી સૂચના કરે છે કે-“ પૂર્વકર્મસંબંધાનુબદ્ધાં વસ્ત્રગંધમાલ્યાલંકૃતાં સુવર્ણરૂપ્યમણિભૂષણભૂષિતાં કન્યાં દદાત્યયં પ્રતિગૃહ્ણીષ્વ । પૂર્વકર્મના યોગથી સંબંધ થયેલી વસ્ત્ર, ગંધ, માળાથી અલંકૃત અને સુવર્ણ, રૂપું તથા મણિના આભૂષણોથી વિભૂષિત એવી કન્યાને આ તેનો (પિતા) તને આપે છે, તેને તું અંગીકાર કર.” આ શબ્દોનો ઉચ્ચાર થયા પછી શ્રાવકવરને કહેવું પડે છે કે, પ્રતિગૃહ્ણામિ પ્રતિગ્રહીતા ” “ હું ગ્રહણ કરું છું અને મેં ગ્રહણ કરી છે. ” આવા ઉત્તમ જૈનવિધિથી સ્વીકારેલી શ્રાવકબાળાને ઘરમાં લાવ્યા પછી દુઃખ આપવું એ કેવો અનાચાર કહેવાય ? એમ કરવાથી ગૃહસ્થ શ્રાવક ઉભય લોકના સુખથી બ્રહ્મ થાય છે અને સ્વધર્મથી પતિત થાય છે.

આપણા ધર્મપ્રવર્તક દેવાધિદેવ અરિહંત ભગવાનોએ

પણ છદ્મસ્થપણામાં એ વ્યવહારમાર્ગને માન આપેલું છે. તેઓ જ્યાંસુધી સંસારમાં રહેતા ત્યાંસુધી પોતાની વિવાહિતા પત્નીને પ્રસન્ન રાખતા અને લોગ્યકર્મનું કૃણ જાણી તેણીની સાથે પવિત્ર પ્રેમ બાંધી પ્રવર્તતા હતા. તેને માટે જૈનવિવાહવિધિમાં વરકન્યા ઉપર વાસક્ષેપ નાખતી વખતે જે મંત્ર ઉચ્ચારાય છે, તે દરેક ગૃહસ્થ શ્રાવકને સર્વદા સ્મરણમાં રાખવા જેવો છે. તે મંત્ર નીચે પ્રમાણે છે—

“યેનાનુષ્ઠાનેનાદ્યોર્હત્ શક્રાદિદેવકોટિપરિવૃતા મો-
ગ્યકર્મફલભોગાય સંસારિજીવસ્ય વ્યવહારમાર્ગસંદર્શનાય
સુનંદાસુમંગલે પર્યણૈષીત્ જ્ઞાતમજ્ઞાતં વા તદનુષ્ઠાનમનુ-
ષ્ઠિતમસ્તુ.”

“જે અનુષ્ઠાન (લગ્નવિધિ) થી આદિનાથ પ્રભુ ઇંદ્રાદિ કેટી દેવતાઓથી વીંટાઈ લોગકૃણવાળા કર્મ લોગવવા અને સંસારીજીવોને વ્યવહારમાર્ગ દર્શાવવા સુનંદા અને સુમંગલાને પરણ્યા હતા તેવું જ્ઞાત કે અજ્ઞાત આ અનુષ્ઠાન થાઓ.”

આ ઉપરથી સુર શ્રાવકે જાણવું જોઈએ કે વિવાહિત શ્રાવિકા કેવી ઉપયોગી છે ? આદિનાથ ભગવંતે પણ વ્યવહાર માર્ગમાં તેનો કેવો ઉપયોગ છે ? તે સારી રીતે બતાવી આપ્યું હતું. તે મહાત્મા ભગવંતે જાણતા હતા કે, સ્ત્રી વ્યવહાર માર્ગનો મુખ્ય આધાર છે. વ્યવહારના વિશાળ ક્ષેત્રને ખીલવવાનું એ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. સંસારની ખટપટથી કંટાળી શ્રાંત થયેલા શ્રાવકને કુલીન વનિતા એક વિશ્રામસ્થાન છે અને સંસારના તાપથી તમ થયેલા પુરુષના હૃદયની તે શીતળ છાયા છે.

આ બધો વિચાર કરી સુર શ્રાવકે ગૃહની શોભારૂપ

શ્રાવિકાને સન્માન આપવું અને તેણીની ઉપર નિર્મળ પ્રીતિ રાખીને વિવાહસંસ્કારનો પવિત્ર હેતુ સમજી તેની નિંદા કરવી નહીં કે નિંદા થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં. ઘરમાં દાસદાસી કે છોકરાંના દેખતાં તેનું અપમાન કરવું નહીં, તેણીને તિરસ્કાર કરવો નહીં, તેની ઉપર ક્રોધ કરવો નહીં કે ભય બતાવવો નહીં. એમ કરવાથી તેણીને ગૃહિણીપદમાંથી બ્રષ્ટ કરવા જેવું થાય છે. કદી કોઈ વખતે તેણીની ભૂલ થઈ હોય અને તેને કાંઈ કહેવું હોય તો એકાંત સ્થળે જઈ તેને શાંત-પણે કહેવું અને સમજાવવી. વિનય વિવેકવાળા સહય વચ્ચનોથી તેને બોલાવવી, પણ તેણીને કઠોર વચ્ચનો કહેવા નહીં, તેમ ગાળો તો કદી પણ આપવી નહીં. કદી જો તેના માતાપિતાના દોષથી તે કેળવણી રહિત રહી હોય તો તેને કેળવણી આપવી અને સારા સારા નીતિનાં પુસ્તકો તેની આગળ વાંચી તેને સુસ્ટ બનાવવી. અજ્ઞાન દશામાંથી તેણીને ઉદ્ધાર કરવો. ઘણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ વિદ્વાન પતિના સહવાસથી સજ્ઞાન બનેલી છે. લગ્નવિધિના મંત્રોનો એવો પ્રભાવ છે કે, પુરુષના ગુણો સ્ત્રીમાં સત્ત્વર આવી શકે છે. આપણા જૈન ઇતિહાસમાં તેવા ઘણા બનાવો બનેલા છે. ચતુર પુરુષના પ્રસંગમાં આવેલી અદ્વપમતિ સ્ત્રી બહુમતિવાળી અને ચતુર બનેલી છે; તેમ ચતુર સ્ત્રીના પ્રસંગમાં આવેલા અદ્વપમતિ પુરુષોમાં પણ ચાતુર્ય વૃદ્ધિ પામેલું છે. તેથી જ નીતિશાસ્ત્ર લખે છે કે “ જે પુરુષ આ સંસારમાં ઊંચી સ્થિતિએ આવવાની ઇચ્છા રાખતો હોય, તેણે પોતામાં સારા સદ્ગુણોનો સંગ્રહ કરવો કે તેનો પાસ પોતાની સ્ત્રીમાં પણ આવે. તેમજ જે સ્ત્રી સાથે પોતાનું લગ્ન થાય, તેનામાં

જો થોડું જ્ઞાન હોય તો તે વધારવાને તેણીને ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારિક જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપી સુશિક્ષિત કરવી. જુઓ ! જૈનધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પૂર્વની જૈન સતીઓ પોતાના પતિના સહવાસથી સુશિક્ષિત બની હતી. દ્રૌપદી, ગાંધારી અને પદ્માવતીના હૃદયમાં જે જ્ઞાનકળા પ્રગટી હતી, તે તેમના પતિઓનો જ પ્રભાવ હતો. તે મહા સતીઓએ ભારતમાં જે સતીધર્મનો પ્રભાવ દર્શાવ્યો હતો તેનું કારણ તેના પતિ તરફનું ધર્મ તથા નીતિનું શિક્ષણ હતું. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, પોતાની સહચારિણી કુલીન કાંતાને કેળવાયેલી કરવી એ બંનેને લાભકારક છે. આવો ઉત્તમ લાભ શા માટે ગુમાવવો ? આ સંસારમાં સત્ય સખારૂપ શ્રાવિકાને નિરક્ષર રાખવી અને દુઃખ દેવું એ તો પોતાને, પોતાના કુટુંબને અને આખી ભારતની જૈનકોમને નિરક્ષર અને દુઃખી રાખવા જેવું છે. જે દેશમાં કે જે નગર કે કુટુંબમાં ગૃહિણીવર્ગ સારી સ્થિતિમાં હશે, તે દેશ કે તે કુટુંબ સર્વ રીતે સુખી અને આબાદ હશે. જ્યાં વનિતાઓની સ્થિતિ ખરાબ હોય, ત્યાં કુટુંબ તથા તે દેશની સ્થિતિ સારી હોતી નથી. કારણ કે સંતતિનો સર્વ પ્રકારનો ઉદય માતા તરફથી થાય છે. સાક્ષર શ્રાવક-માતા પોતાનાં સંતાનોને સાક્ષર કરી શકે છે. આપણી રાજ્યકર્ત્રી પશ્ચિમની પ્રજાનો વ્યવહાર જુઓ. તેઓનો સાંપ્રતકાળે જે ઉદય છે, તેનું કારણ તે દેશની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સારી છે તે છે. યુરોપની યુવતિઓને તેના પતિઓ પ્રધાન ગણે છે અને તેમનાથી જ સંતતિનો ઉદય માને છે. તેથી અત્યારે એ દેશ સુવર્ણભૂમિ થઈ પડ્યો છે. ઈંગ્લાંડની યુવતિઓનાં સંતાનો

વિદ્યાકળામાં કુશળતા મેળવે છે અને વિવિધ પ્રકારની યાંત્રિક કળાઓના બળથી ભારતની ભવ્ય લક્ષ્મીને આકર્ષે છે. આ બધો પ્રભાવ ત્યાંની સ્ત્રીઓની સારી સ્થિતિનો જ છે. ત્યાંની રમણીઓને સર્વ પ્રકારે આદરસત્કાર અને માન મળે છે. ત્યાંની દારાઓનો દરજ્જો ઘણો ઉત્તમ ગણાય છે. તેમને વસ્ત્રાભૂષણોથી સંતોષવામાં આવે છે. ત્યાંના વિદ્વાન પુરુષો તેમને યથાર્થ રીતે અર્ધાંગના માને છે. આથી એ સાર્વ-ભૌમનો દેશ સંપત્તિથી ભરપૂર છે અને સર્વ રીતે સુખી છે, માટે પોતાના દેશને તથા કુળને ઉત્તમ સ્થિતિમાં મૂકવાની ઇચ્છા રાખનારા પુરુષો તો પોતાની વિવાહિત પત્ની પર જ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રાખવો અને તેને સર્વ રીતે સુખી રાખવી.

પોતાની વિવાહિત શ્રાવિકાને સુખી રાખનારો શ્રાવકપતિ કેવો સુખી થાય છે, તેને માટે એક જૈન કવિ સંક્ષિપ્ત કવિતા લખે છે:—

**યઃ શ્રાવકઃ શ્રાવકધર્મરક્તઃ પત્નીં સ્વકીયાં સુખિનીકરોતિ ।
સમ્યક્ત્વધર્મે પરિવર્તમાનઃ સ સંસૃતૌ સર્વસુખાન્યુપૈતિ ॥૧॥**

“ જે શ્રાવક શ્રાવકધર્મનો રાગી થઈ પોતાની પત્નીને સુખી કરે છે અને સમ્યક્ત્વ ધર્મમાં વત્તે છે, તે આ સંસારમાં સર્વ પ્રકારના સુખોને સંપાદન કરે છે. ”

તેથી સુરૂપ શ્રાવકે પોતાની વિવાહિત શ્રાવિકા પત્ની સાથે જ સઘળો વ્યવહાર રાખવો જોઈએ અને તેણીને સર્વ પ્રકારે સુખી કરી તેમજ આ લોકવ્યવહારના ઉત્તમ માર્ગનું પાલન કરી પોતાના સમ્યક્ત્વ ધર્મને સારી રીતે દીપાવવો જોઈએ. એ જ શ્રાવકજન્મની સંપૂર્ણ સાર્થકતા છે. શાસનદેવતા શ્રાવક-સમૂહને તેવી સદ્બુદ્ધિ આપો.

પ્રકરણ ૬

બાળશિક્ષણ

શિક્ષણ એ દિવ્ય વસ્તુ છે. તેના પ્રભાવથી મનુષ્ય પોતાના જીવનની સાર્થકતા કરી શકે છે. પૂર્વ વિદ્વાનો શિક્ષણને દિવ્યચક્ષુ કહે છે અને તેના મહિમાનું ભારે વર્ણન કરે છે. શિક્ષણનો ઇતિહાસ જો આ જગત ઉપર પ્રગટ થયો ન હોત તો મનુષ્યજીવન તદ્દન નકામું થઈ જાત. એ શિક્ષણનો આરંભ એ જ મનુષ્યજીવનની સાર્થકતાનો આરંભ છે. એવા ઉપયોગી વિષયને માટે કેટલી સાવધાનતા રાખવી જોઈએ, તેને માટે જૈનશાસ્ત્ર અને લૌકિકશાસ્ત્ર ઉત્તમ પ્રકારનો ઉપદેશ આપે છે.

શિક્ષણનો આરંભ જો બાલવયથી જ કરવામાં આવ્યો હોય તો જ તે સર્વ રીતે સફળ થાય છે. માટે શ્રાવક માતા-પિતાએ તે વિષે પૂરી કાળજી રાખવાની જરૂર છે. બાળક જ્યારે યોગ્ય વયનું થાય ત્યારે તેના શિક્ષણનો આરંભ તેની માતાથી જ થવો જોઈએ. માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે. બાળકને માતા તરફથી જે જ્ઞાન મળે છે, તે જ્ઞાનની છાપ બાળકના હૃદય ઉપર સત્વર પડી જાય છે. ગૃહરૂપ પાઠશાળામાં પ્રવેશ કરતાં બાળકને માતા એ આદ્યગુરુ છે. સુશિક્ષિત શ્રાવક-માતાને હાથે ઉછરેલો અને કેળવાયેલો શ્રાવકબાળ સદ્ગુણનો

એક નમૂનો બને છે, કારણ કે માતાનું શિક્ષણ બાળકના હૃદય ઉપર સારી છાપ પાડી શકે છે. બાળક જેવું ઘરમાં દેખે તેવું શિખે છે, તેથી તેના જીવનનો પાયો ત્યાંથી જ બંધાય છે. સ્તનપાનથી આરંભીને યોગ્ય વય સુધી બાળકનું શિક્ષણ માતાની ઉપર જ આધાર રાખે છે. બાળકને જન્મતાં-વેંત જ માતાની પાસેથી શિક્ષણનો કમ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્તનપાન કરવું, નેત્રથી માતાને ઓળખવી અને માતાનો સ્વર ઓળખવો એ બધી કેળવણી બાળક ક્રમે ક્રમે સંપાદન કરતો જાય છે. અહીંથી જ બાળકને સારા કાર્ય તરફ વાળવાનું ધ્યાનમાં રાખવું. જન્મ્યા પછી રસના, સ્પર્શના, દ્રાણ વગેરે તેની ઇંદ્રિયો જેમ જેમ જાગ્રત થતી જાય તેમ તેમ તન, મન અને ઇંદ્રિયોના વધવા સાથે તેની નકલ કરવાની શક્તિ પણ સાથે જ વધવા માંડે છે. આ સમય તેના શિક્ષણને માટે ખરેખરો ઉપયોગી છે. સદ્ગુણી શ્રાવકમાતાએ શિક્ષણનો આરંભ આ વખતે જ કરવાનો છે. પ્રથમ તો તેને સહ્ય, વિનીત, વિવેકી, મર્યાદશીલ, નમ્ર અને સુઘડ બનાવવા ચત્ન કરવો. તે સાથે ધર્મ તરફ તેના હૃદયને આકર્ષતા જવું. હરકોઈ આવતા જતા સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? એ શિક્ષણ ઉપર માતાએ સર્વ રીતે લક્ષ આપવાનું છે. જો તે ઉપર પૂરતું લક્ષ આપવામાં આવે તો વિનયી શ્રાવકબાળ બીજની સાથે વિનય અને વિવેકથી વર્તતાં શિખે છે. પોતાના બાળકને વિનીત અને નમ્ર કરવાને માટે માબાપોએ તેના દેખતાં બીજની સાથે સારી રીતે વિનયથી વર્તવું અને સર્વની આગળ સહ્યતા બતાવવી; કેમકે બાલકો પોતાના માતાપિતામાં

જેવું જુએ છે તેવું જ શિખે છે. જે માબાપ બાળકના દેખતાં બીજાની સાથે ખરાબ રીતે વર્તીશો અને વઢવાડ કે ગાળો આપશો તો બાળક પણ તેવું શિખશે. જ્યાં સુધી શ્રાવકમાતા કે શ્રાવકપિતા સહ્યતાથી વર્તે નહિ ત્યાંસુધી બાળકના મન પર ખરી અસર થશે નહીં. જે માબાપ કહે કાંઈ અને કરે કંઈ એવા હોય તો બાળક તેવું કરતાં શિખે છે. વળી માબાપે વિનય, વિવેક અને મર્યાદા સાથે વર્તવું અને બાળકને મધુર વચને બોલાવવું. જેમકે—“ ભાઈ વિનયચંદ્ર ! બહેન અચરત ! આવો, જાઓ બાપુ દહેરે દર્શન કરી આવો, ગુરુને વંદના કરવા ઉપાશ્રયે જાઓ અને તમારા વિદ્યાગુરુના પગમાં પડો. ” આવા આવા મધુર વચનોએ બાળકને બોલાવવાથી તેના હૃદયમાં ઉમંગ આવે છે અને તેની સારી અસર થાય છે. વળી તેવા મધુર વચનોથી બોલાવી બાળકની પાસે કામ કરાવવું, એટલે તે હાંશે હાંશે કામ કરશે અને તેથી તેને કામ કરવાની ટેવ પડશે. એથી કરીને પુત્ર અથવા પુત્રી ખરેખરા આજ્ઞાંકિત બની જશે. કદી બાળક પાસે કામ કરાવતાં જે કાંઈ પ્રમાદથી તે કામ બગડે તો તેને ગાળો આપી નહીં ધમકાવતાં તેને ફરી વાર તેમ ન થવાને માટે સૂચના આપવી અને મધુર વચનોથી તેને સારી સમજૂતી આપવી. આથી તે બાળક ફરી વાર તેવી ભૂલ કરશે નહીં. તેમ કરતાં જે તે ફરી વાર એવી ભૂલ કરે તો માતાએ પોતાના ચહેરા ઉપર દિલગીરી દેખાડવી અને તેને કહેવું કે—“ બાપુ ! આમ વારંવાર ફરીશ તો આપણને નુકશાન થશે, માટે હવેથી સંભાળીને કરજે. ” માતાના મુખ ઉપર ખેદ જોઈ બાળક જાણશે કે—

મેં આ ખોટું કયું, હવે ફરી વાર કહી પણ તેમ કરવું નહીં. આ વખતે માતાએ મુખ ઉપર ઝાઝી વાર ખેદ ન બતાવતાં તરત હસી પડવું એટલે માતાનો ક્ષમાશીલ સ્વભાવ જોઈ તે બાળકના મનને ક્ષોભ નહીં થાય અને તેથી તેનામાં રોષ પડવાનો કે હઠ પકડવાનો દુર્ગુણ આવશે નહીં. પછી તે સદ્ગુણી બાળકને માબાપ જે જે શિખામણ આપશે તેમાં તે પૂરતું ધ્યાન આપશે.

બાળકને અમર્યાદપણે કે અવિવેકે વર્તવાની કુટેવ પડવા દેવી નહીં. કેટલાએક મૂર્ખ માબાપો બાળકને નઠારા પ્રવર્તનમાં જોડે છે, તેથી બાળક દુર્ગુણી બની જાય છે. જેમકે “બેટા ચીમન ! આ તારા મામાને લાકડી માર, આ તારી બાને ગાળ આપ, આ તારા કાકાનો કાન પકડી લે.” આવી આવી વિપરીત શિક્ષા આપનારા માબાપો પોતાના બાળકને દુર્ગુણી બનાવે છે, તેથી કદી હાસ્યમાં પણ એવી નઠારી કુટેવ પાડવી નહીં; તેમ જ અપશબ્દો, ગાળો અને જૂઠું બોલતાં બાળકને શિખવવું નહીં. જો બાળકને કોઈ જાતની કુટેવ પડી તો પછી તે મોટપણે પણ જતી નથી. તેનું કટુક્રુણ છેવટે માબાપને ચાખવું પડે છે. દુર્ગુણી સંતાનો તરફથી જ્યારે માબાપને સતામણી થાય છે ત્યારે તેમને ભારે પસ્તાવો કરવો પડે છે. આ વખતે તેઓ ‘છોકરો બગડી ગયો’ એમ કહી તેના અવગુણો ગાય છે, પણ ‘તેનું મૂળ કારણ પોતે જ છે એવું તેઓ સમજતા નથી. તેથી સુર શ્રાવક માતાપિતાએ જો પોતાને સુખી થવું હોય અને પોતાના સંતાનને સુખી કરવા હોય તો તેમણે પ્રથમથી જ બાળકોને સુધારવા કાળજી રાખવી જોઈએ. બાળકોની

કોમળ બુદ્ધિમાં સારા સંસ્કારો પાડવા જોઈએ. માબાપ તરફ, શિક્ષક તરફ અને ગુરુ તથા વડિલવર્ગ તરફ તેમને પૂજ્યબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તેમ કરવું જોઈએ. પિતાએ માતાના અને માતાએ પિતાના ગુણ બાળકની આગળ પ્રગટ કરવા, જેથી સુરૂ શ્રાવકબાળના હૃદયમાં તેમની તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે. માતાપિતા બાળકના કેવા ઉપકારી છે ? તેમના ઉપકારનો બદલો બાળકથી કોઈ રીતે વાળી શકાય તેમ નથી—ઈત્યાદિ સારી છાપ બાળકના હૃદયમાં પાડવી કે જેથી બાળક તેમની તરફ નમ્રતાથી અને મર્યાદાથી વર્તે.

બાળકને બાળવયમાંથી જ ધર્મના સંસ્કારો પ્રાપ્ત થાય તેવી યોજના કરવી. નિત્ય વહેલો ઊઠી દાતાણુપાણી કરી દહેરે ઉપાશ્રયે જવાની અને તેનાથી બને તેવી ધાર્મિક ક્રિયા કરવાની તેને ટેવ પાડવી. અને ધર્મ કરવાથી શું થાય ? તેમ જ અધર્મ કરવાથી શું થાય ? તે વિષેની અસરકારક વાત તેના કોમળ મગજમાં ઉતારવી કે જેથી તેનામાં ઉત્તમ પ્રકારના સંસ્કારો અંધાર્ધ જાય છે કે જે સંસ્કાર જાવજાવ સુધી વિદ્યુત્ત થતા નથી. ધર્મના સંસ્કારની સાથે શુદ્ધ વ્યવહારના સંસ્કારો પણ તેનામાં આરૂઢ કરવા કે જેથી તે વ્યવહારમાં પણ નીતિ, પ્રમાણિકતા અને સત્યતાથી વર્તી શકે.

વળી બાળકમાં તર્કશક્તિ વધે તેવી યોજના કરવી કે જેથી તેનામાં સાર, અસાર તથા કાર્ય, અકાર્યનો વિવેક ઉત્પન્ન થાય. દરેક પદાર્થ ઉપર તેનું ધ્યાન ખેંચવું તેમ જ દરેક જાતની ક્રિયા કરવામાં તેના હેતુઓ સમજાવવા

એટલે તેની તર્કશક્તિ વૃદ્ધિ પામશે. આમ કરવાથી બાળક જ્યારે કોઈ વસ્તુ જોશે ત્યારે તેના હૃદયમાં તેના ખુલાસાને માટે પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે. ‘આ પદાર્થ શું છે? આમ કરવાથી શું થાય? અને આમ કરવાનું શું કારણ છે?’ એવા એવા પ્રશ્નો બાળક પોતાની મેળે કરશે અને તેના ખુલાસો મેળવવાને પ્રયત્ન કરશે. આથી તેનામાં સારાસાર તથા કાર્યાકાર્યનું જ્ઞાન સ્વતઃ પ્રગટ થઈ આવશે. કદી બાળક પોતાની અદ્ય ખુદ્ધિને લઈને કોઈ નઠારા પદાર્થ ખાવાની કે લેવાની ઇચ્છા કરે તો તેને તેના લાલાલાલ વિષે જણાવવું એટલે તેને સમજણ પડશે કે—‘આ વસ્તુ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે અને આ વસ્તુ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે દરેક પદાર્થની સમજુતી પાડવા સાથે તેને વિનયનો ગુણ વધારે શિખવવો. વિનયમૂળ જૈનધર્મ છે અને વિનયથી બધા ગુણો શોભી ઊઠે છે; તેથી સર્વ ગુણોને દીપાવનાર વિનય-ગુણ બાળકના હૃદયમાં વિશેષતાએ સ્થાપિત કરવો.

હવે બાળકને કેવી રમતોમાં જોડવું? તેને માટે માતાપિતાએ ઘણું જ ધ્યાન આપવાનું છે. જે રમત રમતાં કોઈ પ્રાણીની હિંસા થાય તેવી રમતથી બાળકને દૂર રાખવું, તેમ જ દરેક રમત ચતનાપૂર્વક રમે તેમ કરવું. જે માબાપની સ્થિતિ સારી હોય તો જેમાંથી ધાર્મિક અને કળાકૌશલ્યનું જ્ઞાન થાય તેવી ચીજો સાથે બાળકને રમાડવું. જેમકે, એકેદ્રિય, બેઈદ્રિય વગેરે જીવોના ચિત્રો બતાવી તેની સમજુતી આપવી. તે સિવાય ધર્મના, ધર્મગુરુના અને જ્ઞાન સંબંધી ઉપકરણના રમકડા કે ચિત્રો બાળકને બતાવવા

અને તેનો શો ઉપયોગ થાય તે વિષે પણ સમજુતી આપવી. તેમજ તે પવિત્ર ઉપકરણની આશાતના ન થાય તેમ તેનાવડે રમાડવું અને આ પ્રમાણે કરવાથી આશાતના થાય, એવી બાળકને સમજણ પાડવી. અક્ષરજ્ઞાન રંગ, આકાર અને બીજા વ્યવહારના સામાન્ય જ્ઞાનને માટે તેને ગમત સાથે જ્ઞાન થાય તેવી યોજના કરવી.

બાળકને દુનિયાના પદાર્થોનું જ્ઞાન થવા માટે અને ધર્મ તથા નીતિનો બોધ થવા માટે નાની નાની વાર્તાઓ કહેવી અને તેમાં જેટલું તે સમજી શકે તેટલું જ્ઞાન આપતાં જવું. સંગીતવિદ્યા સર્વને ઉપયોગી છે અને તે બાળકને બહુ પ્રિય હોય છે, તેથી નવા નવા રાગની ટૂંકી કવિતાઓ બાળકને સંભળાવવી અને શીખવવી. વળી તે સમજી શકે તેવા દાખલા-દૃષ્ટાંતો આપવા. જે વાર્તા બાળકની આગળ કહી હોય તે વાર્તા પાછી તે બાળક કહી બતાવે એમ કરવું. તેની આગળ બીક તથા વહેમભરેલી ભૂતપિશાચોની વાતો કરવી નહીં. તેવી વાતો કરવાથી બાળક બીકણુ અને નાહિંમતવાનુ થઈ જાય છે. જે વાર્તાઓ સાંભળી બાળક સ્વતંત્ર શૂરવીર, ધાર્મિક, હિંમતવાનુ, દયાળુ અને પરોપકારી થાય એવી વાર્તાઓ કહેવી. તે સાથે ધર્મ તથા નીતિના શ્લોકો, ગાથાઓ કે કવિતાઓ તેને સંભળાવી યાદ રખાવવી. આ પ્રમાણે કરવાથી શ્રાવકબાળ પાંચ છ વર્ષમાં ઘણું જ્ઞાન મેળવી શકે છે. પછી સાતમે વર્ષે તેને શાળાની કેળવણીમાં ભેડી દેવો. શાળાની કેળવણીની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન મેળવવાની ગોઠવણ કરવી, તેથી જેમ જેમ તેને વ્યવહારિક

જ્ઞાન મળતું જાય છે તેમ તેમ ધાર્મિક જ્ઞાનમાં પણ તે પ્રવીણતા ધરાવતો જાય છે. એમ કરવાથી તેને પૂરેપૂરી કેળવણી મળે છે. પ્રથમ સ્વભાષાની કેળવણી આપવી અને પછી સંસ્કૃત, ઇંગ્રેજી વગેરે બીજી ભાષામાં પ્રવેશ કરાવવો.

અહીં દરેક શ્રાવક માળાપોએ યાદ રાખવું કે, જે કેળવણી લીધાથી છોકરા કે છોકરીના હૃદયમાં અવળા સંસ્કાર પડે અથવા મિથ્યાત્વ વધે તેવી કેળવણી આપતાં ઘણી સંભાળ રાખવી. તેમ જ જેથી બાળકના મગજ ઉપર બોબો પડે એવી કેળવણી પણ એકીસાથે ન આપવી, તેમ કરવાથી બાળકના જ્ઞાનતાંતુ નબળા પડી જાય છે અને તેની અસર શરીર ઉપર થવાથી બાળક નબળું થઈ જાય છે.

આજકાલ રાજભાષા ઇંગ્રેજી છે, તેથી તેની કેળવણી દેવાની આવશ્યકતા છે, તથાપિ તે વિદ્યાના સંસ્કાર બળવાન ન થાય અને બાળકમાં નાસ્તિકતા ન આવે તેને માટે કાળજી રાખવી. શ્રાવકના સંતાનોને બીજી ગમે તે કેળવણી આપવામાં આવે તથાપિ તેમને ધર્મની કેળવણી તો જરૂર આપ્યા કરવી કે જેથી તેનામાં ધર્મસંબંધી શ્રદ્ધા મજબૂત રહે અને શ્રાવક તરીકેની રહેણી-કરણીમાં કોઈ જાતનો ફેરફાર ન થાય.

શ્રાવકના પુત્રો અને પુત્રીઓને જેમાંથી ધર્મ તથા નીતિનો બોધ મળે તેવાં પુસ્તકો વંચાવવાનો શોખ વધારવો અને તેવી ધાર્મિક મંડળીઓમાં તેમને જોડી દેવા. અભ્યાસી જૈન બાળકોને શિક્ષાગુરુના તથા શિષ્યના કર્તવ્ય વિષે સારો બોધ આપવો. તે સાથે કેળવણીના હેતુઓ સચવાય તેવી ગોઠવણ કરવી. કેળવણીના હેતુઓ એવા છે કે, જેથી

વિનય પ્રાપ્ત થાય, શ્રાવકધર્મ તથા શ્રાવકાચાર સુધરે અને દેવ, ગુરુ તથા ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા થાય, સારા પ્રમાણિક તથા નીતિમાન થવાય, લોકોપયોગી, પરોપકારી અને ઉત્સાહી થવાય તથા ઊંચ ધંધામાં કુશળ થવાય, આ બધા હેતુઓ સિદ્ધ કરવાને માટે જ કેળવણીની આવશ્યકતા છે. તેથી જેવી રીતે એ હેતુઓ સિદ્ધ થાય તેવી રીતે તે સંપાદન કરાવવી જોઈએ. એવા કેળવણી પામેલા શ્રાવકસંતાનને શરીર શી રીતે સંભાળાય ? મનને કેવી રીતે સ્વતંત્ર કરાય ? વ્યવહાર શી રીતે ચલાવી શકાય ? કુટુંબનું પોષણ શી રીતે થાય ? જગતમાં સુખ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો શી રીતે સંપાદન કરાય ? પોતાની શક્તિઓનો કેવી રીતે સદુપયોગ કરાય ? અને આપત્તિના વખતમાં કેવી રીતે વર્તાય ? એ બધું શિક્ષણ સારી રીતે સંપાદિત થાય છે અને આવું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાને માટે જ માબાપોએ પોતાના સંતાનોને કેળવણી આપવાની જરૂર છે.

કેળવણીનો વિષય ઘણો વિશાળ છે. તેને માટે જરાપણ ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય નથી. બાળશિક્ષણ એટલું બધું ઉપયોગી છે કે તેને પોતાને, તેના કુટુંબને, જ્ઞાતિને તેમજ આગળ ઉપર સમગ્ર દેશને હિતકારી થાય છે. આ બધી બાબતના બીજા બાલ્યાવસ્થામાં જ રોપાય છે. ત્યારપછી તેને જેવું જેવું સિંચન થાય છે તેવું તેવું તે વૃદ્ધિ પામીને સારાં ફળ આપનાર નીવડે છે. બાળકના સંબંધમાં સર્વ કરતાં વધારે ઉપયોગી અને લક્ષ આપવા યોગ્ય આ વિષય જ છે.

પ્રકરણ ૮ મું

શ્રાવિકામાતાની ગુણાવળી

વકના સંતાનો સુધરવાનો મુખ્ય આધાર તેની શ્રાવિકામાતા ઉપર છે. સદ્ગુણી અને શ્રાવકકુળને દીપાવનાર સંતાનો ઉત્પન્ન કરવા હોય તો તેને માટે સુશિક્ષિત માતાની જરૂર છે. જે શ્રાવિકા સમકિતના શૃંગારને ધારણ કરનારી, ધાર્મિક, નિઃસ્વાર્થી, નીતિમાન, સત્યવાદી, વિશ્વાસુ, કરકસરવાળી, સુઘડ, આનંદી, શાંત અને શ્રદ્ધાવાળી હોય તેના સંતાનો તેવા જ ગુણવાળા થાય છે. વિપત્તિમાં વૈર્ય રાખનારી, પતિવ્રતા અને મધુરભાષિણી શ્રાવિકામાતાના પવિત્ર આશ્રયમાં રહીને ઉછરેલા સંતાનો ખરેખર આર્હત-ધર્મને દીપાવનાર અને પરોપકારી તથા સદ્ગુણી બને છે.

શિશુવયમાંથી બાળકનું આશ્રયસ્થાન તેની માતાનો ખોળો છે. માતાના પવિત્ર ઉત્સંગમાં રહી બાળક પોતાની માતા પાસેથી જે શિક્ષણ મેળવે છે, તે શિક્ષણ બીજા કોઈ તરફથી તેને મળી શકતું નથી. બાળકનું ભવિષ્ય સારું નરસું થવું. એ સર્વ રીતે માતા ઉપર આધાર રાખે છે. મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં જે ઉન્નતિ, ધાર્મિક વૃત્તિ, વિનય, વિવેક, ઉત્સાહ, ઉદ્યોગીપણું અને આત્મસંયમ વગેરે ગુણો મેળવે છે, તેમાં તેને તેની માતાની મદદ હોય છે. પૂર્વે જૈન ઇતિહાસોમાં જે મહાત્માઓ ધર્મવીરો, વિદ્વાનો, કલાધરો અને શૂરવીરો થઈ ગયેલા છે તેઓ બધા સતી, સદ્ગુણી અને કેળવાયેલી

માતાઓના જ પુત્રો હતા. બાળકની બુદ્ધિ, પ્રકૃતિ અને આચરણનો મુખ્ય પાયો માતાનું શિક્ષણ છે. એક જૈન વિદ્વાન કવિ લખે છે કે, એક વખતે પિતાના વિયોગથી આકંઠ કરતા અને અપાર શોક ધારણ કરતા એક શ્રાવકના પુત્રને જોઈ કોઈ દયાળુ વિદ્વાને તેને શાંત્વન કરવાને કહ્યું હતું કે—“ વત્સ ! તું શાટે રૂદન કરે છે ? તારા કર્મયોગે પિતાનો વિયોગ થયો છે, પણ જ્યાંસુધી તારી પાસે તારી વિદુષી માતા છે ત્યાંસુધી તું તારા જીવનની ચિંતા કરીશ નહિ, પિતા કરતાં તને તારી માતા વિશેષ મદદ કરશે. તારા જીવનના સન્માર્ગને દર્શાવનારી તારી માતા તને સર્વોત્તમ લાભ આપશે, તારી સારી રીતે સંભાળ રાખી તને સારી શિક્ષા આપશે અને તને ઉન્નતિનો ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવશે.” તે મહાશયના આ વચનોથી તે બાળક શાંત થયો અને આખરે માતાના શિક્ષણથી ઘણો ધાર્મિક, પરાક્રમી અને જૈનધર્મના વીર પુરુષોમાં વિખ્યાત થયો.

ધાર્મિક અને સુશિક્ષિત શ્રાવિકા માતાના ઉત્સંગમાં રહી કેળવણી પામેલી જૈન સતીઓએ સત્કીર્તિ સંપાદન કરેલી છે. મનોરમા, રાજમતી, પદ્માવતી, સુલસા, નંદ્યંતી, સીતા અને રૂક્મિણી વિગેરે જૈનસતીઓએ આ જગતમાં જે સતી-ધર્મનો પ્રભાવ દર્શાવ્યો છે અને જે સદ્ગુણોની સુવાસ પ્રસરાવી છે તે બધો પ્રભાવ તેમની વિદુષી માતાઓનો જ હતો.

આજકાલ તેવી માતાઓ ઉત્પન્ન થતી નથી, તેથી જ જોઈએ તેવા સદ્ગુણવાળા અને પ્રભાવિક સંતાનો પણ શ્રાવક કોમમાં થતા નથી; તેથી શ્રાવકવર્ગમાં સ્ત્રીકેળવણીની આવ-

શ્યકતા છે દરેક શ્રાવકકુટુંબમાં શ્રાવિકાઓને સુશિક્ષિત બનાવવાની જરૂર છે. જ્યારે દરેક કુટુંબમાં સ્ત્રીકેળવણી વૃદ્ધિ પામશે, શ્રાવકબાળાઓ શ્રાવિકાભૂષણ જેવાં ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચી પોતાના સદાચારમાં સુધારો કરશે ત્યારે જ શ્રાવકસંતતિ ધાર્મિક અને સાંસારિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી શકશે. શ્રાવિકા માતાઓ પોતાનામાં સારા ગુણોનો સંગ્રહ કરી પોતાના બાળકોના હૃદયમાં તેની ઉત્તમ છાપ પાડવાને દરકાર રાખે તો અદ્ય સમયમાં જ શ્રાવક સંસાર ઉન્નતિમાં આવે. આજ-કાલ તો કેળવણી પામેલી માતાઓ પણ પોતાના સંતાન તરફ બેદરકાર રહે છે અને પોતે શેઠાણી બની કોમળ તન-મનવાળા બાળકોને દાસદાસીઓની સોબતમાં રાખી ઉછેરે છે. એ ઘણું હાનિકારક છે. નીચ કુળના નોકરોની સોબતમાં ઉછેરેલા બાળકોમાં ઉત્તમ ગુણ આવતા નથી, પણ તેથી ઘણી જ ખરાબી થાય છે. હલકા વર્ગના નોકરોની સંભાળ તળે ઉછેરેલા બાળકોમાં અનેક દુર્ગુણોનો પ્રવેશ થાય છે જેથી મોટપણે પછી કોઈ પ્રકારની કેળવણીથી તે ખરાબી કદી પણ સુધરી શકતી નથી; માટે તેઓને દાસ-દાસીના હલકા સહવાસમાં રાખવા નહીં. જો માતાએ પોતાનાં બાળકોને પ્રમાણિક અને સદ્ગુણથી ભરેલાં કરવાં હોય તો તેમને નઠારી સોબતથી દૂર રાખવાં. આ વાત દરેક શ્રાવકમાતાએ સર્વદા સ્મરણમાં રાખવાની છે. એ સંગ્રહમાં જો ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે તો પાછળથી પસ્તાવું પડે છે. દઢ થઈ ગયેલી સોબત છોડાવવી મુશ્કેલ પડે છે, માટે તે બાળત લક્ષ રાખ્યા કરવું.

પ્રકરણ ૯ મું

બાળકનો માતાપિતા પ્રત્યે ધર્મ

દરેક સદ્ગુણી શ્રાવક બાળકોએ પોતાનો માતા-પિતા પ્રત્યે શો ધર્મ છે ? એ વાત લક્ષમાં રાખવાની છે. આ સંસારમાં માતાપિતાનો કેવો ઉપકાર છે ? એ વાતનો વિચાર કરતાં દરેક સુઝ શ્રાવકબાળને જણાશે કે માતાપિતા સમાન કોઈ બીજું તેનું ઉપકારી છે નહીં, તેમાં પણ માતાના સ્નેહની ખરાબર કોઈ વસ્તુ નથી. બાળકની રક્ષા કરનારી, પ્રેમથી પોષણ કરનારી અને ક્ષણેક્ષણે સંભાળ લેનારી માતા એ જ ઘરની દેવતા છે. ગૃહ-દેવીરૂપ માયાળુ માતા નિઃસ્વાર્થપણે બાળકની તન, મન અને ધનથી રક્ષા કરે છે. શું તેનામાં સ્વાર્થનો જરા પણ અંશ જોવામાં આવે છે ? કદી નહીં. એ નિર્મળ હૃદયની માતા નિઃસ્વાર્થપણે બાળકનું પોષણ કરી તેને ઉછેરે છે. એવી પવિત્ર માતાને કદી તેનું નાદાન બાળક ભૂલી જાય, પણ તે માતા બાળકને ભૂલી જશે નહીં—કેળવણી વગરનું બાળક કદી રોષને વશ થઈ પોતાની માતાનો અનાદર કરશે, તેણીનું ભારે અપમાન કરશે, તથાપિ એ માયાળુ માતા પોતાના તેની તરફના વાતસલ્યને બંધા પણ શિથિલ કરશે નહીં. અહા ! કેવો માતૃપ્રેમ ! દૌકિકમાં પણ કહેવત છે કે, “કુપુત્રો જાયેત ક્વચિ-દપિ કુમાતા ન ભવતિ” પુત્ર કુપુત્ર થાય પણ માતા કુમાતા ક્યારે પણ થતી નથી. પવિત્ર માતા અનેક પ્રકારનાં કળેા વેઠી

બાળકનું પ્રેમથી પાલન કરે છે. નવ માસ સુધી ગર્ભમાં રાખી જન્મ્યા પછી તેની સારસંભાળ લે છે. કાંઈ પણ સમજણ વગરના અબોલ બાળકની બધી ઇચ્છા પૂરી પાડવાને માતા સર્વદા તત્પર રહે છે અને તે બાળકની સાથે લાડબેલી બને છે. જાતજાતની રમતોથી બાળકને ખુશીમાં રાખવાને સદા આતુર રહે છે. પોતાના પ્રિય બાળકના શરીરની રક્ષા સારુ તેને ભીનામાંથી કોરામાં સુવાડી પોતે ભીનામાં સૂવે છે અને બાળકના આરોગ્યને માટે અનેક ઉપાયો કર્યા કરે છે. ધન્ય છે એ માતાના ઉપકારને! એવા ઉપકારો માતાના ઉપકારને કયો માણસ ભૂલી જાય? કાલું કાલું બોલનારા બાળકની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવાને માતાપિતાના હૃદયની લાગણી જુદા જ પ્રકારની હોય છે. નબળી સ્થિતિમાં આવેલા માતાપિતા જો કદી પોતાના બાળકની ઇચ્છા પૂરી કરી શકે તેમ ન હોય તો તેઓના હૃદયમાં ઘણી ચિંતા ઉપજે છે અને કેટલીક વખત તેને માટે આંખમાં આંસુ લાવી રહે છે. પોતાને અધન્ય અને દુર્ભાગી સમજે છે. ચાલવાને અને પોતાની મેળે ખાવાને અશક્ત એવા બાળક ઉપર દયા લાવનાર અને સહાય કરનાર વહાલી માતા જ છે અને ટાઢ, તડકો તથા વરસાદમાં અન્ન, વસ્ત્ર વગેરે જોઈતી સામગ્રી પૂરી પાડી સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરનાર પવિત્ર પૂજ્ય પિતા જ છે—એ બંનેના અતિશય ઉપકારનો બદલો કોઈ પણ રીતે વાળી શકાતો નથી.

આવા જીવનરક્ષક માતાપિતાની સેવા દરેક સંતાને કરવી જોઈએ. ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ એ માતાપિતાને જંગમ તીર્થરૂપ ગણેલા છે, તેથી પુત્રોએ તન, મન અને ધનથી તેમની સેવા કરવી જોઈએ. જૈન ચરિત્રગ્રંથોમાં માળાપની સેવાને માટે ઘણું

સ્થળે કહેલું છે. પૂર્વે તીર્થંકરોએ, ચક્રવર્તીઓએ, મહાન નરોએ અને બીજા મહાપુરુષોએ માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવાને અનેક પ્રકારના કષ્ટો સહન કરેલાં છે. માતાપિતાની સેવા કરનારા શ્રાવકવીરોએ આ લોકમાં સત્કીર્ત્તિ અને પરલોકમાં સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરેલી છે.

જે મનુષ્યો માળાપની આજ્ઞા માનતા નથી અને તેમની સેવા કરતા નથી તેઓ અત્યંત કષ્ટ ભોગવે છે અને છેવટે દુર્ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. માળાપની સેવા નહિ કરનારા મનુષ્યોને રાક્ષસ અને કૃતઘ્ની કહેલા છે. તેઓને માટે તો એટલે સુધી કહેલું છે કે, તેમને સ્પર્શ કરવાથી પણ પાપ લાગે છે. જે પુત્રોએ વા પુત્રીઓએ માતાપિતાની આજ્ઞા માની નથી તેઓ આખર સંસારમાં દુઃખી થાય છે; કારણ કે માળાપની આજ્ઞા હમેશાં હિતબુદ્ધિથી જ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પ્રમાણે નહીં વર્તનારા સંતાનોનું અહિત થાય છે એટલે કે તે દુઃખી થાય છે. આજકાલ કેટલાએક અજ્ઞાની કઠોર હૃદયના બાળકો તરુણવયમાં આવતાં માતાપિતાના પૂર્વોપકારને ભૂલી જઈ, પોતાની અજ્ઞાની સ્ત્રીના કહેવા ઉપર ભરમાઈ જઈ માળાપનો અનાદર કરે છે, તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને જુદા થઈ માળાપને દુઃખ આપે છે, તેમનું પોષણ કરતા નથી, તેમને અનેક રીતે કચવાવે છે અને પોતાનો પુત્રધર્મ ભૂલી જઈ તેમની સામે કટુ વચનો બોલે છે તેવા અધમ પુત્રોને સહસ્ર વાર ધિક્કાર છે. તે અજ્ઞાની બાળકો વિચાર કરતા નથી કે, આ માળાપ અમારા કેવા ઉપકારી છે ? તેઓએ અમારે માટે કેટલાં કષ્ટો વેઠ્યાં છે ? અને અમને

પાળીપોષી મોટા કર્યા છે ? આવો વિચાર નહીં કરનારા અને નિરંકુશપણે વર્તનારા એ બાળકો મનુષ્ય નથી પણ માતાના ઉદરમાંથી નીકળેલા પશુ છે અથવા સચેતન પાષાણ છે. માતાપિતાના પૂર્વોપકારને ભૂલી જવો, તેમનું અપાર હેત, તેમની ઊંડી લાગણી તદ્દન વિસરી જવી, એ મોટામાં મોટું અધમ કૃત્ય છે. તેથી દરેક શ્રાવકસંતાને પોતાના ઉપકારી માતાપિતાની તન, મન અને ધનથી સેવા કરવી જોઈએ. જ્યાંસુધી એ ઉપકારી માતાપિતાની સેવા કે ભક્તિ કરવામાં આવતી નથી ત્યાંસુધી તેઓ યાવજીવ તેમના ઋણી છે. જ્યાંસુધી પુત્ર માતાપિતાના ઋણમાંથી મુક્ત થયો નથી ત્યાંસુધી તેનું જીવિત બીજા કોઈ પણ ધર્મકાર્યને માટે લાયક થયું નથી એમ સમજવું, તેથી દરેક શ્રાવકશિશુએ સમજવું જોઈએ કે, માતાપિતાની સેવા અને ભક્તિ કરવી, એ તેમનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું

સંતાન તરફ માબાપનું કર્તવ્ય

સંસારમાં માતાપિતાએ પણ પોતાનું કેટલું-
 આ એક કર્તવ્ય સંતાન તરફ બજાવવાનું છે.
 પોતાની સંતતિને કેવી રીતે કેળવણી આપી
 ઉન્નતિમાં લાવવી ? એ પ્રથમ વિચાર માતાપિતાએ કરવાનો
 છે. અજ્ઞાન અવસ્થામાં જન્મેલા બાળકને ઉછેરી સારું
 શિક્ષણ આપી શ્રાવકરત્ન અથવા શ્રાવિકારત્ન બનાવવું એ
 પવિત્ર માતાપિતાની દૃરજ છે. જે માબાપો બેદરકારીથી

પોતાના સંતાનનું કેવી રીતે શુભ થાય ? એવી કાળજી રાખતા નથી તે આ જગતના સૃષ્ટિનિયમના ગુન્હેગાર છે. જેમ માણસ પોતાના શરીરના સર્વ અવયવોની સંભાળ રાખે છે, તેમ માણાપે પોતાના શરીરના અંશરૂપ સંતાનોની સર્વ પ્રકારની સંભાળ રાખવાની છે. માણાપે બાળકનું અમુક વય સુધી રક્ષણ કર્યા પછી તેની સાથે મિત્રભાવથી વર્તવાનું છે. સુરૂ માણાપે પોતાના બાળકો જ્યારે લાયક વયના થાય ત્યારે તેમને પોતાના સલાહકાર બનાવવા જોઈએ. તેઓ પોતાના દિલની વાત ખુલ્લા દિલથી કહે તેમ કરવું જોઈએ. પિતાને ઘરમાં જો ખુલ્લા દિલથી વાત કહેવાનું સ્થાન મળતું નથી તો કોઈને બહારથી શોધી કાઢી તેની સાથે મસલત કરવી પડે છે. આમ કરવાથી કોઈ વાર ઘણું નુકશાન થવા સંભવ છે, તેથી પોતાના બાળકની સાથે જ મસલત કરવી વધારે સારી છે. જો બાળકની સાથે હળીમળી જવાય છે તો તેથી એનામાં સારા ગુણો પ્રગટ થાય છે, ગૃહભારને વહન કરવાની તેનામાં શક્તિ આવે છે અને તેથી પિતાને ગૃહવ્યવહારમાં મદદગાર થઈ પડે છે. જો પિતા પોતાના પુત્રને છોકરું ગણી કાઢે છે અને તેને કોઈ પણ ગૃહકાર્યમાં ભેળવતા નથી, તો તેથી પુત્રનું મન જુદું પડી જઈ રહેતું તૂટે છે, કુસંપ પેદા થાય છે અને આખરે પિતાપુત્રને જુદા રહેવાનો વખત આવે છે. માટે બાળકને યુવાનવયમાં આવતાં જ પોતાના ગૃહકાર્યમાં સલાહકાર બનાવી તેની સાથે જેમ રહેતું વધે તેમ કરવું. તેને માટે નીતિશાસ્ત્ર લખે છે કે, “ પ્રાપ્તે તુ ષોડશે વર્ષે, પુત્રં મિત્રવદાચરેત્ ” પુત્ર સોળ વર્ષનો થાય ત્યારથી તેની સાથે મિત્રની માફક વર્તવું.

કેટલાએક માળાપો કુલણુ જની ગજા ઉપરાંત ખર્ચ કરી પોતાનાં સંતાનને ભારે કરજના બોજામાં નાખે છે, ઘરખાર વેચી કારજવરા કરે છે, કીર્તિને માટે ધર્માદામાં માલમિલકત અર્પણ કરે છે અને છોકરાનું શુભ ઇચ્છતા નથી, તેઓ ખરેખર પોતાના માળાપતરીકેના કર્ત્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થાય છે. તેવી રીતે કદી પણ કરવું ન જોઈએ. સુર શ્રાવક માળાપે જે કાંઈ કરવું તે પોતાનાં સંતાનોને લાભકારક કરવું. ઉપજ કરતાં ખર્ચ ઓછો રાખી પોતાનાં સંતાન ભવિષ્યમાં કેવી રીતે સુખી થાય તેવી યોજના કરવી “ છોકરાંનાં નસીબ છોકરાં જાણે. ” એમ વિચારી કીર્તિદાન કરનારા અને મોજમજામાં દ્રવ્યને ઊડાડનારા માળાપો પોતાનાં સંતાનના શત્રુરૂપ થાય છે. વિચારવંત માળાપોએ તેમ નહીં કરતાં પોતાનાં સંતાનોનું તન, મન અને ધનથી રક્ષણ કરવું. તેમને માટે ઘરખારની વ્યવસ્થા કરવી અને તેમનાં હિતમાં સર્વદા તત્પર રહેવું.

સુર શ્રાવક માળાપનું પ્રથમ કર્ત્તવ્ય તેમને કેળવણી આપવાનું છે. કેળવણીરૂપ કલ્પલતાનો આશ્રય કરનારા સંતાનો ભવિષ્યમાં સર્વ રીતે સુખી થાય છે. સંતાનોને માટે ગમે તેટલો દ્રવ્યનો વારસો મૂકી જાય, તથાપિ જ્યાંસુધી તેમને કેળવણી આપવામાં આવે નહીં ત્યાંસુધી તે વારસો નકામો છે. કેળવણી એ ભાવવારસો છે. તે દ્રવ્યવારસાથી સર્વ રીતે ચડીઆતો છે. જે બાળકો કેળવણી પામેલા હશે તો તેઓ ભાવવારસાના બળથી દ્રવ્યવારસાને સુધારી શકશે અને તેનો સદુપયોગ કરી તેઓ આ લોકમાં સત્કીર્તિ અને પરલોકમાં સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી પોતાના શ્રાવકજીવનને સર્વ રીતે સાર્થક

કરવાને સમર્થ થશે; તેથી સુસ માતાપિતાએ પોતાનાં સંતાનોને ધાર્મિક તથા સાંસારિક કેળવણીથી બેનશીબ રાખવા નહીં.

બીજી એક બાબત માળાપોએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, પુત્ર તથા પુત્રી વચ્ચે ભેદ રાખવો નહીં. તે બંનેને સમાન દૃષ્ટિએ જોવા. “ પુત્ર પોતાના ઘરનો ભવિષ્યનો સ્વામી છે અને પુત્રી તો પારકે ઘર જવાની છે. ” આવું ધારી કેટલાએક માળાપો તેમની વચ્ચે ભિન્નભાવ રાખે છે અને પોતાનો પ્રેમ પુત્રી કરતાં પુત્ર પર વિશેષ રાખે છે તે તેમની મોટી ભૂલ છે. પુત્ર અને પુત્રી બંને પોતાના શરીરના સમાન અંશ છે. તેમની વચ્ચે ભેદ રાખવો એ ધર્મથી અને નીતિથી વિરુદ્ધ છે. પુત્ર અને પુત્રી બંને સંસારમાં સરખી રીતે સુખી થાય તેવી ઇચ્છા રાખી માળાપોએ બંનેને ઉત્તમ કેળવણી આપી સુધારવા જોઈએ. હાલ કેટલાએક અવિચારી માળાપો પુત્રીના સુખનો કશો વિચાર નહીં કરતાં પુત્રીને કેળવણી આપતા નથી; તેમ જ તેને માટે દરકાર રાખતા નથી તેઓ ખરેખરા પાપના પક્ષપાતી છે. કેટલાએક અધમ માળાપો પુત્રના હિતની ખાતર પુત્રીના મોં માગ્યા પૈસા લઈ તેને ગમે તેવા પતિની સાથે પરણાવે છે અને પુત્રનું શુભ ઇચ્છી પુત્રીનું અશુભ કરે છે તેઓને સહસ્ર વાર ધિક્કાર છે. તેવાં અધમ માળાપો આ જગતમાં નિંદાપાત્ર બને છે અને છેવટે પરલોકમાં દુર્ગતિનાં પાત્ર થાય છે. પોતાનું જ હિત ઇચ્છનારો રાક્ષસ પિતા મનોવાંછિત લક્ષ્મી લઈ પુત્રીને જેવા તેવા નરને આપે છે, પછી તે પુત્રી જ્યાંસુધી દુઃખી થાય ત્યાંસુધી એ અધમ પિતાને અંતરના શાપ આપે છે અને નિઃશ્વાસ મૂકે છે; તેથી એ ફર પિતા આખરે દુઃખી થયા વિના રહેતો નથી.

કન્યાવિક્રયનું વિત્ત અધમ છે. તે ચિરકાળ ટકતું નથી. કન્યાવિક્રય કરનારા હજારો લોકો અંતે પાયમાલ થઈ ગયેલા છે. આથી જૈનખંધુઓએ તે અધમ કૃત્ય ન કરવું જોઈએ. એ મહાપાપથી દૂર રહેવું જોઈએ. એવા નીચ કામ કરનારને શ્રાવક કહેવો એ કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. શ્રાવક એ પવિત્ર શબ્દનો અર્થ તેવા અધમ પુરુષને લાગુ પડતો નથી. એ પાપીની ગણના ચતુર્વિધ સંઘમાં થતી નથી. જે શુદ્ધ શ્રાવક હોય તે એવું અધમ કૃત્ય કરતો નથી. તે પોતાના પુત્ર તથા પુત્રી જાંને સંતાનને સમાન ગણે છે. પુત્રીને વેચી પુત્રનું ઘર ભરવું, એ ઘણું જ પાપી અને નીચ કામ છે, એમ તે સમજે છે. પુત્રીના પતિ પાસેથી પૈસા લેવાથી એનું ઘર ખાલી થાય છે, તેથી એ બિચારી નિરપરાધી પુત્રી દુઃખી થાય છે. આવું સમજનારા ધર્મી પુરુષો પ્રાણાંતે પણ એ અધમ કાર્ય કરતા નથી. તેઓ જ્યારે પુત્રી યોગ્ય વયની થાય ત્યારે તેને યોગ્ય વયનો, સુંદર, સદ્ગુણી અને વિદ્વાન એવો શ્રાવક વર શોધી વરાવે છે અને પોતાની પુત્રીના જીવનને ઊચી સ્થિતિમાં મૂકે છે.

આજકાલ કેટલાએક દુરાચારી લોકો કુલીનતાનો અર્થ જુદો કરે છે. તેઓએ ઘણો દીર્ઘ વિચાર કરવાનો છે. કેટલાએક મૂર્ખ, દુર્ગુણી અને અવિનીત હોય તે છતાં કુલીનતાનો ખોટો ફાંકો રાખે છે તેવા વરની સાથે શ્રાવકે પોતાની પુત્રીને પરણાવવી ન જોઈએ. તેઓની કુલીનતામાં અંજાઈ જવું, એ મૂર્ખતા છે. એવી કુલીનતામાં આકર્ષણ એ પુત્રીને દુઃખદાયક થઈ પડે છે. એવા અયોગ્ય પતિને શ્રાવકપુત્રી અર્પણ કરી દેવી એ તેણીને દુઃખના ખાડામાં

નાખવા બરોબર છે. કુલીનતાનું લક્ષણ શું છે ? તેને માટે એક વિદ્વાન નીચે પ્રમાણે લખે છે :

વિદ્યાવિનયસંપન્નઃ, સદ્ગુણૈઃ પરિશોભિતઃ ।

પરોપકારનિરતઃ, સ કુલીનઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧ ॥

“ જે વિદ્યા અને વિનયથી યુક્ત હોય, સદ્ગુણોથી સુશોભિત હોય અને હમેશાં પરોપકારમાં તત્પર હોય તે કુળવાન કહેવાય છે.”

જેનામાં આવા ગુણ હોય. તે કુલીન કહેવાય છે, સારા કુળમાં જન્મેલા હોય, પણ જે તેનામાં એ ગુણ ન હોય તો તે કુલીન કહેવાતો નથી. માળાપ તેવા ગુણવાળા થયા હોય અને તેથી તેનામાં કુલીનતાની છાપ પડી હોય પણ જે તેઓ જાતે અવિદ્વાન, અવિનીત અને અપરોપકારી હોય તો તેને અકુલીન જાણવા. તેવાઓને શ્રાવક માળાપો પોતાની પુત્રી આપવી ન જોઈએ. તેવાઓને પુત્રી આપવાથી તે પુત્રી સર્વ રીતે દુઃખી થાય છે. જે માળાપો પોતાના પુત્રને કુલીન કરવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના પુત્રને કેળવણી આપી તેવા ગુણવાળા કરવા કે જેથી તેઓ ભવિષ્યમાં સુખી થાય. ખરેખરા કુલીન થયેલા શ્રાવકે પુત્રને ભણાવીગણાવી, કુશળ કરી યોગ્ય વયે આવતાં તેને કોઈ સદ્ગુણસંપન્ન શ્રાવકની કન્યા સાથે પરણાવવો કે જેથી ભવિષ્યમાં તે એક નમૂનાદાર શ્રાવકદંપતી બનીને સમકિતધારી થઈ શ્રાવકસંસારને સારી રીતે દીપાવી શકે. જે મૂર્ખ માળાપો કેળવણી વગરની અકુલીન કન્યાની સાથે પોતાના બાળપુત્રને પરણાવે છે, તેઓ પોતાના

સંતાનના ખરેખરા શત્રુ બને છે અને પોતાના નિરપરાધી બાળકોનો બધો ભવ બગાડે છે. આ હાનિકારક કુરિવાજે જૈન પ્રજામાં ભારે હાનિ પહોંચાડી છે. ઘેર ઘેર શ્રાવક-સંસાર અધમ દશા ભોગવતો જોવામાં આવે છે, તેથી દરેક શ્રાવકબંધુએ એ કુરિવાજનો નાશ કરી દેવો જોઈએ અને જૈનપ્રજામાં થતી મોટી પાયમાલીને અટકાવવી જોઈએ. એ પાયમાલીનું મૂળ કારણ જે બાળલગ્ન છે તેનું પણ ઉન્મૂલન કરી સાંસારિક ઉન્નતિના ઉત્તમ માર્ગને ગ્રહણ કરવો જોઈએ. સુર શ્રાવક માળાપો જે દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરશે તો તેમના જાણવામાં આવશે કે બાળલગ્નથી મોટી હાનિ થાય છે. બાળવયમાં વિવાહિત કરેલા શ્રાવકશિશુઓની માનસિક અને શારીરિક બંને પ્રકારની સંપત્તિ નાશ પામે છે. બાળવય એ ભવિષ્યના સંસારનો મૂળ પાયો છે. શ્રાવક-સંસારરૂપી મોટો મહેલ એ પાયા ઉપર ચણવાનો છે, તેથી બાલ્યવયથી જ તેમની મનોવૃત્તિ ઉત્તમ માર્ગે દોરવવી, દુર્વ્યસનથી તેમને દૂર રાખવા, શીળગુણથી સુશોભિત કરવા, ધર્મના પવિત્ર સંસ્કારો તેમનામાં આરોપિત કરવા, માયાળુ અને દયાભરેલી લાગણી તેમનામાં ઉત્પન્ન કરવી અને માર્ગાનુસારીના પાંત્રોશ ગુણોનું પ્રવર્તન તેમનામાં પ્રગટ કરવું-એ જ શ્રાવક માળાપોનું શુદ્ધ અને ખરેખરું કર્તવ્ય છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું

વધૂધર્મ

જ શ્રાવિકા જ્યારે વિવાહિત થઈ પોતાને સાસરે જાય છે ત્યારે તેણીએ શ્વસુરગૃહમાં કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ? એ ગૃહધર્મ તેણીને અવશ્ય જાણવા યોગ્ય છે. સ્ત્રીકેળવણી લઈ સુર જનેલી શ્રાવકવધૂએ હૃદયથી સમજવું જોઈએ કે-હું હવે બીજી સ્થિતિમાં આવેલી છું. હવે સાસુસસરો એ મારાં માતાપિતા છે. જેવી રીતે પીઅરમાં રહીને મારે માતાપિતાની સેવા કરવાની હતી તેવી રીતે સંબંધથી જોડાએલા આ માતાપિતાની મારે સેવા કરવી જોઈએ. સુર શ્રાવિકાએ દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચારવું કે-સાસુસસરો એ મારા પતિના જન્મદાતા છે અને તેના પાળકપોષક તરીકે ઉપકારી છે. તેમ વળી તેમણે મારા પ્રાણનાથને ઉત્તમ પ્રકરની કેળવણી આપી વિદ્વાન અને સદ્ગુણી બનાવ્યા છે. આ સંસારમાં તેમના જેવા બીજા કોઈ મારા તથા મારા પતિના હિતકારી નથી. આવા વિદ્વાન પતિને પ્રાપ્ત કરી આ શ્રાવકસંસારમાં મને જે સુખ મળવાનું છે તે બધો પ્રભાવ આ સાસુસસરાનો છે. આવું વિચારી સુર શ્રાવિકાએ ત્રિકરણ શુદ્ધિથી તેમની સેવા કરવી જોઈએ. એ પરમ પૂજનીય સાસુસસરાને સર્વદા સંતુષ્ટ રાખવા, તેમની આજ્ઞા પાળવી અને તેમના હૃદયને કદી પણ કચવાવવું નહીં. પોતાના સદ્ગુણ અને સદાચરણથી તેમને રાજી રાખવા અને તેમની શિખામણ માન્ય કરવી. તેમની

રજા સિવાય કદી પણ ઘર બહાર જવું નહીં. કદી આપણામાં ભૂલ આવી હોય અને તેને માટે સાસુ ઠપકો આપે તો તે સહન કરવો, પણ તેની સામે બોલવું નહીં. પોતે પોતાની ભૂલ કબુલ કરી તેમની પાસે માફી માગવી. સાસુના મુખની વાણીને હિતશિક્ષા માની તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરવું એ જ કુલીન શ્રાવિકાનો ધર્મ છે. પૂર્વે શ્રાવકવધૂઓએ જે કીર્તિ સંપાદન કરી છે અને જેમના પવિત્ર નામ જૈન સતી-મંડળમાં ગવાય છે, તે બધો પ્રભાવ સાસુસસરાની સેવા નો જ હતો. પ્રાચીન જૈનવધૂઓ શ્વસુરગૃહમાં રહી, સતી-ધર્મ પાળી સાસુસસરાની સેવા કરતી હતી. પોતાના પ્રાણપતિના પિતૃકુટુંબને પોતાના પિયર સમાન માનતી હતી. સાસુસસરા, જેઠજેઠાણી કે મોટી નણુંદને વડિલવર્ગમાં ગણતી હતી. નાની નણુંદને પોતાની નાની બહેન સમાન માનતી અને તેણીની સાથે તેવી રીતે વર્તતી હતી. પૂર્વની શ્રાવકવધૂઓએ શ્વસુરગૃહમાં રહી સ્ત્રીકેળવણીનો ખરો ઉપ-યોગ કરેલો છે. સ્ત્રીકેળવણીરૂપ કલ્પલતાના પ્રભાવથી તેઓ ભારતવર્ષની આર્યપ્રજામાં વિખ્યાત થઈ ગઈ છે. ભારતી જૈનપ્રજા અદ્યાપિ તેમનું યશોગાન કરે છે અને ક્ષણે ક્ષણે તેમના નિર્મળ નામનું સ્મરણ કર્યા કરે છે.

સુર શ્રાવકવધૂએ પોતાના શ્વસુરપક્ષના સર્વ કુટુંબી-ઓની સાથે સહયતા અને સ્નેહથી વર્તવું. સાસુ કદી ગુસ્સે થઈ જાય તોપણ તેને માટે મનમાં કંઈ લાવવું નહીં. તે વારંવાર ધરનું કામકાજ કરાવ્યા કરે તો પણ મનમાં તેનો કંટાળો લાવવો નહીં. કેટલીએક અણ વધૂઓ જ્યારે સાસુ ધરના કામ વધારે કરાવે ત્યારે તેની ઉપર ગુસ્સે થાય છે

તે ઘણી જ મૂર્ખતા છે. કારણકે, જે ઘરનું કામ કરવું છે તે ઘર કાંઈ સાસુનું નથી પણ ભવિષ્યમાં પોતાનું જ ઘર થવાનું છે. કામકાજ કરીને ઘરમાં જે સુધારો કર્યો હશે અથવા ઘરખર્ચમાં ફાચદો કર્યો હશે, તેનો લાભ ભવિષ્યમાં કોને થવાનો છે ? તેનો વિચાર કરવો. આવો વિચાર કરીને શ્રાવકવધૂએ સુઘડતાથી પોતાના ઘરનાં કામકાજ કરવાં અને તે કરવામાં ઉમંગ ધારણ કરવો.

કેટલીએક મૂર્ખ વધૂએ એવો વિચાર કરે છે કે—“આ સાસુ મારી પાસે ઘરનું કામ કરાવે છે અને પોતે બેસી રહે છે.” આવો હલકો વિચાર કુલીન વધૂએ કદી પણ મનમાં લાવવો નહીં. પરંતુ એમ વિચારવું કે મારા પૂજ્ય સાસુએ આજ સુધી ગૃહકાર્ય કર્યું છે, તેમણે મારા પતિને માટે અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવ્યાં છે. હવે તેઓ વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચ્યા છે, તેથી હવે મારે તેમને કામમાંથી મુક્ત કરી સુખી કરવા જોઈએ. તેમને વિશ્રાંતિ આપવી એ મારો ધર્મ છે. તેઓ મારા પરમ પૂજ્ય અને માન્ય છે. કારણ કે તેઓ મારા પતિના પરમ ઉપકારી છે. આવું વિચારી શ્રાવકવધૂએ પોતાના પિયરમાં રહી જે કાંઈ શિખેલું હોય તે બધાનો ઉપયોગ કરી બતાવવો અને પોતાની સાસુને વિશ્રાંતિ આપી સુખી કરવી. વળી કુલીન વધૂએ સાસુની દેખરેખ નીચે બધાં ગૃહકાર્ય કરવાં. કોઈ પણ કાર્ય તેમને પૂછ્યા વિના કરવું નહિ. વળી કાર્યમાં કાંઈ ભૂલ પડે તો તે સુધારવા સૂચના કરે એવી ગોઠવણ રાખવી અને સર્વની સાથે નમ્રતાથી વર્તવું.

કેળવાયેલી કુલીન શ્રાવિકાએ પોતાના સસરાને પિતા-સમાન ગણી તેમની સેવા કરવી. તેમની સામું અથવા તેઓ સાંભળે તેમ ઉંચે સ્વરે બોલવું નહિ. સદા મર્યાદાથી વર્તવું. તેમની આજ્ઞા માન્ય કરવી. તેમના મનને દુઃખ થાય તેવું કાંઈ પણ કામ કરવું નહિ. નમ્રતા અને વિનયથી તેમની સાથે વર્તવું.

પોતાના સાસરામાં જે કોઈ બીજા વડિલ હોય તેમની સાથે પણ તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે વર્તવું. કોઈની સાથે અવિવેક કે અવિનયથી વર્તવું નહીં. સર્વની સાથે સારી રીતે વર્તનારી શ્રાવિકાવધૂ આ લોકમાં સત્કીર્તિ અને પરલોકમાં સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

જેવી રીતે પુત્રવધૂએ સાસુની સાથે વિવેકથી વર્તવાનું છે, તેવી રીતે સાસુએ પણ પોતાની પુત્રવધૂની સાથે વર્તવાનું છે. સુર સાસુઓએ પોતાના પુત્રની વહુને પોતાની પુત્રી સમાન ગણવી. પુત્રીની માફક તેની સંભાળ રાખવી. ઘરનાં કામકાજ તેની શક્તિ પ્રમાણે કરાવવાં. કદી જો કામકાજ કરતાં તેણીનામાં ભૂલ આવે તો તેને સૂચના આપવી અને જે કામ તેને આવડતું ન હોય તે સારી રીતે શિખવવું. કદી વહુના ગળ ઉપરાંત કામ હોય તો તેને કામમાં મદદ કરવી. કેટલીએક નિર્દય સાસુ પોતાના પુત્રની વહુને દાસી સમાન ગણે છે અને તેણીની પાસે તેની શક્તિ ઉપરાંત કામ કરાવે છે, તે સાસુ આ લોકમાં નિંદાપાત્ર બને છે અને અનેક પ્રકારનાં કર્મનો બંધ કરી પરલોકમાં દુર્ગતિ પામે છે.

પુત્રવધૂને એક ગુલામડી જેવી ગણી તેની પાસે ગળ ઉપરાંત

કામ કરાવવું, તેને વારંવાર ઠપકો આપ્યા કરવો, નઠારાં વચનો કહેવાં, મેહેણા ટોણા આપવા અને તેના પતિની પાસે તેને માર ખવરાવવો—એ ઘણું નીચ અને અધમ કૃત્ય છે. એવું અધમ કૃત્ય કરનારી સાસુ શ્રાવિકાધર્મથી બ્રષ્ઠ થાય છે અને લોકમાં નિંદનીય બને છે.

જે સુજ્ઞ શ્રાવિકા કેળવણી લઈ સાસુપદને ધારણ કરનારી થઈ હોય તે કદી પણ એવાં નીચ કૃત્ય કરતી નથી. તે પોતાની પુત્રવધૂને પુત્રીવત્ ગણે છે, કદી બીનકેળવણીવાળી વહુ તેનાથી આડી ચાલે તો પણ તેને છોકરું ગણી સારી સમજીતી આપી સુધારે છે. તેના હિતમાં ભાગ લઈ તેની ભવિષ્યની સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે. સુજ્ઞ સાસુ-સમજે છે કે આ વધુ મારા પુત્રના શ્રાવકસંસારમાં સહાય કરનારી છે. જો તે સમજી હશે તો તેના સહવાસમાં રહેનારો મારો પુત્ર સર્વ રીતે સુખી થશે. આવા વિચારથી તે પોતાની વહુને સારી રીતે રાખે છે અને પ્રતિદિન હિત-શિક્ષા આપી તેને એક નમુનાદાર શ્રાવિકા બનાવે છે. આવી સુજ્ઞ સાસુઓને ધન્ય છે અને જે શ્રાવકવધૂ પોતાનાં સાસુ સસરાને માતાપિતા સમાન ગણી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે છે, શુદ્ધ હૃદયથી તેમની સેવા કરે છે, ઘરનો કાર્યભાર ઉપાડી લે છે, દિયર, જેઠ, દેરાણી, જેઠાણી વગેરે સાસરી-આનાં સંબંધીઓની સાથે સારી રીતે વર્તે છે અને પોતાના કર્તવ્યથી કદીપણ ચૂકતી નથી તેવી શ્રાવકવધૂને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. એવી કુલીન વધૂઓથી જ શ્રાવકસંસાર દીપી નીકળે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું

પતિવશીકરણ

જકાલ વશીકરણનો અર્થ એવો થાય છે કે, કોઈ પણ મંત્રતંત્રના ઉપાયથી પતિનું વશીકરણ થઈ શકે છે અને તેને માટે અજ્ઞાની અબળાઓ તેવા ઉપાય કરવા પ્રયત્ન કરે છે. તેને માટે યોગી, યતિ, સંન્યાસી અને બ્રાહ્મણ લોકોની પાસે જાય છે અને તેઓની ધૂર્તતાની તેઓ ભોગ થઈ પડે છે. કોઈ કોઈ વાર શ્રાવિકાઓને વશીકરણની ખૂરી લાલચથી તેઓના પાસમાં સપડાવું પડે છે અને વખતે તેમાં દ્રવ્યની હાનિ અને શિયળ ભંગ પણ થઈ જાય છે.

મૂર્ખ સ્ત્રીઓ તેને માટે વિપરીત માર્ગ લે છે અને ધૂર્ત ઢોંગીઓની મંત્રવિદ્યા ઉપર વિશ્વાસ મૂકી પતિને વશ કરવાના પોતાના કોડ પૂરા કરે છે, પણ એ સત્ય અને શુદ્ધ માર્ગ નથી. આજકાલ મંત્રવિદ્યાના સત્ય સાધકોનો અભાવ થઈ ગયો છે, તેથી સુઝ સ્ત્રીઓએ એ વિષમ માર્ગ ચાલવું નહીં; પણ તેને માટે જે ખરેખરો પવિત્ર માર્ગ છે તેને અનુસરવું. કેળવણી પામેલી કુલીન શ્રાવિકા કદી પણ એવા વહેમ ભરેલા વિષમ માર્ગ ચાલતી નથી. તે પોતાની સ્ત્રીકેળવણીના પ્રભાવથી સમજે છે કે, પતિને વશ કરવાની વિદ્યા સ્ત્રીએ પોતે જ જાણવી જોઈએ અને તેનો ઉપાય સીધે રસ્તે કરવો જોઈએ. જે સ્ત્રી તેને માટે અવળો રસ્તો લે છે

તે સ્ત્રી દુઃખી થાય છે અને જે સીધો રસ્તો ગ્રહણ કરે છે તે સ્ત્રી સર્વદા સુખી થાય છે. પતિને વશ કરવા માટે મંત્રતંત્રના પ્રયોગ કરનારી સ્ત્રી ઘણી વાર મોટી આપત્તિમાં આવી પડે છે. ઢોંગ ઉપર પોતાની આજીવિકા ચલાવનારા ધૂર્ત લોકો વખતે કોઈ એવી ચીજ પતિને ખવરાવવાને આપે છે કે જે ખાવાથી તે સ્ત્રીનો પતિ અપંગ કે રોગી થઈ જાય છે, આથી એ મૂર્ખ સ્ત્રીને આખી જીંદગી દુઃખ લોગવવાનો વખત આવે છે. જે કદી આ વાત તેના પતિના જાણવામાં આવે છે તો તે પતિ તે કુટિલ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી દે છે અથવા તેણીને ભારે દુઃખ આપે છે. આથી પતિને વશ કરી સુખની ઇચ્છા રાખનારી શ્રાવિકા ઉલટી મહાન્ દુઃખમાં આવી પડે છે. એ વિપરીત માર્ગે ચાલનારી ઘણી સ્ત્રીઓ છતે ધણીએ વિધવા થઈ છે અને આ લોકમાં અપયશ અને દુઃખ પ્રાપ્ત કરી અંતે દુર્ગતિનું પાત્ર બની છે. તેથી સુર શ્રાવિકાએ કદી પણ એ વિષમ માર્ગ ગ્રહણ કરવો નહીં. તેણીએ વિચારવું કે, સાંપ્રતકાળે મંત્રવિદ્યાને સત્ય રીતે જાણનાર વિરલા છે અને જે સત્ય રીતે જાણનારા છે તેઓ આવા ઢોંગ કરી લોકોને ધૂતતા નથી. જે તેઓ સત્ય મંત્રવિદ્યા જાણતા હોય તો શામાટે આવી ભિખારીની સ્થિતિમાં રહે ? તેઓ બીજાના પર આધાર શામાટે રાખે ? પરંતુ એ તો પેટ ભરવાનો ચોખ્ખો ઉપાય છે. આવો વિચાર કરી સુર શ્રાવિકાએ કદી પણ એવાના કંદમાં ફસાવું નહીં. પતિને વશ કરવાની ખરી વિદ્યા એક સતીશ્રાવિકાએ પોતાની સખીઓની આગળ પ્રગટ કરી છે તે સર્વ ધર્મ બહેનોને મનન કરવા યોગ્ય છે.

એક સતીશ્રાવિકાને તેની બહેનપણીઓએ પૂછ્યું

કે-“ સખી ! પતિને વશ કરનારો વિદ્યા કયા ગ્રંથમાં છે ? તે કૃપા કરી કહો. તમે એ વિદ્યામાં અત્યંત પ્રવીણ બન્યા લાગો છો. તમારા પતિ તમારી તરફ અત્યંત પ્રેમની લાગણીથી જુએ છે, એટલું જ નહીં પણ તમને એક સારા સલાહકાર તરીકે માને છે. કોઈ પણ ગૃહવ્યવહાર સંબંધી કાર્ય કરવું હોય તો તેઓ તેમાં તમારી સલાહ લે છે. આવું મોટું માન અમને કદી પણ મળતું નથી. કદી અમારા સૌંદર્યના મોહથી તે અમારી તરફ થોડી ઘણી પ્રીતિ બતાવે છે, પણ જે પ્રીતિનું સ્વરૂપ તમારા પતિના હૃદયમાં ઝળકે છે, તેવું સ્વરૂપ અમારા પતિના હૃદયમાં ઝળકતું નથી. તે ઉપરથી અમને ખાત્રી થાય છે કે, તમે પતિને વશ કરવાની મહાવિદ્યા સંપાદન કરી છે. એ મહાવિદ્યા તમે ક્યાંથી મેળવી ? તેમ તમારા તે વિદ્યાના ગુરૂ કોણ છે ? તે અમને કહો કે જેથી અમે પણ એ વિદ્યાના ઉપાસક થઈ શકીએ.” પોતાની સખીઓના આવાં પ્રાર્થનાનાં વચન સાંભળી તે સતીશ્રાવિકા હાસ્ય કરતી બોલી. તે વખતે તે પવિત્ર સતીના મુખમાંથી જે ઉદ્ગાર નીકળ્યા તે ઉદ્ગાર દરેક શ્રાવિકાએ સર્વદા સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

સતીએ કહ્યું-“હું સખીઓ ! પતિને વશ કરવાની કોઈ ખાસ વિદ્યા નથી અને તેના ખાસ જુદા ગ્રંથો નથી. તે વિદ્યા તો કેળવણીના પ્રભાવથી એની મેળે પ્રાપ્ત થાય છે. જે સ્ત્રી ઉત્તમ પ્રકારની સ્ત્રીકેળવણી પ્રાપ્ત કરે છે, તે સ્ત્રીના હૃદયમાં પતિને વશ કરવાની મહાવિદ્યા સ્વતઃ પ્રગટ થાય છે. ’

સખીઓ બોલી-‘ પ્રિય સખી ! કેળવણીથી એ વિદ્યા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ? તે અમને સારી રીતે સમજાવો.’

સતી બોલી—‘ પ્રિય બહેનો ! સાંભળો. જે સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે સદાચારથી વર્તે છે, તે સ્ત્રીને તેનો પતિ તરત જ વશ થઈ જાય છે.’

સખીઓએ ઇતેબરીથી જણાવ્યું—‘ એ સદાચાર કેવો છે ? અને તેમાં કેવું પ્રવર્તન કરવું જોઈએ ? એ બધું અમને વિવેચન કરી સમજાવો. પ્રિય સખી ! તમે તમારા પતિની સાથે કેવી રીતે વર્તો છો ? અને કેવી રીતે વર્તવાથી સદાચાર કહેવાય છે ? એ સ્પષ્ટ કરી સમજાવો. ’

સતીએ આનંદપૂર્વક જણાવ્યું—‘ બહેનો ! અહંકાર, કામ, ક્રોધ અને લોભનો ત્યાગ કરી હું મારા પતિની સેવા કરું છું. ઈર્ષ્યા, દ્રેષ અને લાલચ વગેરે દુર્ગુણોને દૂર કરી તેમ જ મારા હૃદયને વશ કરી પતિને પ્રસન્ન કરું છું. જે કરવાથી પતિ પ્રસન્ન થાય તેવું જ કામ હું કરું છું. જેથી મારા પતિનું હૃદય દુભાય, તેમને ખોટું લાગે તેવું હું કદી પણ બોલતી નથી. નઠારે ઠેકાણે બેસી રહેતી નથી, હલકી અને નિર્લજ્જ સ્ત્રીઓની સોબત કરતી નથી, નવાનવા પદાર્થોની ઇચ્છા રાખતી નથી, મારા પ્રાણેશ સિવાય દેવ, મનુષ્ય કે ગાંધર્વ ગમે તે સ્વરૂપવાન, યુવાન, શૂરવીર કે સુશોભિત પુરુષ હોય તો પણ તેને તુચ્છ ગણું છું. પતિ ભોજન લે તે પછી હું ભોજન લઉં છું અને સવારે પતિ બિઠ્યા પહેલાં બેસું છું. હે સખીઓ ! મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે, આ સંસારમાં સ્ત્રીનો ઇષ્ટદેવ, પાળક, પોષક અને આધારરૂપ પતિ જ છે. પતિરહિત રમણી ભલે રમણીય હોય, તોપણ તે શોભતી નથી. જાયાનું ખરું જીવન પતિ જ છે, પતિ સિવાય તેનું

જીવિત તદ્દન નકામું છે. આવો નિશ્ચય કરી હું મારા પતિને પ્રેમપૂર્વક પૂછું છું. તન, મન અને ધનથી સર્વદા તેમની સેવા કરું છું. જ્યારે પતિ ગામમાંથી કે બીજે કોઈ સ્થળેથી ઘરે આવે ત્યારે હું હસમુખી થઈ તેમની સામે જાઉં છું, તેમને આસન આપી બેસારી જળપાન કરાવું છું. દહેરે, ઉપાશ્રયે કે બીજે કોઈ સ્થળે જતા પહેલાં પતિની આજ્ઞા મેળવું છું. જે કાર્ય ધર્મનું હોય, લોકોમાં પવિત્ર ગણાતું હોય, તેા પણ તે કાર્ય પતિની આજ્ઞા વિના હું આચરતી નથી. પ્રિય બહેનો! આ પ્રમાણે પતિની સેવા ઉપરાંત હું મારા ઘરની વ્યવસ્થા પણ કરું છું. આંગણું સાફ રાખવું, વાસણો ચોખ્ખાં રાખવાં, પાણીઆરું સ્વચ્છ રાખવું અને ઘરની બીજી ચીજોની સંભાળ લેવી—એ બધું કાર્ય હું નિયમસર પ્રમાદ રહિત કરું છું. મધુર રસવતી કરી મારા રસિક રમણને જમાડું છું અને તેમના મનને ખુશી ઉપજાવું છું. હમેશાં વખતસર ભોજન આપી પતિની તબીયત સ્વસ્થ રાખવા પ્રયત્ન કરું છું. પ્રમાદ, પરનિંદા, દ્વેષ, ઇર્ષા, યુગલ્લી અને નકામી કુથલી એ બધા દુર્ગુણોને મેં દૂર રાખ્યા છે. હું પરનરની સાથે વાત કરતી નથી, કોઈની સાથે વધારે પડતું બોલતી નથી, વધારે હસતી નથી, ગૃહની બહાર એકલી જતી નથી, સાસુ, સસરા, નણદ, દિયર, જેઠ, દેરાણી અને જેઠાણી જે મારા પતિનાં કુટુંબી જન છે તેમની સાથે નમ્રતાથી વર્તું છું. વડિલ-વર્ગ તરફ પૂજ્યભાવ રાખું છું. હમેશાં પતિના હિતમાં તત્પર રહું છું, નિરંતર સત્ય બોલું છું. જ્યારે પતિ પરદેશ જાય ત્યારે હું પ્રોષિતપતિકાના ધર્મ પાળું છું.

માથાના કેશ ગુંથતી નથી, ઊંચા વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરતી નથી અને સર્વદા પતિનું શુભ ચિંતવન કરું છું.

પ્રિય ભગિનીઓ! પતિની ભક્તિની સાથે હું મારો શ્રાવિકાધર્મ પણ પાળું છું. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે ધર્મની ક્રિયાઓ નિયમસર કરું છું. નવરાશના વખતમાં સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરું છું. જેમાંથી સ્ત્રીઓને ઓધ મળે તેવી વાર્તાઓ, નવલકથાઓ અને નિબંધો વાંચ્યા કરું છું અને તેમાં લખ્યા પ્રમાણે વર્તવાની કોશીશ કરું છું. કોઈ વખત મારા પતિ ક્રોધમાં હોય ત્યારે તેઓ આવેશથી જે કાંઈ કહે, જે કાંઈ બોલે તેને સહન કરું છું. કદી મારો અનાદર કે અપમાન કરે તો પણ હું મારા પતિ ઉપર અભાવ લાવતી નથી. હું મારા ઘરની વ્યવસ્થા કરવામાં પણ મારા પતિને મદદગાર થાઉં છું. ઘરની આવક તથા ખર્ચનો હિસાબ રાખું છું અને ઉદારતા સાથે કરકસરથી વર્તું છું. મારા પ્રાણુપતિ કુટુંબનો ભાર મારી ઉપર મૂકી નિશ્ચિંત થઈને રહે છે. મેં સર્વ સુખનો ત્યાગ કરી મારા જીવનહાર પતિએ સોંપેલો ગૃહભાર માથે ચડાવી લીધો છે. સુખમાં અને દુઃખમાં હું મારા પ્રાણુશ સાથે સદા રહું છું. હે સખીઓ! આ પ્રમાણે વર્તવાથી મારા પતિ મારી તરફ પૂર્ણ પ્રેમથી જુએ છે અને એ જ મારું પતિનું વશીકરણ થઈ પડ્યું છે. બહેનો! આનું નામ સાચું વશીકરણ છે. એ સિવાય પતિને વશ કરવાનો ઉપાય બીજો છે જ નહીં. જે ભોળી ભામિનીઓ મંત્રતાંત્રથી વશીકરણ કરવા બાય છે, તે તેમની મોટામાં મોટી મૂર્ખતા છે. ઢાંગી ધૂતારા લોકોને ઉત્તેજન આપી પોતાના ધર્મથી બ્રહ્મ થવાનો એ ઉપાય છે.'

તે સતી શ્રાવિકાના સુખથી પતિને વશ કરવાનો આ પ્રમાણેનો ઉપાય જાણી તે બધી શ્રાવિકાઓ ખુશી ખુશી થઈ. તેમણે એકી અવાજે તે શ્રાવિકાને ધન્યવાદ આપ્યો અને બધી બહેનોએ તે પ્રમાણે વર્તવાનો નિશ્ચય કર્યો.

હે સાધર્મી બહેનો ! ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પતિને વશ કરવાનો ઉપાય ખરેખરો છે. તે સિવાય જે બીજા ક્ષુદ્ર ઉપાયો કરવામાં આવે છે તે મોટું મિથ્યાત્વ છે. સમકિતધારી શ્રાવિકાએ અસત્ય મંત્રવિધાને જાણનારા ઢોંગી બ્રાહ્મણો, યતિઓ અને સંન્યાસીઓને જે માનવા તે સ્વધર્મથી બ્રહ્મ થવાનું છે, કારણ કે એ બધું મિથ્યાત્વ છે અને મિથ્યાત્વને સેવવાથી શ્રાવિકા સ્વધર્મથી અને સ્વકર્ત્તવ્યથી પતિત થાય છે, તેથી કદી પણ મંત્રતંત્રની વશીકરણ વિદ્યા મેળવવામાં શુદ્ધ શ્રાવિકાએ પ્રવર્તવું નહીં. સાધ્વી શ્રાવિકાઓએ તો પતિને વશ કરવાનો ઉપાય ઉપર કહેવા પ્રમાણે જ કરવો, તે સિવાયના બીજા ઉપાયો તદ્દન નકામા છે, કારણ કે તેથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, એટલું જ નહીં પણ વખતે તેથી અનર્થ ઉત્પન્ન થવાનો પણ સંભવ છે.

ખરી રીતે પતિને વશ કરવાનાં સાધન તો તેનાં પ્રત્યે વિનયભાવ રાખવો, તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું, તેમના વડિલ માતાપિતા વિગેરેને પોતાના વડિલ તરીકે માનવા, તેમની મર્યાદા જાળવવી, જેમ અને તેમ ઘરનાં કામકાજ કરીને સાસુ વિગેરેને પ્રસન્ન કરવા અને કોઈ પણ વખત કલેશ તો કરવો જ નહીં. ઇત્યાદિ જાણવા.

પ્રકરણ ૧૩ મું

ગૃહકાર્ય-વ્યવસ્થા

નિ વાહિત થયેલી શ્રાવકવધૂ પિતૃગૃહમાંથી પતિ-
ગૃહમાં આવે-જ્યારથી તેણી પતિગૃહમાં પ્રવેશ
કરે ત્યારથી તેણીએ પતિના ઘરને 'પોતાનું' ઘર માનવાનું
છે. પિતાના ઘરના કરતાં પતિના ઘરમાં તેણીને યાવજીવિત
રહેવાનું છે. તેણીનો સંસાર પતિગૃહમાં જ સમાપ્ત થવાનો
છે તેથી પતિગૃહે આવેલી વધૂએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ, એ
સંબંધી શિક્ષણ તેણીએ પિતૃગૃહમાં રહીને મેળવવું જોઈએ.
તેમાં ખાસ કરીને પોતાની માતા પાસેથી એ તાલિમ
લેવાની છે. સુરૂ શ્રાવકમાતાએ પણ પોતાની પુત્રીની ભવિષ્યની
સ્થિતિ કેવી રીતે સુધરે ? એ ખાખત પૂરતું લક્ષ આપવું
જોઈએ. અને પુત્રી સાસરે જવાને યોગ્ય ઉમરની થાય
ત્યાંસુધીમાં તેને શિક્ષણ આપી તૈયાર કરવી જોઈએ. પ્રથમ
તો તેણીને ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થા કરતાં શિખવવું કે જેથી તે
પોતાને સાસરે ગયા પછી જરા પણ મુંઝાય નહી. જે શ્રાવક-
પુત્રી ગૃહવ્યવસ્થા જાણતી નથી તેને પોતાના સાસરી-
આમાં ઘણું મુંઝાવું પડે છે. જે સાસુ, નણંદ વિગેરે સુરૂ
હોય તો ઠીક; નહીં તો તેઓ તેણીને અનેક રીતે પજવે છે.
જે વહુમાં ઘરકાર્ય કરવાની આવડત નથી તે સ્ત્રીની માતા
ખધે વગોવાય છે અને તેથી શ્રાવકખાળાને ઘણો પસ્તાવો
કરવો પડે છે, માટે દરેક શ્રાવકમાતાએ આ વાત લક્ષમાં

રાખી પોતાની પુત્રીને ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થા કરવાની ઉત્તમ કેળવણી આપવી.

ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાના દશ પ્રકાર છે: ૧ ધર્માચાર, ૨ સુઘડતા, ૩ રસોઇ, ૪ ભોજન, ૫ ગૃહપદાર્થોની સગવડ, ૬ શયનગૃહની શોભા, ૭ લેવડદેવડ, ૮ કરકસર, ૯ ઘરઘંધો અને ૧૦ નવરાશનો વખત ગાળવાનો ઉપાય: એ દશ પ્રકાર બરાબર સમજવાથી શ્રાવકવધૂ બરેબરી ગૃહિણી બને છે અને તે પોતાના શ્રાવકસંસારને સારી રીતે દીપાવે છે.

(૧) ધર્માચાર—શ્રાવિકાએ પ્રથમ પોતાનો ધર્મ અને આચાર એ મુખ્ય ગુણ સમજવાના છે. જેનામાં ધર્મના પવિત્ર સંસ્કારો વાસિત થયા હોય છે તે શ્રાવિકા આ લોક તથા પરલોકના સુખને સંપાદિત કરવાને સમર્થ થઈ શકે છે. શ્રાવકવધૂએ હમેશાં પોતાનાં પૂજ્ય સાસુ-સસરાની અને પોતાના મુગટરૂપ પતિની આજ્ઞા લઈ જિનદર્શન અને ગુરુદર્શન કરવા જવું. જો કોઈ દિવસે ઘરનું કોઈ કાર્ય આવશ્યક હોય તો તે કાર્ય બગાડીને ધર્મકાર્ય કરવાનો આગ્રહ રાખવો નહીં. તે વખતે પોતાના ઘરમાં જ પ્રભુની 'માનસિક ભક્તિ કરી ગૃહકાર્ય બજાવવું. હમેશાં શ્રાવિકાધર્મને અનુસરવું. સત્ય બોલવું, કપટ કેળવવું નહીં, કોઈના ઉપર રાગદ્વેષ કરવા નહીં, ક્ષણે ક્ષણે પોતાના સ્વરૂપને ચિંતવવું. જેમ કે હું જૈનધર્મને પાળનારી શ્રાવિકા છું. મારું કર્તવ્ય દયાધર્મને અનુસરીને ચાલવાનું છે. જિનાલયે કે ઉપાશ્રયે કોઈ પણ વડિલની સાથે જવું. સરલ માર્ગે જઈ દેવગુરુનાં દર્શન કરવાં. કોઈ સાધુ કે સાધ્વીની સાથે વિશેષ પરિચય રાખવો નહીં. તેમની

સાથે વિશેષ પરિચય રાખવાથી આપણી તેમના તરફની પૂન્યબુદ્ધિ ઓછી થાય છે. તેમ વળી તેઓ પણ સંસારીનો વિશેષ પરિચય થવાથી સ્વધર્મથી ચૂકે છે. સંસારીનો વિશેષ પરિચય રાખવો નહીં એમ ચારિત્રધર્મમાં પ્રત્યક્ષ દર્શાવેલું છે, તેનું કારણ પણ એ જ છે.

(૨) સુઘડતા રાખવી એ ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાનો ખીજો પ્રકાર છે. સુઘડતા એ સ્ત્રીઓનો આભૂષણરૂપ મોટો ગુણ છે. સુઘડતા રાખનારી રામાઓ સર્વની પ્રીતિ સારી રીતે મેળવી શકે છે. શ્રાવકવધૂએ હમેશાં પ્રાતઃકાળે વહેલા ઊઠી, શૌચવિધિ કરી, શુદ્ધ થઈ ઘરનું કામકાજ કરવું. ઘરના સર્વ ભાગો કચરો કાઢી સાફ રાખવા. ઘરની અંદર જે ફરનીચર કે ખીજી વસ્તુઓ હોય તેને ખંખેરી લુહી સાફ રાખવી. ખૂણેખોચરે પડેલો કચરો દૂર કરી ઘરને દર્પણના જેવું બનાવવું. કોઈ ઠેકાણે રજ રહેવા દેવી નહીં કે ગંદકી થવા દેવી નહીં. ગંદકી થવાથી જીવાત ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી હિંસા થવાનો સંભવ છે. જીવદયા પાળવી એ શ્રાવિકાનો મુખ્ય ધર્મ છે. સુરૂ શ્રાવકવધૂએ પોતાના ઘરની બધી ચીજો સાફ રાખવી. રસોઈનાં અને પાણી પીવાનાં દરેક વાસણો સાફ અને ચકચકિત રાખવાં. કોઈ જાતનો મેલ કે લીલ તેમાં ન બાજે તેમ સંભાળ રાખવી. સૂવાનાં પલંગ, પથારી અને ગાદલાં વગેરે ખંખેરવાં અને તેમાં જીવાત પડવા દેવી નહીં. તે બધાં કામ શ્રાવિકાએ ચતના રાખીને કરવાનાં છે. બાળવાનાં છાણાં, સર્પણ વગેરેમાં પણ ઘણી ચતના રાખવી. જો તેમાં ચતના ન રખાય તો પ્રાણાતિપાતનો મહાદોષ લાગી જાય છે.

શ્રાવિકાએ હમેશાં પ્રાસુક જળથી સ્નાન કરવું. પોતાનું

શરીર મળ રહિત રાખવું. માથાના વાળ ચાર પાંચ દિવસે ઉબ્બુ જળ તથા નિર્દોષ પદાર્થથી ધોવા. તેમાં તેલ સિંચન કરી જીવાત ન પડે તેવી સંભાળ રાખવી. પોતાને પહેરવાનાં વસ્ત્રો ગંદા રાખવાં નહીં. તે હમેશાં સાફ રાખવાં. જે ચીજ પોતાને વાપરવાની હોય તેની સંભાળ રાખવી. પોતાની કોઈ પણ ચીજ જ્યાં ત્યાં રખડતી મૂકવી નહીં. જે પોતાને બાળકો હોય તો તેમને પણ હમેશાં સાફ રાખવાં. તેમના ઉપયોગની બધી ચીજો સંભાળીને રાખવી.

હમેશાં શ્રાવિકાએ સ્નાન કર્યા પછી જિનદર્શન તથા ગુરુદર્શન કરવા જવું. જે પોતાથી જઈ શકાય તેમ ન હોય તો ઘેર રહી થોડી વાર ઇશ્વરભક્તિ કરવી. વખત મળે તો સામાયિક લઈ સજ્જાયાધ્યાન કરવું. ઇશ્વરભક્તિ કર્યા પછી પોતાને છાજે તેવો સુંદર પોશાક પહેરવો. પોશાકમાં કોઈની સાથે હરીફાઈ કરવી નહીં. જેવી પોતાની શક્તિ હોય તેવો પોશાક પહેરવો. હમેશાં શોભતો અને સાંપડતો પોશાક પહેરવો. સૌભાગ્યને દર્શાવનારાં અલંકારો ધારણ કરવાં. સૌભાગ્યવતી શ્રાવિકાએ નેત્રમાં અંજન આંજવું, વાળ ઓળી સેંથો પૂરવો, કપાળમાં તિલક કરવું, નાકમાં નથ અથવા ફૂલ રાખવું, હાથે કંકણ ચૂડી ધારણ કરવી અને કંઠમાં કંઠી વગેરે જે કાંઈ મળે તે પહેરવું. આ પ્રમાણે વર્તનારી શ્રાવિકા સુધડ ગણાય છે. એવી સુધડતાવાળી શ્રાવિકાએ શ્રાવકસંસારને સારી રીતે દીપાવે છે.

(૩) રસોઈ-એ ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાનો ત્રીજો પ્રકાર છે. રસભરેલી સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવવી એ સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કામ છે. કદી સારી સમૃદ્ધિ હોય અને તેથી

રસોઇઓ રાખી શકાય તેમ હોય તે છતાં ગૃહિણીએ જાતે રસોઈ કરવી એ સર્વોત્તમ ગણાય છે. ગૃહસ્થ વધુ પોતાને હાથે રસવતી કરી સર્વને જમાડે—એ તેની સત્કીર્તિને વધારનાર છે. કદી ગૃહવૈભવ મોટો હોય અને કુટુંબનાં માણસો ઘણા હોય તો રસોઇઓ રાખવો, તથાપિ તેની દેખરેખ તો ગૃહિણીએ અવશ્ય રાખવી. ગૃહનાં બધાં કાર્યોમાં રસોઈનું કાર્ય પ્રધાન છે, કારણ કે તેની ઉપર આખા કુટુંબના જીવનનો આધાર છે. ધર્મનાં સાધનરૂપ આ માનુષશરીર સર્વ રીતે રક્ષણીય છે અને તેની રક્ષાનો મુખ્ય આધાર ભોજન ઉપર છે. જે ભોજનનું કામ ખરાબર શુદ્ધ રીતે બનતું હોય તો ભોજન કરનાર કુટુંબીઓ બધા સુખી થાય છે અને ઘરમાં સદા આરોગ્યતા રહે છે. હમેશાં રસોઈ કરવામાં ઘણી સાવચેતી રાખવી. અન્ન તથા જળ ચોખ્ખાં રાખવાં. આ શરીરમાં વાત, પિત્ત અને કફ રહેલો છે, તે સાદા અને ઊંચી જાતના ખોરાકથી ખરાબર માફકસર વર્તે છે અને જે ખાવાપીવામાં કાંઈ પણ ફેર પડે છે તો એ વાત, પિત્ત અને કફમાં દોષ પ્રાપ્ત થાય છે એટલે કે શરીરમાં રોગની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે. રસોઈ કરનાર અને જમનાર બંનેને ખાવાપીવાના પદાર્થોના ગુણદોષ જાણવાની જરૂર છે; તેથી દરેક કુટુંબમાં સ્ત્રી પુરુષે થોડો ઘણો પણ વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે. તેને માટે પોતાનાથી મોટેરા પાસેથી તેનો અનુભવ મેળવવો કે જેથી સર્વની આરોગ્યતા જળવાઈ રહે. વાલ, ચોખા, તુવેર વગેરે પદાર્થો વાયુને વધારનારાં છે, તેથી જેની વાયુ પ્રકૃતિ હોય તેને તેવા પદાર્થો ખાવા આપવા નહીં. ઘી, ગોળ, ખાંડ, સાકર વગેરે પદાર્થો કફને

વધારનારા છે, તેથી કફ પ્રકૃતિવાળા પુરુષોને તેવા પદાર્થો આપતાં વિચાર કરવો. મેથી, તેલ, મરચાં, હીંગ અને બાજરી વગેરે પદાર્થો પિત્તને વધારનારા છે તેથી પિત્ત પ્રકૃતિવાળા પુરુષોને તેવા પદાર્થો આપવા નહીં. ખારા, તીળા અને ગરમ પદાર્થો પણ પિત્તને વધારનારા છે, તેથી પિત્ત પ્રકૃતિવાળા માણસે તેનો ત્યાગ કરવો. આ પ્રમાણે બધા પદાર્થોના ગુણદોષ જાણવા જોઈએ. રસોઈના કામમાં બે તેવું ઉપયોગી જ્ઞાન હોય તો તેના હાથની રસોઈ આરોગ્યને વધારનારી થઈ પડે છે. રસવતી કરનારી રામાએ પ્રથમ પોતાના પતિ અથવા પોતાના કુટુંબના માણસોની પ્રકૃતિ જાણી લેવી જોઈએ અને પછી તે પ્રમાણે રસવતીનું કાર્ય સર્વદા કરવું જોઈએ. રસોઈ કરતી વખતે રસોડાનો ભાગ સાફ રાખવો જોઈએ. ઉપર ઉલ્લેખ બાંધવો અને ચૂલાની આસપાસ બરાબર તપાસ કરવી, જેથી કોઈ જીવની હિંસા ન થાય. રસોઈ વખતે રસોઈનો સઘળો સામાન ગોઠવી રાખવો અને દરેક ચીજ સાફ કરી, નજરે જોઈ તૈયાર રાખવી. કોઈ પણ ચીજ પછીથી વારંવાર માગવી ન પડે તેની કાળજી રાખવી. શ્રાવકવધૂએ રસોઈ કરવામાં લક્ષ્યાલક્ષ્યનો વિચાર રાખવો. કોઈ પણ કંદમૂળ, બહુબીજ કે બીજો અલક્ષ્ય પદાર્થ રસોઈમાં ન આવે તેની સંભાળ રાખવી. જ્યારે સંધવાનું કામ શરૂ થાય ત્યારે તો ઘણી જ સંભાળ રાખવી. ચૂલાનો તાપ બરાબર રાખવો અને કોઈ પદાર્થ દાઝી ન જાય અથવા કાચો ન રહે તેની પૂર્ણ કાળજી રાખી રસોઈ બનાવવી. રસોઈના સર્વ પદાર્થો પરિપકવ અને સ્વાદિષ્ટ બનાવવા. પરિપકવ થયેલા પદાર્થો કલાઈવાળા પાત્રોમાં

રાખવા. બરાબર પકાવી ગરમાગરમ કરેલું અનાજ ખાવાથી શરીર નીરોગી રહે છે. આ પ્રમાણે રસોઈ કરનારી શ્રાવિકા પોતાના કુટુંબમાં સાડું માન મેળવે છે અને સ્વધર્મમાં વર્તવાથી તે ઉત્તમ ગતિનું પાત્ર બને છે.

(૪) લોજન સંબંધી વ્યવસ્થા કરવી એ ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાનો એક પ્રકાર છે. સુસ્ર શ્રાવકવધૂએ લોજન સંબંધી સર્વ કાર્ય સ્વચ્છતાથી કરવું. લોજન કરવાની જગ્યા ઘણી સ્વચ્છ અને સુશોભિત રાખવી. જ્યાં બેસવાથી મનને આનંદ આવે તેવી ત્યાં ગોઠવણ કરવી. જ્યારે પોતાના પતિ કે બીજા સાસરાના સંબંધીઓ જમવા આવે ત્યારે શ્રાવિકાએ મર્યાદા રાખી પીરસવું. લોજન કરનારની પાસે જળપાત્ર મૂકવું અને મીઠું, મરચું, અથાણું, પાપડ વગેરે જે કાંઈ ઘરસંપત્તિ પ્રમાણે પદાર્થો હોય તે ગોઠવીને આગળ ધરવા. તે સિવાય મશાલો, ચટણી અને મુરખો ત્યાં હાજર રાખવાં. પીરસવામાં ઘણી જ સંભાળ રાખવી. જમનાર બધાને સમાન ગણવા. પંક્તિભેદ કરવો નહીં. પીરસવામાં ઉદારતા રાખવી. જરા પણ મનમાં સંકોચાવું નહીં. જમતી વખતે આનંદ તથા ગમતની વાતો કાઢવી. શોક, ચિંતા કે ભયની વાતો કરવી નહીં. જમનારના મનમાં દુઃખ થાય એવાં નઠારાં વચ્ચેનો બોલવાં નહીં. રાંધવાની અને જમવાની જગ્યા ઘરના ગુપ્ત ભાગમાં રાખવી, કારણ કે, જો તે આગળના ભાગમાં ઉઘાડી હોય તો વખતે કોઈ શત્રુ આવી ખાવાના પદાર્થોમાં ઝેર નાખી ભય અથવા કોઈ આવીને ત્રાસ કે શોકની વાર્તા અચાનક કરે તો લોજન કરનારનું ખાણું બગડે. વૈદકશાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે, “ આનંદ અને ગમત સાથે કરેલું લોજન

સત્વર પચી જાય છે અને શોક તથા લયથી કરેલું ભોજન અજીર્ણ રહેવાથી વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે. ” હંમેશાં વખતસર પચે તેટલો ખોરાક ખવરાવવો. વિશેષ આગ્રહ કરી જમાડવાની ટેવ રાખવી નહીં. વિગયના ખોરાક કરતાં સાદો ખોરાક અતિશય ઉત્તમ છે. હંમેશાં એક જાતનો ખોરાક આપવો નહીં. જુદો જુદો આપવો. સવારે એક પહોર દિવસ ગયા પછી ભોજન કરાવવું અને સાંજે સૂર્યના અસ્ત પહેલાં અર્ધ પહોરે ભોજન તૈયાર કરી જમાડવાનું રાખવું. સાંજ વખતે ભોજનની તૈયારી કાળજીથી કરવી. જો કદી સાયંકાળના ભોજનમાં પ્રમાદથી વિલંબ થાય તો રાત્રિ-ભોજનનું મહાપાપ લાગે છે. ભોજન કરાવ્યા પછી મુખ-વાસને માટે પાનસોપારી, લવિંગ, એલાયચી વગેરે જે કાંઈ ઘરમાં હોય તે તૈયાર રાખવાં.

(૫) ગૃહપદાર્થોની સગવડ કરવી એ ગૃહવ્યવસ્થાનો પાંચમો પ્રકાર છે. સુઝ શ્રાવિકાએ પોતાનો પતિ જે કાંઈ ઘર ઉપયોગી વસ્તુઓ લાવે તેની જરાખર સંભાળ રાખવી. કેટલીએક ધાન્ય વગેરે વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે, તો તેવી વસ્તુઓની સદાકાળ સંભાળ રાખવી. કોઈ ચીજ સડવા દેવી નહીં, તેમ કોઈમાં જીવાત પડવા દેવી નહીં. અમુક અમુક દિવસે દરેક સંગ્રહ કરેલી વસ્તુઓ તપાસતાં રહેવું. ઘરમાં હંમેશની ઉપયોગી ચીજ થઈ રહેવા આવે, તે પહેલાં ચાર પાંચ દિવસે તેને માટે પોતાના પતિને અગર વડિલને ચેતવણી આપવી. જે વસ્તુ ઘરમાં આવે તેને સાફ-સુક કરી ઢાંકી સંભાળીને રાખવી. તે વસ્તુઓનો સંગ્રહ રાખવાનો ભાગ જુદો રાખવો. બધી ચીજો એક જ સ્થળે

રાખવી નહીં, તેથી હવામાં બગાડો થવાનો સંભવ છે. સૂવાની અને જમવાની જગ્યા આગળ તેવી વસ્તુઓ સંગ્રહી રાખવાથી તંદુરસ્તીમાં બગાડો થાય છે. ગોળ, ખાંડ, સાકર, ઘી, તેલ વગેરે વસ્તુઓની જીવાતથી રક્ષા કરવી. રાંધવાનાં ઠામ, પાણી સિંચવાનાં દોરડાં, શાક સુધારવાની છરી વગેરે વસ્તુઓ એક નિયમિત સ્થળે રાખવી. જ્યાં ત્યાં કાંઈ પણ રખડતું રાખવું નહીં. જ્યારે જોઈએ ત્યારે તે વસ્તુ તરત હાથ આવે તેમ રાખવી. જરૂરીને વખતે ફાંફાં મારવાં પડે તેમ અવ્યવસ્થિત રાખવી નહીં. પાણીઆરું અને રસોડું ઘણું જ સાફ રાખવું. કોઈ ઠેકાણે કરોળીયાનાં બાળાં કે બાવા બાહે તેમ થવા દેવું નહીં. દરેક વસ્તુ જ્યારે વાપરવા લેવી હોય, ત્યારે પુંજીને—ખંખેરીને વાપરવી અને ચતનાથી તેનો ઉપયોગ કરવો; કારણ કે જીવદયા પાળવી એ શ્રાવિકાનું મુખ્ય કર્તવ્ય અને ધર્મ છે.

(૬) શયનગૃહની શોભા કરવી એ ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાનો છઠ્ઠો પ્રકાર છે. સુઘડ શ્રાવિકાએ પોતાના શયનગૃહને સુશોભિત રાખવું. આખો દિવસ ગૃહકાર્ય તથા વ્યવહારકાર્યથી કંટાળી શાંતિ મેળવવાનું જે સ્થળ છે તે સ્થળને સર્વ રીતે શણગારી સ્વચ્છ રાખવું. શયનગૃહનો ભાગ સર્વથી જુદો રાખવો. તે સ્થળ લીંપીગુંપીને સ્વચ્છ રાખવું. તેમાં સ્વચ્છ હવા મળે તેવી બારીઓ કે બાળીઓ રાખવી. સૂવાનો પલંગ એવી રીતે ગોઠવવો કે જ્યાં સૂતી વખતે શરીર ઉપર થઈને પવન જાય નહીં કે બહારની દુર્વાસ આવે નહીં. શયનગૃહની અંદર પ્રમાદની વૃદ્ધિ ન થાય, તેને માટે એક ઘટીયંત્ર (ઘડિયાળ) રાખવું અને તેને આધારે સૂવાનો તથા

ઊઠવાનો અમુક વખત નિયમિત કરી તે પ્રમાણે ચાલવું. તે ગૃહની ખીજી તરફ જુદા ભાગમાં પુસ્તકાલય કરવું. તેની આસપાસ જૈન ધર્મવીરોના તથા આર્યાવર્ત્તના પરાક્રમી પુરુષોનાં અને પવિત્ર સતીઓનાં ચિત્રો રાખવાં, જેમનું વારંવાર દર્શન થવાથી હૃદયમાં ઉત્તમ ભાવના આવ્યા કરે. શયનગૃહની આસપાસ ધર્મ તથા નીતિનાં વાક્યો અથવા કોઈ મુદ્રાલેખ (Motto) કે સારી કહેવતોનાં છાપેલાં અથવા લખેલા વાક્યો ગોઠવવાં. આવા આનંદમય અને મંગલમય શયનમંદિરમાં સુખ અને શાંતિથી નિદ્રા આવે છે.

(૭) લેવડદેવડ—જે ગૃહકાર્યવ્યવસ્થાનો સાતમો પ્રકાર છે. સુર શ્રાવિકાને લેવડદેવડ કરતાં આવડવું જોઈએ. જે લેવડદેવડ કરવાનો સફળુણ હોય તો જ શ્રાવિકા પોતાના શ્રાવક-સંસારને સારી રીતે ચલાવી શકે છે. આ સફળુણથી ગૃહિણી પોતાના ઘરની આવકબાવક વિષે સમજે છે અને તેથી તે ગૃહવ્યવસ્થા સારી રીતે કરી શકે છે. વળી તેથી તે જાણે છે કે, ઘરનો ખર્ચ આવકના પ્રમાણમાં રાખવો. આવક કરતાં ઘરખર્ચ વધારે ન થાય, તે વિષે ધ્યાન રાખવું. કેળવણી પામેલી શ્રાવિકાએ પોતાના ઘરમાં સારી રીતે સંભાળથી વર્તવું. દરમાસે કેટલું ખર્ચ થાય છે તેનો હિસાબ રાખવો. વર્ષની આખરે કાંઈપણ વધે તેવી રીતે ગૃહવ્યવહાર ચલાવવો. જે વસ્તુની ખાસ આવશ્યકતા હોય તે વસ્તુ જ લેવી. નકામી વસ્તુ લેવરાવવી નહીં. જે વસ્તુ ખરીદવી હોય તેને માટે ભાવ વિગેરેમાં સસ્તી અને સારી મળે તેમ કરવાને ગૃહનાયકને સૂચના કરવી. જે વસ્તુ સસ્તી હોય અને ટકાઉ ન હોય તેવી વસ્તુ લેવી નહીં. કદી કીંમતમાં ભારે હોય

પણ જો તે વધારે ટકે તેવી હોય તો તે લેવી. અનતા સુધી કાચનો સામાન વધારે લેવાવો નહીં. જો ગૃહપતિની ગેર-હાજરી હોય તો ઘરને ઉપયોગી ચીજોની લેવડદેવડ નતે કરવી. પોતાનાથી બજારમાં જવાય તેમ ન હોય તો વેપારીને ઘેર બોલાવી બીજાની રૂબરૂ તે તપાસીને ખરીદ કરવી. કોઈપણ વસ્તુ ઉધારે લેવી નહીં. ઉધારે લેવાથી ઘણું જ નુકશાન થાય છે અને પૈસા તરત આપવા ન પડવાથી વધારે લેવાનું મન થાય છે. જો પોતાની પાસે રોકડા પૈસા ન હોય તો તે વસ્તુ વિના ચલાવી લેવું, પણ ઉધારે ચીજ લેવાવવી નહીં. જે વસ્તુ બજારમાંથી આવે તેને ઘેર તોલ કે માપથી ઉટાંકી લેવી, કારણ કે ઘણું ધૂર્ત વેપારીઓ તેમાં દગો કરે છે. લેવડદેવડના વ્યવહારમાં હિસાબની જરૂર છે, તેથી સુસ્ત શ્રાવિકાએ હિસાબી જ્ઞાન મેળવવું. જો થોડું ઘણું હિસાબી જ્ઞાન હોય તો સામે માણસ છેતરી શકતો નથી.

(૮) કરકસર—જો ગૃહકાર્યવ્યવસ્થાનો આઠમો પ્રકાર છે. વ્યવહારનીતિમાં કરકસરના ગુણને સારી રીતે વખાણેલો છે. કરકસર કરવાનો ગુણ પુરુષ કરતાં સ્ત્રીએ રાખવો જોઈએ. જે સ્ત્રીમાં એ ઉત્તમ ગુણ રહેલો નથી તે સ્ત્રીનો ગૃહવ્યવહાર નહારી સ્થિતિમાં આવી જાય છે. કરકસર અનેક પ્રકારની આવક સમાન છે. કરકસર કરી ખચાવેલું દ્રવ્ય વૃદ્ધાવસ્થામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. કરકસરના ઉત્તમ ગુણને ધારણ કરનારી ઘણી શ્રાવિકાઓએ પોતાનો શ્રાવકસંસાર સુખમય કર્યો છે. જે ચીજ એક રૂપીએ મળતી હોય, તેવી જ બીજી ચીજ પંદર આને મળે તો તે જ લેવી. જેનાથી કાર્ય સરતું હોય તેવી ચીજ લેવાનો આગ્રહ રાખવો. એક પૈસાના

તાડપત્રના પંખાથી પવન લેવાનું કામ થતું હોય તો પછી ભલકાદાર ઊંચી કિંમતના પંખા શામાટે લેવા જોઈએ ? ઘરની નાનીશી ચીજ નકામી કાઢી નાખવી નહીં. રસોઇમાં ખરાખર જોઈએ તેટલું જ રાંધવું. વધારે નકામું રાંધી ખગાડવું નહીં. એવી એવી બાબતને નાની ગણી ઉપેક્ષા કરવી નહીં. થોડે થોડે કરતાં હસાળ કરીએ તો તે ઘણે વખતે બહુ થઇ પડે છે. ક્ષતંગ દીવાળીઆના જેવો વ્યવહાર ચલાવવો નહીં. હમેશાં ભવિષ્યનો વિચાર કરીને ચાલવું. થોડેથી ચાલી શકતું હોય તો વધારે કરવું નહીં. વળી સુસ્ત શ્રાવિકાએ પોતાના ઘરની સ્થિતિ વિચારીને ચાલવું. ખીબનાં ઘરનાં ખરાંઓનાં વસ્ત્રાભૂષણ જોઈ પતિને મોહિત કરી તેવા વસ્ત્રાલંકાર કરાવવાં નહીં. જે કદી મોહને વશ થઇ પતિ તેવો વધારે પડતો ખર્ચ કરવા તૈયાર થાય તો સ્ત્રીએ તેને અટકાવવો. જે એમ કરવામાં ન આવે તો તે કરજના બોજમાં આવી જાય છે. માથે દેવું કરી વૈભવવિલાસ ભોગવનારા ઘણા લોકો પાયમાલ થઇ ગયા છે. બનતી રીતે પૈસાનો ખચાવ કરવો. સંગ્રહીત દ્રવ્ય વિપત્તિને વખતે સહાયકારક થાય છે. આપણા નીતિશાસ્ત્રે પૈસાને અગિયારમો પ્રાણ કહેલ છે. મનુષ્યનું જીવન દ્રવ્ય છે. દ્રવ્ય વિનાનો માણસ કદી વિક્ષાન, ચતુર કે સ્વરૂપવાન હોય તો પણ જોઈએ તેવું માન પામતો નથી. મૂર્ખ, અજ્ઞાની અને અદ્ય બુદ્ધિવાળા માણસો દ્રવ્યના પ્રભાવથી ડાહ્યા, જ્ઞાની અને બુદ્ધિમાન ગણાય છે. શ્રાવકવધૂએ કરકસર કરવાનો મહાગુણ ધારણ કરવો. એ ગુણથી દ્રવ્યનો સંચય થાય છે અને શ્રાવકસંસાર મુખેથી ચાલે છે. અહીં સુસ્ત શ્રાવિકાએ એટલું પણ યાદ રાખવું કે, તેણીએ અતિશય લોભ

પણુ કરવો નહીં. લોભ એ પાપનું મૂળ છે. જ્યાં ત્યાં ઉમંગથી ખર્ચ કરવો. જે પોતાની શક્તિ હોય તો સાત ક્ષેત્રોમાં દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો. દ્રવ્યનો વ્યર્થ ખર્ચ ન થવા દેવો—એનું નામ કરકસર છે અને શક્તિ છતાં જોઈએ ત્યાં ન વાપરવું એ લોભ અથવા કંજુસાઈ કહેવાય છે. આ બંને શબ્દોનો અર્થ સમજી શ્રાવકવધૂએ પોતાનો ગૃહવ્યવહાર ચલાવવો.

(૯) ઘરઘંધો—એ ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાનો નવમો પ્રકાર છે. ભણેલી શ્રાવકપત્નીએ નવરાશને વખતે પતિને સહાય કરવા પવિત્ર ઘરઘંધો કરવો. જે પોતાનું કુટુંબ બહોળું હોય, કમાઈ લાવનાર એક જ જણ હોય તો સુર સ્ત્રીએ યોગ્ય ધંધો કરી કુટુંબને સહાય કરવી. કાંઈપણ યોગ્ય ધંધો કે મહેનત કરી પતિની કમાણીમાં પોષણ આપવું. દળવું, ભરડવું, ખાંડવું, શીવવું, સાંધવું, ભરવું, ગુંથવું, કાંતવું, વણવું, ચીતરવું અને રંગ પૂરવા વગેરે યોગ્ય ધંધો કરી પતિને સહાયભૂત થવું. ટોપીઓ, મોઝાં, ગલ-પટ્ટા વગેરે ઉપયોગી વસ્તુઓ બનાવવી. સોનારૂપાનાં ગંઠણ કરવા, નેતર ભરવી અને બીજા ઉચિત કામ કરી કાંઈપણ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું. અદ્ય આવકવાળા પતિને મદદ આપી કુટુંબના પોષણમાં સર્વદા તત્પર રહેવું. આજસુ થઈ બેસી રહેવું નહીં. ઘરમાં બેઠા બેઠા ધંધો કરવામાં કોઈ જાતની ખોટ નથી. પ્રમાદી થઈ પડી રહેનારી પત્નીઓની લોકમાં નિંદા થાય છે અને તેમના પતિઓને કુટુંબપોષણ કરવામાં દુઃખ ભોગવવું પડે છે. જે ધંધો નિર્દોષ હોય અને જેમાંથી બે પૈસા પેદા થાય તેવું હોય તેવો ધંધો કરવો અને તે પણ નીતિસર કરવો. કોઈપણ ધંધામાં હગો કરવો નહીં. નિર્દોષ

અને મર્યાદાવાળો ધંધો કરવો. પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે દરેક શ્રાવિકાએ ધંધાની કળા સંપાદન કરવી. કદી કર્મયોગે પતિનો અભાવ થાય તો પોતાનાં બાળબચ્ચાંને નભાવવાનો બોલો સ્ત્રીની ઉપર આવી પડે છે. જો સ્ત્રી પતિની હૈયાતીમાં પ્રમાદી થઈ બેસી રહી હોય અને કોઈ જાતનો ધંધો શીખી ન હોય તો તેને નિર્વાહ કરવાની ભારે મુશ્કેલી થઈ પડે છે. ઘેરઘેર ભીખ માગવાનો અને ધર્માદા દ્રવ્ય ખાવાનો વખત આવે છે, તેથી દરેક શ્રાવિકાએ ઉપયોગી ધંધો શીખવો જોઈએ. ઉદ્યોગી શ્રાવિકા ધંધો શીખી હોય તો તે પોતાને ઘેર બેઠા ઘરનો નિર્વાહ સુખેથી કરી શકે છે.

(૧૦) નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો?—એ ગૃહકાર્ય વ્યવસ્થાનો દશમો પ્રકાર છે. શ્રાવકવધૂ પોતાના નિત્યના નિયમ પ્રમાણે ઘરનાં કામકાજ કરી પરવારે ત્યારે તેણીએ થોડો વખત ઉપયોગી ધંધો શીખવામાં અને જો તે શીખેલ હોય તો કરવામાં પસાર કરવો. જ્યારે તે કામ કરતાં કંટાળો ઉપજે ત્યારે થોડી વાર તેણીએ ધર્મ તથા નીતિનાં ઉપયોગી પુસ્તકો વાંચવાં અને પોતાના વિદ્વાન પતિ પાસે અભ્યાસ કરી પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરવો. પ્રભુલક્ષિતનાં તથા નીતિનાં ગીતો શીખવાં અને ગાવાં. સામાયિક લઘ સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવું અને પતિના કાર્યમાં મદદ કરવી. તે સાથે તેણીએ ખાસ ધ્યાન રાખવું કે પોતાના પતિનું મન શી રીતે રંજન થાય ? તેવા વિચારો કર્યા કરવા. જો પતિ વ્યવહારકાર્યથી કંટાળી ઘેર આવેલ હોય તો તેના મનને આરામ તથા સુખ આપવું.

જો શ્રાવિકા સારી સ્થિતિમાં હોય તો તેણીએ હંમેશ

દાન કરવું. અનાથ, અપંગ અને નિરાશ્રિત લોકોને દયાદાન કરી તેમના હૃદયની આશીષ સંપાદન કરવી. પોતાના સાધર્મી બંધુઓ કે સાધર્મી બહેનો દુઃખી થતાં હોય તેમને સહાય કરવી અને પતિની પાસે સહાય કરાવવી. આ કામ પુણ્યબંધનનું છે, તથાપિ તે સ્વતંત્રતાથી કરવું નહીં, પતિની આજ્ઞા લઈને કરવું. આ પ્રમાણે નવરાશના વખતનો ઉપયોગ કરનારી શ્રાવિકા આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સુખી થાય છે અને તેણીનો શ્રાવક-સંસાર સારી રીતે પ્રકાશી નીકળે છે. દરેક શ્રાવિકાએ વખતની કિંમત જાણવી જોઈએ. વખત એ અમૂલ્ય ચીજ છે, ગયો સમય ફરી વાર મળતો નથી, તેથી તેને જરા પણ વ્યર્થ ગુમાવવો નહીં. સમયનો ક્ષણેક્ષણે ઉપયોગ કરનાર માણસ આ સંસારમાં ઉન્નતિએ પહોંચી ઉત્તમ સુખ ભોગવે છે.

પ્રિય સાધર્મી બહેનો ! આ ગૃહકાર્યવ્યવસ્થાના દશ પ્રકાર તમારા હૃદયમાં સ્થાપિત કરી તમારા પ્રવર્તનમાં તેની યોજના કરજો. જે શ્રાવિકા એ દશ પ્રકારનો ઉત્તમ હેતુ સમજી બરાબર તે પ્રમાણે વર્તે છે, તે શ્રાવિકા ખરેખરી કુળદીપિકા શ્રાવિકા કહેવાય છે. પ્રાચીન કુળદીપિકા આર્ય સ્ત્રીઓ એવા પ્રવર્તનથી જ પ્રખ્યાત થઈ છે અને તેમનું ઉજ્જવલ પ્રવર્તન એથી જ આદરણીય ગણાયેલું છે. ગૃહસ્થ શ્રાવિકાએ ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થામાં પ્રવીણ થવું જોઈએ અને તેને જ પોતાનું મુખ્ય કર્તવ્ય માનવું જોઈએ. એવી ઉત્તમ શ્રાવિકા બીજાને અનુકરણીય બને છે અને જગતમાં તેણીના ગૃહધર્મનું યશોગાન થાય છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું

ગૃહોપયોગી ચિકિત્સા

નુષ શરીર એ ધર્મનું સાધન છે. અને તેનાવડે આ લોક તથા પરલોક બન્ને સાધી શકાય છે; તેથી ગૃહિણી શ્રાવિકાએ વૈદક સંબંધી જ્ઞાન પણ મેળવવું જોઈએ. સદા આરોગ્યતા રાખવાને માટે સાધારણ વૈદક જ્ઞાનની જરૂર પડે છે; તેથી જે કુટુંબવાળી સ્ત્રી યા પુરુષ એ બાબત પૂરતું ધ્યાન આપે તો ઘણા વ્યાધિઓનો હુમલો તેઓ પોતા પર આવતો અટકાવી શકે છે તેમ જ પોતાના અંગબળને ટકાવી તથા વધારી શકે છે. ચિકિત્સાશાસ્ત્રનું જ્ઞાન ધરાવનારાં દંપતીનું શરીર લાંબી ઉમ્મર સુધી સુખી રહે છે.

પ્રથમ અગત્યનું એ છે કે, ખીમારી થતી જ અટકાવવી જોઈએ. જેઓ તેને અટકાવવાની ઈચ્છા ધરાવતા હોય તેમણે તંદુરસ્તી જાળવવા, વધારવા, સુધારવા સાધારણ ઉપાયોથી જાણીતા થવું જોઈએ અને તંદુરસ્તીમાં સુધારો તથા બગાડો કેમ થાય છે? તે વિષે પૂરતી માહિતી મેળવવી જોઈએ.

જિંદગીને સારી રાખવાને માટે ખોરાક, પાણી, હવા અને કસરતની જરૂર છે. તેથી જેમ બને તેમ સારો ખોરાક લેવો, સ્વચ્છ અને ગળેલું પાણી વાપરવું, ખુલ્લી હવામાં ફરવાની ટેવ રાખવી અને શરીરને કસરત મળે તેમ કરવું.

પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓએ પોતાના નાજુક બાંધાને લીધે

તંદુરસ્તી જાળવવા માટે વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. જો સ્ત્રીઓ અનિયમિતપણે વર્તે તો તેના શરીરમાં આરોગ્ય રહેતું નથી અને તેઓ પોતાને માટે હુમેશાં દરદો ઊભા કરતી રહે છે.

સુસ્ત શ્રાવિકાએ આ વિષે ધ્યાન રાખી વર્તવાનું છે. તેમાં જરા પણ પ્રમાદ કરવો ન જોઈએ. રોગ અને શત્રુ તરફ જો ઉપેક્ષા રાખવામાં આવે તો તે એકદમ વધી જાય છે, માટે તેને થતાં જ અટકાવવા જોઈએ.

૧ રોગ થવાનું કારણ—કોઈ પણ જાતનો રોગ ઉત્પન્ન થાય તો તે શાથી થયો છે ? તેનું પ્રથમ નિદાન કરવું. તેનું નિદાન કર્યા પછી તેને માટે ઇલાજ કરવો.

૨ માથે લોહીનું ચડવું—આ લેજને લગતું દરદ છે. તેનો હુમલો અચાનક થાય છે. તેનાથી માણસ પટકાઈને નીચે પડી જાય છે અને નાડી જોરમાં ચાલે છે. તેના દરદીને ખુદ્દી હવાવાળા લાગમાં લઈ જવો અને તેના શરીરનાં તંગ કપડાં ઢીલાં કરવાં અને તેને ઓડીંગણ મૂકી બેસારવો અથવા સુવાડી દેવો. તેના માથા ઉપર ઠંડું પાણી રેડવું અથવા ઝરફ મૂક્યા કરવો અને તેના પગ પાણીમાં બોળવા. જેને એ દરદ વારંવાર થતું હોય તેણે પેટની કબજાઆત થવા દેવી નહીં અને તેને હુમેશાં હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. તેને તડકામાં ફરવા દેવો નહીં. એવા દરદીને કસરત તથા ખુદ્દી હવાની ઘણી જરૂર છે.

૩ હીસ્ટીરિયા અથવા ચમક—આ વ્યાધિ ઘણે લાગે

સ્રીઓને જ થાય છે. જ્યારે હીસ્ટીરિયાનો હુમલો થઈ આવે ત્યારે તરત તેને કોચ ઉપર સુવાડી તેના તંગ કપડાં ઢીલાં કરી માથા ઉપર ટાકું પાણી રેડવું, મોઢા ઉપર ઠંડું પાણી છાંટવું અને હીંગ સુંઘાડવી.

જો મળી શકે તેમ હોય તો તેને જટામાંસી બેઆની ભાર લઈ દશ આંડિસ પાણી નાંખી તેનો ઉકાળો કરવો. અને તે પા કંલાક સુધી રાખી ઠંડો પાડી તેને ગાળી નાંખવો. પછી તેમાંથી બેથી ત્રણ આંડિસ જેટલો દહાડામાં ત્રણ વાર પાવો. તેથી એ દરદ શાંત પડી જાય છે. એ દરદીને ચા, કાફી વગેરે પાવા નહીં. શક્તિ આવે તેવો દૂધનો ખોરાક આપવો અને દરરોજ તેને કસરત કરાવી ખુદ્દી હવામાં ફરવા દેવું. તેમજ તેને ચિંતામુક્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો.

૪ ઊંઘ આવવાનો ઉપાય—શાંતિથી ઊંઘ આવવી એ સારી તંદુરસ્તીનું મુખ્ય ચિહ્ન છે. જો રાત્રે ખરાખર ઊંઘ ન આવે તો ખાધેલો ખોરાક પચતો નથી અને તેથી અજીર્ણ થઈ આવે છે. જો ઊંઘ ન આવતી હોય તો હાથના પોંચા અને પગના તળિયા ટુવાલે ભેરથી ઘસાવવા—તેથી તરત ઊંઘ આવે છે.

સૂવા અગાઉ ગરમ પાણીએ નહાવાથી, દોડવાથી અથવા ખુદ્દી હવામાં ઝડપલેર ચાલવાથી બદનમાં એક સરખી રીતે લોહી ફરવા માંડે છે એટલે તરત ઊંઘ આવી જાય છે.

ખીછાના ઉપર સૂતા પછી કોઈ બાબતનો વિચાર કરવો નહિં અને જ્યાંસુધી ઊંઘ ન આવે ત્યાં સુધી નવકાર ગણવા એટલે ઊંઘ આવે છે અને માઠું સ્વપ્ન આવતું નથી.

૫ ઉજ્જગરાનો ઉપાય—જે કોઈ કારણથી ઉજ્જગરે થયો હોય તો એક તોલો સાકર અને એક તોલો લીંબુનો રસ પીવો, અથવા દિવસે બે ત્રણ વખત ગરમ ગરમ કાપ્પી પીવી. એથી ઉજ્જગરાની બેચેની ઉતરી જાય છે અને તબીબત સારી થાય છે.

૬ સુસ્તીનો ઉપાય—પાચનશક્તિ ઓછી થવાથી અને શરીરનું લોહી બગડવાથી શરીરે સુસ્તી રહ્યા કરે છે, સ્મરણશક્તિ ઓછી થાય છે, માથું દુખે છે, આંખોને આંખ મારે છે અને કાનમાં સળવળાટ થયા કરે છે. તે વખતે બે દ્રામ કરીઆતું, અડધો દ્રામ પીપળીમૂલ, એક દ્રામ કાળા મરી—એને ચાર આંઉસ ઉકળતા પાણીમાં નાખી અને તેને ગાળી દિવસમાં ત્રણ વાર પીવું; તેથી સુસ્તી મટી જાય છે અને શરીરમાં જાગૃતિ થાય છે.

૭ તાવનો ઉપાય—તાવવાળા માણસને જે તૃષ્ણા ઘણી લાગતી હોય તો તે નરમ પાડવાને જવનું પાણી આપવું. જે ઠંડી લાગતી હોય તો જવનું પાણી, ચા અને ગરમ પાણી આપવું અને પેટ સાફ રહે તેવા ઉપાય કરવા. જે સાથે માથાનો દુખાવો ચાલુ હોય તો કોલનવોટરમાં પાણી ભેળવી, તેમાં કપડું બોળી માથા ઉપર મૂકવું અથવા બરફ ફેરવવો. જ્યારે અંગમાંથી તાવ જતો રહે ત્યારે શક્તિની દવા અને હલકો ખોરાક આપવો.

તાવના ત્રણ પ્રકાર છે. રોજીદો, એકાંતરીઓ અને ચોથીઓ. તે બધા તાવને માટે બે દ્રામ કરીઆતું, એક દ્રામ કલુબો અને એક દ્રામ ગળો—એ સઘળાને ખાંડી, ઝીણા

કપડામાં ચાળી મેળવવા અને એ ચૂર્ણમાંથી વીશથી પંદર ગ્રેન લઈ પાણી સાથે દિવસમાં ત્રણ વખત તાવ હોય કે ન હોય તોપણ લેવું. અથવા રોજ સવારે તાવ ન હોય ત્યારે પાંચ ગ્રેન કવીનાઈન લેવું અથવા એક તોલો મીઠીયાવળ અને એક તોલો કરિયાતું, એ બન્ને લઈ દોઢ પાશેર પાણી નાખી ઉકાળવું અને નવટાંક પાણી રહે ત્યારે કપડાંથી ગાળીને પી જવું. તેથી દસ્ત આવી તાવ નરમ પડશે અને એ જ પ્રમાણે બીજે દિવસે પણ કરીને પી જવું એટલે તાવ ચાલ્યો જશે.

આ પ્રમાણે બીજા પણ અનેક નાના મોટા વ્યાધિના તાત્કાલિક કરી શકાય તેવા પ્રયોગો ઘરવૈદ્ય એ નામની બુકમાંથી જોઈ લેવા અને જરૂર પડતાં તેનો ઘટિત ઉપયોગ કરવો; કારણ કે સહુજના વ્યાધિમાં વૈદ્ય ડાક્ટરને બોલાવવા કરતાં સામાન્ય ઉપચાર કરવાથી જ કાર્ય સરે છે.

(એક દ્રામ એટલે પા તોલો સમજવું)

પ્રકરણ ૧૫ મું

દરદીની માવજત

દુશુણી શ્રાવિકાએ દરદીની માવજત કરતાં શીખવું જોઈએ. પૂર્વ કાળે પણ જૈન આર્ય સ્ત્રીએ તે શિક્ષણ સારી રીતે મેળવતી હતી. રોગથી પીડાતા ગમે તે મનુષ્યને માટે ઔષધોપચાર કરવા અને તેની માવજત કરવી તેને જૈનધર્મનાં પુસ્તકોમાં પુણ્યબંધનું કારણ કહેલું છે. દુઃખી પ્રાણીને સુખી કરવાથી ઘણા જીવો ઉત્તમ ગતિને પામ્યા છે. તેને માટે શ્રી આદિનાથ પ્રભુના ચરિત્રમાં તેમના પૂર્વ જીવમાં જીવાનંદ નામના વૈદ્યશ્રાવકનું દૃષ્ટાંત પ્રખ્યાત છે. ગૃહી અથવા મુનિની સારવાર કરનારા ઘણા જીવો કર્મ ખપાવી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષગામી થયા છે. માંદા માણસની કેવી રીતે સંભાળ લેવી ? હેરફેર કેવી રીતે કરવી ? તેને મલમપટ્ટો કેમ કરવો ? અને તેની ખાવાપીવાની સંભાળ કેમ રાખવી ? એ બધું દયાધર્મી શ્રાવિકાએ જાણવું જોઈએ. રોગથી રીખાતા રોગીને સારી માવજતથી શાંતિ મળે છે. તેની માવજત કરનાર સ્ત્રીએ કંટાળો નહીં લાવતાં આનંદી પ્રકૃતિ રાખી, તે સાથે દરદીને ધીરજ આપી, ફેસલાવી, સમજાવી તેની મરજી સાચવવાની સાથે યોગ્ય ઉપચાર કરવા.

માંદા માણસને રહેવાનું સ્થાન લીંપીગુંપીને સ્વચ્છ રાખવું. તેની અંદર ખુલ્લી હવા આવે તેવી ગોઠવણ કરવી.

કોઈ જાતની ગંદકી થવા ન દેવી. બીછાનું સ્વચ્છ રાખવું. તેનાં કપડાં બનતાસુધી રોજ બદલાવવાં. વૈદ્ય અથવા ડાક્ટરની સલાહ પ્રમાણે તેને પચે તેવો હલકો ખોરાક આપવો. તેની આગળ ઘણાં માણસોની ભીડ થવા દેવી નહીં. જેવી રીતે તેને ગમે તેમ કરવું અને તેની રુચિને અનુસરવું.

રોગીની આગળ હસતે ચહેરે રહેવું. તેની પાસે મન આનંદમાં રાખી મધુર વચ્ચનો બોલવાં. તેને વારંવાર ધીરજ આપવી. તેને એકલો રહેવા દેવો નહીં. કદી તે આપણો દોષ કાઢે અથવા ખીજવાઈ જાય તો પણ તે સહન કરી તેની આગળ મીઠાં વચ્ચનો બોલવાં. તેનું મન રાજી થાય તેમ કરવું અને તેને આરામ થશે એવાં ધીરજનાં વચ્ચનો બોલ્યા કરવાં. તે સાથે તેની સ્થિતિ ઉપર ધ્યાન આપવું. ક્ષણે ક્ષણે સમયસૂચકતા વાપરી સાવધાન રહેવું. કદી રોગીની સ્થિતિમાં ધાસ્તીભરેલો ફેરફાર થઈ જાય તો પણ હિંમત રાખવી અને તરત વૈદ્ય અથવા ડાક્ટરને બોલાવવો. બીજા બંને તે ઉપાય સત્વર કરવા. કદી આપણને તેની જીવવાની આશા ન હોય તો પણ હિંમત રાખી તેની સાથે આશાભરેલી વાતો કરવી, કદી નાહિંમત થઈ રોવા બેસવું નહિ. વળી જો દરદી મરણના ભયથી કલ્પાંત કરે તો તેને હિંમત આપવી અને તેના મનને શાંત કરી ધર્મ તરફ વાળવું. વારંવાર તેની આગળ નવકારમંત્રનો ઉચ્ચાર કરવો અને તેને હાથે શુભખાતામાં દ્રવ્યાર્પણ કરાવવું, જેથી તેની સફળતિ થાય છે. કદી વૈદ્ય કે ડાક્ટરના કહેવાથી આપણા જાણવામાં આવે કે આ દરદી બચે તેમ નથી તો પણ તે વાત દરદીને કહેવી નહિ અને તેની માવજતમાં સારી રીતે ધ્યાન આપતા રહેવું.

દરદીની માવજતમાં પાંચ બાબત ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપવાનું છે. ૧ દરદીને તાજી હવા મળે તેવી ગોઠવણ કરવી, ૨ દરદીની વર્તણૂક ઉપર ધ્યાન આપવું, ૩ તેને ઊંઘ આવે તેમ કરવું, ૪ તેના રોગની પરીક્ષા કર્યા કરવી અને ૫ નિયમસર ઔષધ આપવું. આ પાંચ બાબત ધ્યાનમાં રાખવાથી દરદીને ઘણો ફાયદો થાય છે. તેથી દરેક શ્રાવિકાએ આ શિક્ષણ અવશ્ય મેળવવું. સારી માવજત કરવાથી ઘણી વખત વૈદોની દવા કરતાં પણ વધારે લાભ થાય છે અને તેથી આ મનુષ્યલવરૂપ ચિંતામણિ રત્ન કે જે પૂરા પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલ છે તેનું રક્ષણ થાય છે.

ઉપર બતાવેલી પાંચ બાબતો ખાસ ઉપયોગી છે તેના કારણે આ પ્રમાણે છે—

- ૧ તાજી હવા ઉત્તમ ઔષધનું કામ કરે છે તેથી તે ખાસ ઉપયોગી છે.
- ૨ શરીરસ્થિતિનો આધાર વર્તણૂક ઉપર છે. સારી વર્તણૂકવાળાને પ્રાચે વ્યાધિ થતા જ નથી અને થાય છે તો અદ્ય સમયમાં દૂર થાય છે.
- ૩ ઊંઘથી શરીરના તમામ વિભાગને આસાએશ મળે છે તેથી તેની અત્યંત આવશ્યકતા છે.
- ૪ રોગમાં ફેરફાર થાય કે ઓછોવત્તો થાય તેના પર ધ્યાન રાખવાથી તાત્કાલિક ઉપચાર થઈ શકે છે.
- ૫ ઔષધ વખતસર ને નિયમસર આપવામાં આવે તો જ તે બરાબર અસર કરે છે.

સમાપ્ત

